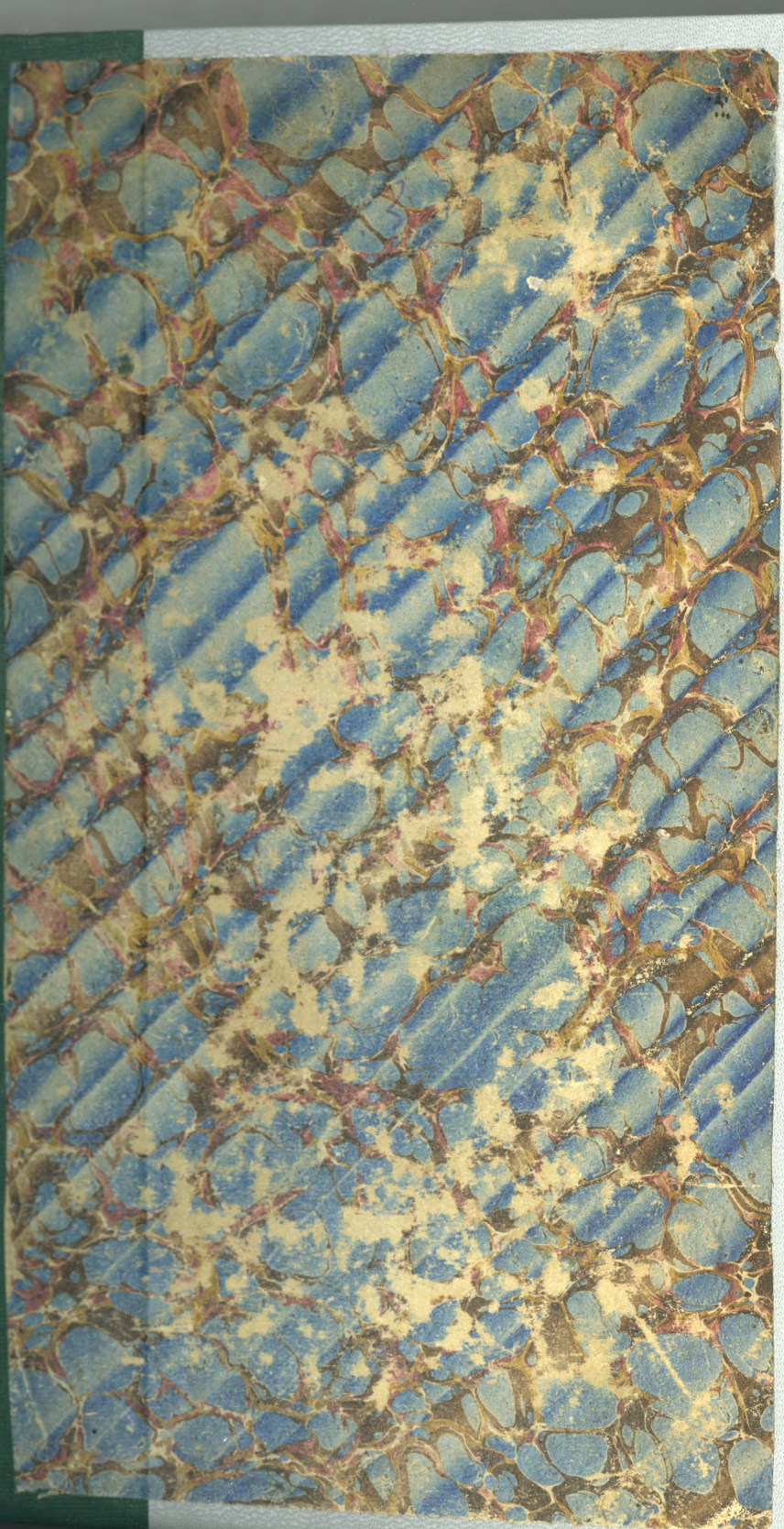

Poittikai
röpiratok.

16.

16
110

VÁZLATOK
EGY ÉV
TÖRTÉNETÉBŐL.

(1860 OCTOBER HUSZADIKÁTÓL 1861 OCTOBERIG).

2 KECSKEMÉTHY AURELTÓL.

2.

Fordítás és töredékek utánnyomata ellen tiltakozik a szerző.

PEST.

NYOMATOTT EMICH GUSZTÁV MAGYAR AKADEMIAI NYOMDÁSZNÁL.

1862.

DE BALLAGI GÉZA.

Átalános szempontok.

Az octóber 20-ki diploma megjelent. Következmenyei már eddig sem azok, miknek reménye hozzá kapcsoltatott; de átnézhetőek még soká nem lesznek.

Nagy nap marad az az austriai birodalom történetében, mert az — akár volt szándékolva akár nem — az 1849 óta tizenegy évig követett politikávali végszakadást nem csak papíron szentesíté, mi már azelőtt és több ízben is történt, hanem azonnal tettlegesíté s egy beláthatlan új korszak kiindulási pontja lön.

Azon tizenegy évi politikának pedig két sarkpontja volt: az egyik az államegység; a másik a bürokratiai korlátlan kormányzat.

Magyarország úgy fogta föl e fordulatot, s arra helyezte a fősúlyt: hogy az államegységi politika — Magyarországnak eltűnése, a birodalom többi részeivel való egybeolvasztása, — megbukott.

A Lajthán-tuli tartományok szemében pedig legfőképen annyit jelent e fordulat: hogy az absolutismus az alkotmányosságának adott helyett.

Ezen, már a Lajthán-tuli s inneni felfogásban és érületben létező dualismusnak fonala átvonul az egész év

történetén; — és e tettleges dualismusnak politikai kiegyeztetése a magyar és osztrák államférfiak mai föladata.

Ha irány-röpiratot volna szándékom irni, tovább időzném e kitételnél dualismus; mert ez ámbár oly ruganyos értelmű s értelmetlen jelszó, mint a personal-és reál-unio, centralista s autonomista, — mégis oly popancz, mely számos austriai politikust remegésbe hoz; popancz! mely pedig tetteleg létezik; s a szellemi és anyagi tényezők végtelen során kézzelfogható.

Magyarország az akar maradni, a mi 848 éven át volt: semmi más országnak alá nem vetett királyság.

Az ausztriai tartományok pedig — alkotmányosan akarnak kormányoztatni.

Magyarországban az alkotmányosság magától értetődő valami. Magyarország, mihelyt létezik, azonnal alkotmányos; másképen nem létezhet, nem képzelhető, mert egész életmű-szere, organismusa alkotmányos.

Midőn tehát Magyarország a birodalom többi részeitől való törvényes önállóságát reclamálja, — Ausztriától nem kér, nem vár alkotmányt. Neki van, mihelyt ő van.

Nem vehet tehát részt a birodalomban többi népeknek az alkotmányosság kivívására s megszilárdítására irányozott fáradaikban, csak jó szerencse-kivánataival s azon buzdítással s jóakarattal, melyet közvetve önérdeke sugall.

Az ausztriai tartományok oly átmeneti vajúadásban vannak, oly államéleti processusban, melyen Magyarország túlesett, melybe őt visszavonni akarni tettleges lehetlenség s természetellenesség; mert bármi határozott s kielégítő legyen is reájok nézve a ppiron megadott alkotmány, miú az ténynyé válik, s az életbe átmegy, ne-

héz küzdelmeken kellend átvergődniök, mikben részt venni Magyarország képtelen.

Ezen megtámadhatlan, de tán nem felszínes, nem mindenki által felfogott igazságot a Lajthántul eddig irányadó politikusok nem méltányolják, kik egy birodalmi közös alkotmány bölcseskövének létrehozására készek lennének ép oly értékes áldozatokat hozni, mint a mult évtized ideáljáért: az államegységért veszélyezteték magát az állam lételét, s fel is áldozák életképességét.

Ebből következik, mily gyermekesség az, mivel a politikában járatlan Lajthántuli népeket ellenünk izgatják, miszerint t. i. Magyarország csak magának kéralkotmányt, de a többi tartományokra nézve fönn akarja tartani az absolutismust.

Magyarország mint mondók, mihe lyt létez: alkotmányos; és Magyarország csak létét követeli. Ellenben — fél okkal vagy ok nélkül — belesodortatni a többi tartományok alkotmány-küzdelmeibe, mikben legjobb esetben mit sem nyerhet, de saját alkotmányát vajmi könnyen elveszitené.

A vázlott tényleges dualismus nyilatkozék azon fogadtatásban is, melyben az octóber 20-ki államtényt a Lajthán innen is tul is részesült; de nyilatkozék magában az oct. 20-iki diplomában is, és ez volt tán legjobb tulajdona.

Az oct. 20-kát előidézett államférfiak valóban kevés jutalomban részesültek kétségtelentül nagy fáradalmaik- s áldozataikért.

Nem csak a későbbi siker elégtétele nem jutott nekik, hanem még az első föllépés örömeiben sem részesülhettek.

Lajthán innen és túl azon egy pontban egységes szellem nyilatkozék, hogy hidegen fogadták oct. 20-kát.

Bécsben nehezen jött létre — s Pesten csak elégtelenség jeleit idézte elő — a kivilágítás kísérlete.

De a hidegség okai nagyon különbözők voltak, a tettelegesen dualismusként teljesen megfelelő okok.

Bécsben haragudtak : mert keveset adott a diploma. Magyarországon: mert általán adott s nem restituált!

A Lajthántúl keveslék az adományt. Keveslék a rendi alapot, a közvetett választást, sat. „Miért nem adott a diploma igazi alkotmányt?“ — kérdék boszankodva. Magyarországon általán nem adomány kellett volna, hanem a jog. Nem octroy, hanem restauratio; nem diploma, hanem az alkotmány.

Sőt tovább megy a mondott dualismus, melyet Bécs és Pest nevével fejeztünk ki. E dualismus kiterjed magukra a magyarokra is.

A Bécsben élő s levő magyarok egészen másképp fogták föl oct. 20-kát mint Pesten.

A ki Bécsben él, ha nem is tartozik a kormány-körkhöz, s soha sem jut az udvar közelébe : a „nagyhatalom“ küljelenségeinek benyomása alatt áll.

Itt vannak a végpontjaiban öszpontosult közigazgatás roppant terjű fő főmozdonyai; a ministeriumi hivatok egész utczákat elfoglaló palotái; a hivatalnok-sereg aprai és főnökei, a sovány adjunctok, s a kövér udvari tanácsosok uton utfélen botlanak beléd, s százféle alkalmallemlékeztetel hatalmukra.

Roppant külső tisztelet a felsőbb-ranguak iránt, s ezek részéről mély alázat a ministerek iránt, egyik hatalmasnak látszik a másiknál, s mindenik meg is van győződve saját hatalmáról. És e sok hatalom összesége valóban nagyszerű is: négyszáz millió forintot, s félmillió ka-

tonát forgat, rendez, mozgat évenként, egy egy tollvonással.

És e hatalmasok rögtön megijednek, ha egy kis czédulát kapnak kezeikhez, melyben a náluknál még nagyobb l. m. urhoz rendeltetnek; mennyire eltörpülnek akkor s mily megtört alázattal sietnek föl a Burg lépcsőin s át pompás előszobáin — tanulmányozva s előkészítve legmélyebb bókjaikat. . .

A Burgban pedig egész hadsereg tolong, csupa tábornokokból, tábornagyokból, ezüst s aranytól fénylő testőrökből álló; és főpapok, herczegek és grófok alázatosan s suttogva várnak az előszobákban, míg gazdag fogataik előtt a Burg udvarában báméskodik a nép; dobolnak a katonák, megcsendül a zene s százmilliószor hangzik a néphymnus!

A hatalom ily küljeleinek nehéz ellentállni; oly meghatók azok és habár könnyen csalódásba ejtik a szereplőket mint a publikumot: — de nem kell feledni, hogy a hit már magában erő, ha alapja csalódás is.

Érezte Bécsben is mindenki — nagy és apró — az olasz hadjárat erkölcsi eredményeit, de tul még sem becsülte. Az elbizakodott államhatalmat megingatva látta mindenki, de csak jótékony mértékig; odáig hogy saját határait meg kelle ismernie; de nem végelgyengülésig.

Természetes tehát, hogy a bécsiekkel a Bécsben élő magyarok értelmesbjei, kiknek az oct. 20-ka létrejöttében ha semmi részök sem volt is, annak megítélésében más szempontból, mondhatni más hangulatból indultak ki. És azért nehéznek látták a küzdelmet, s méltánylák az erkölcsi eredményt, melyet az első birodalmi tanács vivott és kivivott.

Ők az oct. 20-kát nagy vívmánynak tarták, melyért annak eszközlői a haza hálájára érdemesek.

Ellenben a magyar nemzet zöme, mely az államok lét-titkaiba nem lehet beavatva, s a kormány központjától távol, az államhatalmat méltóság nélküli, gyakran neveléséges vagy alávaló alsó eszközeiben, mintegy gyökérzete gyenge végszálaiban látta csak, s az egész gytlölt rendszert erkölcsileg lankadni érezé: az olasz hadjáratnak Ausztria erejére való physical befolyását tulbecsülé, — mintegy szánó közönnyel tekintett a birodalmi tanács magyar tagjai küzdelmeire, s csekélyelte, de még csak nem is méltányolta az octóberi vivmányt.

Nem mondhatni, hogy a nemzet tiszta öntudattal az 1848-ki formában kiépült alkotmányt ohajtá; nem mondhatni, hogy az 1790. 10. tcz. alapjáni teljes restitutióval beérte volna; nem mondhatni, hogy az oct. 20-ka'előpénzül örömmel nem fogadtatott volna: de az tény, hogy összesen s egyenkint be c s m é r e l t e az octóberi vivmányt; — és így az elejétől fogva el volt ítélve.

II

Mit adott és mit vett el az octóberi diploma?

Mint semmiféle tudományban elő nem haladhatni, ha elemeit jól el nem sajátítók: úgy szükséges az octób. 20. óta történtek következetes bírálójának ismerni azoknak kiindulási pontjait, elemeit.

Kétségtelen, hogy az oct. 20-ki kiadványokat sokan olvasták, de kevesen tanulmányozták; s bizonyos, hogy ma már alig van valaki, ki tudná tartalmukat.

Unalmasnak látszhatik, de mellőzhetlen ennél fogva, hogy ez állam-okmányoknak Magyarországra vonatkozó részeit még egyszer átnézzük; és pedig némi rendszerben.

Elsőbben is tekintetbe jó maga a diploma, melynek tartalma a birodalom minden országaira közösen szól.

Ezután jönnek a Magyarországra külön vonatkozó legfelsőbb kéziratok, melyek egyenkint egy fő-főkérdést intéznek el.

I. Az első l. f. kézirat b. Vayhoz az országgyűlés egybehívását tárgyalja; a

II-dik ugyanahhoz — a m. kir. helytartótanács helyreállítását,

III-dik a törvénykezésről; a

IV-dik a megyék helyreállításáról; az

V-ik a közigazgatási s iskolai nyelvről intézkedik; a
VI-dik a főnnálló hatóságok ideiglenes fõntartásá-
ról; a

VII-dik Sokesevics bánhoz intézve Horvátorszá-
nak; a

VIII-dik a miniszerelnõkhez Erdélyrõl; a

IX-dik ugyanahhoz a Szerb-vajdaságról szól. —

A császári diploma szövege következõ:

Császári diploma.

A monarchia bel államjogi viszonyainak rende-
zésére.

Mi elsõ Ferencz József, Isten kegyelmébõl Ausztria Császára, Magyar- és Csehország királya, Lombardia és Velenceze, Galiczia, Lodóméria és Illyria királya, Ausztria Fõhercege stb. ezennel tud-
tul adjuk mindenkinek, a kiket illet :

Miután a Mi dicsõ emlékezettü elõdeink bölcs gondoskodás-
sal törekedtek vala a Mi Felséges Házunkban az örökösödésnek egy
bizonyos rendjét megalapítani, ennek folytán a boldog emlékezettü
VI. Károly Császár Ő cs. k. Felsége által 1713. april 19-ik napján
véglegesen és változhatlanul megszabott örökösödési rend azon
állami és fejedelmi ház alaptörvényében találta végszabályozását,
mely a Mi különbözõ országainkban ezek törvényes országrendjei
által elfogadtatva fenáll, és mint Pragmatica Sanctio ismeretes.

Az így meghatározott örökösödési rend meg nem ingatható
jogalapján, az osztrák birodalom alkotó részeinek az egyes
fennemlített országok és tartományok jogai és szabadságaival
õszhangzásba hozott oszthatlansága és elválaszthatlanságára ál-
lítva, azóta az állam- s népjogi szerzõdések folytán öregbedve és
megszilárdulva, az ellene törõ veszélyeket és megtámadtatásokat,
támogatva és emeltetve népeinek hûsége, áldozatkészsége és vi-
tészsége által, gyõzelmesen leküzdõtte.

Uralkodói Házunk ugy, mint alattvalóink érdekében, feje-
delmi kötelességünknek tartjuk, az osztrák birodalom hatalmi ál-
lását fenntartani és biztonságának a világos és minden kétértel-
mûséget kizárólag megállapított jogállapotokban és egyakarató
közremunkálásban fekvõ biztosítékokat megadni. Ezen biztosíté-
kokat csupán oly állami szerkezetek és jogállapotok szerezhetik
meg teljes mértékben, melyek a Mi különbözõ országaink és tar-
tományaink történelmi jogtudatának létező különféleségeinek és
oszthatlan s elválaszthatlanul szilárd kapcsolatuk kívánalmainak
egyaránt megfelelõk.

Megfontolva, hogy birodalmunkban a közös szerves államintézmények és az egyakaratu közrehatás elemei, alattvalóinknak törvény előtti egyenlősége, a mindnyájoknak biztosított szabad vallásgyakorlat, születés és osztálykülönbségtől független hivatalképeség, mindenkit egyenlően illető közös katonáskodási és adózási kötelezettség, az uri szolgálatok és robotok megszűnése és a közbenső vámvonal eltörlése által öregbedtek és megszilárdultak, — tekintve továbbá azt, hogy az állami hatalomeszközöknek az európai szárazföld minden országaiban helytfoglaló összpontosítása folytán, a legmagasb államfőladatok összefoglalt kezelése birodalmunkban is, ennek biztonsága s egyes alkotó részeinek jóléte czéljából, elutasíthatlan szükséggé fejlődött; — azon czéllal, hogy az országaink és tartományaink közt korábbi időkben fennállott különbségeket kiegyenlítsük és alattvalóinknak czélirányosan szabályozott részvételét a törvényhozásban és igazgatásban megalapítsuk, a Pragmatica Sanctió alapján és teljhatalmunk erejével, állandó és vissza nem vonható állami alaptörvényül, tulajdon Magunk, valamint az uralkodásban törvényes utódaink zsinórmértékül, a következőket határoztuk és rendeltük :

I. Azon jog, törvényeket hozni, változtatni és megszüntetni, Általunk és utódaink által ezentul csupán a törvényesen egybegyűlt országgyűlések és illetőleg a birodalmi tanács közrehatásával fog gyakoroltatni, mely utóbbihoz az országgyűlések Általunk meghatározott számú tagokat küldendnek.

II. Mindazon tárgyai a törvényhozásnak, melyek az országaink és tartományaink mindnyájával közös jogok, kötelességek és érdekekre vonatkoznak, nevezetesen a törvényalkotás, az ércz-, pénz- és hiteltügy, vám- és kereskedelmi ügyek; továbbá a jegybank ügye elvei fölött, a törvényhozás, posta, távirda és vasutügyek alapelveit illetőleg, nemkülönb a katonáskodási kötelezettségnek módját, mivoltát és rendjét illető törvényes intézkedések, ezentul a birodalmi tanácsban és ennek közbejöttével fognak tárgyalatni, és ennek közrehatásával alkotmányosan elvégeztetni, — valamint újabb adók és illetékek tételeinek föllebbemelése, nevezetesen a só árának nagyobbítása, valamint újabb államkölcsönök fölvétele, 1860. július 16-ik napján kelt elhatározásunk értelmében, nemkülönb a meglevő államadósságok átváltoztatása, és az állami ingatlan vagyon eladása, átváltoztatása vagy terhelése, csupán a birodalmi tanács beleegyezésével rendeltetik el; végre pedig az állami kiadások költségvetésének vizsgálata és megállapítása a következő évre, valamint az állami számvizsgálati kimutatás és évi pénzügyi kezelés végeredményének vizsgálata, a birodalmi tanács közremunkálása mellett történendő.

III. A törvényhozás minden egyéb tárgyai, melyek az előbbeni pontokban nem foglalvák, az illető országgyűléseken és azok által és pedig a magyar koronához tartozandó országokban és

tartományokban az előbbi alkotmányok értelmében, többi országaink és tartományainkban pedig a tartományi rendtartások szerint és értelmében alkotmányszerűleg intézendők el.

Miután azonban a magyar koronához tartozó országok kivételével, a törvényhozásnak oly tárgyaira nézve is, melyek az összes birodalmi tanács kizárólagos hatásköréhez nem tartoznak, többi tartományaink számára hosszú idők során közös tárgyalás és elintézés létezett, fönttartjuk Magunknak, hogy az illetén tárgyakat is a birodalmi tanács alkotmányszerű közremunkálása mellett, ezen tartományok birodalmi tanácsosainak közbejöttével intéztessük.

Közös tárgyalásnak akkor is van helye, mikor az a birodalmi tanács hatásköréhez nem tartozó tárgyak iránt az illető országgyűlések által kívántatnék és javaslatba hozattatnék.

IV. Ezen császári diploma azonnal országaink és tartományaink országos levéltáraiban leteendő, annak idejében az országos törvények közé eredeti szövegében és az illető ország nyelvén bejegyzendő lészen. Utódaink ezen diplomát trónra-léptükkor azonnal hasonló módon es. aláírásukkal ellátván, országaik és tartományaiknak kiadandják, a hol az az ország törvényei közé iktatandó.

Melynek hitelétül Mi ezen oklevelet aláírásunkkal ellátva, császári pecsétünk alatt kiadatni, a Mi házi-udvari és állami-levéltárunkban letéttetni rendeltük el.

Kelt birodalmi fő- és székvárosunkban Bécsben, oct. 20-kán, ezer nyolczszáz hatvanban, uralkodásunk tizenkettedik évében.

F e r e n c z J ó z s e f s. k. Gróf R e c h b e r g s. k. Legfelsőbb rendeletre : Báró R a n s o n n e t.

* * *

Egész átalánosságban tekintve, a diplomába foglalt legnagyobb tény: az absolutismusnak az összes monarchiára nézve lemondása; melynek következése, hogy a közös birodalmi ügyek, miknek létezését 1848-ki törvényeink is constatirozzák, alkotmányosan kezeltessenek.

A dolog a világon lehető legtermészetesebb — s kimondani szóval igen könnyű. De kész formáját ezen alkotmányos kezelésnek eltalálni oly valami, mire nem születik emberi ész; mert az csak az idő-surlódások folyamában fejleszthető ki.

Azon határozatlanság tehát, mely e tekintetben az oct. diplomában található, annak határozott előnye. Az

elv kimondásába fektető a súly; s abban van a nagy haladás 1847 és 1848 fölött. Mert valamint Magyarország alkotmánya legfőbb pontjaiban nem lehetett valóság, míg a birodalmi kormányzat legfőbb kérdéseiben az államhatalom absolut volt: ugy másrészt államot képzelnem sem lehet két külön álló alkotmányos országtestből, a nélkül, hogy azok közös ügyeket, s azok elintézésére valamely közös közeg szükségét el ne ismerjék.

És ezen nagy tény — a Lajthántuli országok alkotmányossága — gyökeresen megváltoztatja a magyar kérdés feltételeit, — s e tényt számításba nem vevén, lehetlen a circulus vitiosusokból kijutni.

E nagy tényből önkénytelenül következik, hogy kérdésünk nem forog többé kizárólag a trón és nemzet között, — mert a trón a nélkül, hogy többi tartományai iránt tünnepélyesen elvállalt kötelezettségeit szem előtt tartsa, a magyar országgyűléssel többé nem pactálhat.

Nem, mintha azon kisebb-nagyobb emberekkel, kik a bécsi Reichsrathban ülnek, megosztotta volna a fölség souverain hatalmát; nem, mintha a brünni és troppauai ügyvédek, s a galicziai ruthen parasztnok most már azt mondhatnák: nem te, Felséges ur, hanem mi vagyunk hivattva Magyarországgal egyezkedni; — nem e trivialis fölfogás jelzi az új helyzetet: hanem a Felség által elismert tény s azon súly, melyet annak a korszellem, a népek jogérzütlete ad, — mely hangosan alkotmányt követel; a magyar politikának pedig soha sem szabad bármely nép alkotmányos vágyai ellen intézettnek lenni.

Föltéve tehát, hogy okos emberrel van dolgunk, azaz: olyannal, ki tekintettel a fönnálló európai államrendszerre, Magyarország jobb jövőjét tovább is az Ausztriávali államkötelékben keresi. — világos, hogy gondoskodnunk

kell oly közegről, mely — s oly formákról, melyek közt — az ezen államkötelék közös ügyeit alkotmányosan intézhesse; melyekről pedig törvényhozásunk előbb nem emlékezett; ez mutatja, hogy az akkori szenvedélyek közt is mennyi törvényhozói higgadtság uralkodott az 1848-diki magyar országgyűlésen; s fényesen hazudtolja meg azon vádat, hogy a 48-ki törvények alkotói — szakadást praemeditáltak.

Az 1848-ki törvények fénypontja, hogy ily birodalmi közös ügyeket elismertek. Ellenben hevenyészeti jellemök leginkább kitűnik az ezen ügyek elintézésének módjáról való gondoskodásból; — mert az ország elsőrendű életkérdéseit az országgyűlés közvetlen befolyása alól kivéve, egy minister kezébe tevő le, ki a nemzettől távol, a kormány behatásai alá állítva, névleg felelős volt ugyan; de kinek, hogy, miként, miben való felelőssége ép oly kevésé definiáltatott, mint eljárása, s hatásköre nem szabályoztatott.

Valóban nehéz e közös ügyek kezelésének módját kitalálni, hogy az az ország jogait ne csonkítsa, a birodalom létét ne kockáztassa: de ezen intézkedés oly könnyelmű volt, mint — ha valaki nem tudván hamarjában tőkepenzét biztosan elhelyezni, azt az ablakon dobná ki.

Másik előnye vala az octóberi diplomának, hogy a birodalmi tanácsnak, e központi közegnek, oly alakját tűzte czélul, mely nem volt a priori lehetlen, sem nem zárta ki a tovább-fejlődhetést.

Azon rendelkezés, hogy a bir. tanács csak száz tagból álljon, és ezek nem a választó kerületek, hanem az országgyűlések által küldessenek, — a birodalmi tanácsnak bizottmányi jellemet adott, nem pedig közös népképviseletit; s így az egyes országok, különösen Magyarországának önállóságára való féltékenységét kimélte.

Továbbá a mondott természetes dualismus okszerűn elismertetik a III. pontban, — a s z ű k e b b tanács alkotása által a birodalom nem magyar koronaországainak képviselőiből; mely intézkedés ellen hasztalan küzdene a Lajthán-tuli nemzetiségi separatismus, — azon országoknak századok óta közös törvényhozásuk, közös közigazgatási intézményeik és socialis elemeik — mikén ez intézmények alapulnak — azonosak levén.

Mindazonáltal az octóberi művet egyetemében véve, szembetűnő rajta az elhamarkodás és heterogen befolyások bélyege.

Ennek okai s körülményei kényes voltuknál fogva tollunk mellett elsikamlanak, s csak későbbi történészek által lesznek földerithetők; annyi azonban ezekből is köztudomásu, miszerint igazságtalanság vagy rágalom az octóberi műért, ugy a mint az napvilágra jött, kizárólag azon, s különösen azon m a g y a r államférfiakat tenni felelősekké, kik nevöket csatolák hozzá, és a kik valójában csak a trón és haza érdekében elszánt áldozatai, de nem valának teljhatalmu urai a helyzetnek.

Tekintsük a Vay kanczellárhoz intézett l. f. kéziratot s azonnal szemünkbe ötlenek oly elvi ellenmondások, s fél- vagy kétértelmű tételek, melyek a mondott heterogen befolyásokat jelzik.

E l. f. kézirat így szól :

Kedves báró Vay!

Miután mai nap kibocsátott diplomám értelmében a birodalom benső államjogi viszonyainak rendezése végett Magyarországom alkotmányos intézményeit ismét életbeléptetem, utasítom Önt, miszerint az országgyűlés összehívásának időpontja iránt, melyet lehetőleg siettetni kívánok, javaslatait Nékem terjessze fel, —

minthogy szándékom, Magyarországom államjogi viszonyainak végleges rendezését mielőbb a törvények értelmében hitlevél kibocsátása és koronáztatásom által megpecsételni.

Jövendőre a magyar államjognak azon ősrégi elve, hogy a törvények hozásának, változtatásának, magyaráztatásának, vagy megszüntetésének joga csak a törvényes fejedelem által, az országosan összegyűlt törvényes rendekkel közösen gyakoroltathatik, és azonkívül nem eszközölthetik, Magyarországomban az országgyűlésnek illetékességére nézve egyedül azon tárgyaknak kivételével fog ismét hatályba lépni, a melyeknek a birodalmi tanács általi elintézésére nézve mai nap kiadott diplomám az illető szabályokat tartalmazza.

A közelebbi országgyűlésnek összehívására nézve, annak összeállítása formáját és módját illetőleg, az 1608-ik 3-ik törv. cikknek szabályait, az azóta, későbbi törvények által egyes testületeknek engedményezett követküldési jognak tekintetbevételével alapul vőtetni kívánom, és az országgyűlési testületnek tagadhatlanul szükséges és ismételt országgyűlési határozatok által fentartott végleges szervezése iránti tanácskozást a közelebbi országgyűlésre utalom; mindazáltal szilárd akaratom, hogy a nemesség kiváltságos állásának megszüntése, a hivatal- és birtokképeseknek minden osztályokra, születés különbsége nélküli kiterjesztése, a jobbágyi szolgálatok és adózások eltörlése után, valamint az általános adó- és katonakötelezettség alapján a jövő országgyűlésre általam ideiglenesen megállapítandó szabályok szerint magyarországi alattvalóimnak azelőtt nem választó-képes osztályai az országgyűlési választásokban részesíttessenek.

Midőn egyszersmind az ezen osztályoknak, az 1847/8. országgyűlésnek 8., 9., 10. és 13-ik t. cikkeiben adományozott jogokat újra elismerem és megerősítem, az ezen országgyűlésen alkotott többi törvényekre nézve, a melyek a mai nap kibocsátott diplomámmal és elhatározásaimmal ellentétben vannak, azoknak országgyűlési átvizsgálását és megszüntetését fenntartom.

Hogy a fentebb érintett tárgyak felett keletkezendő határozatok kellőleg előkészíttessenek, Magyarország bibornok primásának elnöke alatt, Esztergomban mielőbb egy tanácskozmány fog oly férfakkal tartatni, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kintüntetvők, mely tanácskozmány tagjainak száma és személyei iránt Ön magát a primással egyetértésbe teendő és javaslataikat Elém terjesztendi. Ezen bizottmány magyar királyi udvari kanczelláriám útján fölterjesztéseit be fogja mutatni, fentartván Magamnak azon kérdéseknek, melyek a közelebbi országgyűlésre kívántató ideiglenes választó-törvényre nézve megoldandók, közelebbi kijelölését, különösen pedig a sz. k. városok azelőtti országgyűlési állásuknak elismert elégtelenségét figyelembe véve, ismételt királyi előter-

jesztések és 1813. s az 1844 ki országgyűlési határozat értelmében teendő, a közelebbi országgyűlésre vonatkozva, javaslatokat. Bécs, oct. 20-kán, 1860.

Ferencz József s. k.

Tehát: míg a diploma maga a *pragmatica sanctorum* hivatkozik, egyuttal a „teljhatalmat“ is kiindulásul veszi Magyarországra irányában is; —

míg a diploma „a birodalom hatalmi állásának“ biztosítékát csupán oly szerkezetek s jogállapotokban keresi, „melyek a különböző országok s tartományok történelmi jogtudatának, létező különféleségeinek . . . . megfelelők:“ azalatt egyuttal „a legmagasb államfőladatok összefoglalt kezelése“ — az európaszertei összpontosítás okából elrendeltetik; —

míg a b. Vayhoz intézett kéziratban az mondatik: „Magyarországom alkotmányos intézményeit ismét életbe léptetem:“ — a másik pontban elrendeltetik: „hogy a magyar országgyűlés illetékessége egyedül azon tárgyaknak kivételével fog hatályba lépni, melyek sat.“

míg az 1848-ki 8. 9. 10. 13. t. cikkeek „ujra elismeretnek s megerősíttetnek:“ addig a többieknek átvizsgálása s megszüntetése fenntartatik; — ámbár, ha azoknak újbóli elismerése szükséges volt, ezeknek megszüntetése szükségtelen; —

szóval: a diploma szelleme s szavai ellentétben vannak egymással. — Szelleme: hogy Magyarország irányában megszűnik az absolutismus, s föléled az ősi alkotmány; megszűnik a hódítás elve, s föléled a *pragmatica sanctorum*; szavai pedig: adok ennyit, s ezen határig. Szelleme: a jog elismerése. Betűje: a jog egyoldalú korlátolása. Tehát a jog és kegyelem, a kötelesség és tetszés teljes zavara.

A b. Vayhoz intézet második l. f. kézirat a magyar királyi helytartótanácsot állítja vissza, s így szól :

Kedves báró Vay !

Midőn mai nap közzétett elhatározásaim értelmében Magyarország alkotmányos intézményeit és az ezen országot számos törvények, hitlevelek és biztosítékok alapján illető közigazgatást és igazságszolgáltatást ismét helyreállítani rendelném, és egy-szersmind az 1741-ik 11. törv. czikk értelmében a magyar ügyeknek ministeriumomban magyarok általi kezeléséről és képviselétéről gondoskodnám, megbízom Önt, miszerint az országbirói és tárnoki állomásoknak betöltése iránt kijelöléseit Nékem haladéktalanul terjeszse fel.

Mindaddig, míg Magyarország számára helytartó fog kineveztetni, a tárnok a helytartó tanács elnökletét viselendi, és az összes politikai közigazgatás vezetését átveendi.

Az ország beligazgatását illetőleg a k. helytartótanács, az 1723-ik 97, 98, 101 és 102 törv. czikk értelmében az 184³/₄-ki 5. t. czikk által az ország lakosai minden osztályaira kiterjesztett hivatalképesség figyelembe vételével, ismét helyreállítatik, és annak szervezésére nézve az 1791-ik 17. törv. czikk értelmében, az illető javaslatok Nékem lehető sietséggel felterjesztendők. Bécs, oct. 20-kán 1860.

F e r e n c z J ó z s e f s. k.

Tehát az első kéziratban elismert és el nem ismert, de egyoldalún el nem törölt, hanem az országgyűlési átvizsgálásnak s megszüntetésnek fönntartott 48-ki törvények a másik kéziratban tetteleg megszüntetteknek, nem is létezőknek mutatkoznak.

Ezzel összefügg a megyék helyreállítására vonatkozó következő l. f. kézirat:

Kedves báró Vay !

Miután az ősi megyei rendszernek helyreállítása szükséges következése azon mai nap közzétett elhatározásaimnak, melyek szerint Magyarország alkotmányos intézményei ismét életbeléptetendők — és már f. é. april 19-kén kibocsátott kéziratom által is létesíttetni ígértett, ennélfogva a vármegyék előbbeni határai visszaállítatnak.

Ön nékem haladéktalanul a főispánok kinevezése iránti előterjesztését megteendi.

A vármegyék végleges szervezése és rendezése a legközelebbi országgyűléssel leendő tárgyalásra fentartatik.

Addig a főispánok a közigazgatási tárgyak intézésére a megye lakosából bizottmányt és megyei tisztikart alakítandnak.

Ezen megyei bizottmány összeállításának módja és a tagok száma iránt, mely tekintetben a megyei lakosság különféle osztályai és clemei kellőleg figyelemben tartandók — nemkülönben a közigazgatási tárgyak kezelésének és a tisztikar alakításának módja iránt ön, a vármegyék különböző viszonyainak szemmeltartása mellett, egy utasítási javaslatot fog előterjeszteni, mely a végleges törvény alkotásáig az eljárás zsinormértékeltl fog szolgálni. Bécs, oct. 20. 1860.

F e r e n c z J ó z s e f s. k.

E l. f. kézirat szükséges következménye volt az 1848-ki törvények mellőzésének.

Megtámadhatlan azon intézkedése, hogy a megyék végleges szervezetét az országgyűlésnek tartá fönn;

tagadhatlan az is, hogy provisoriumra szükség volt, mert a 48-ki törvény szerinti megye maga is provisorius volt;

de az elvek s kiindulási pontok teljes összezavarásának csak folytatása vala, hogy a megyei új provisorium alapjául nem a 48-ki tüzetett ki.

A jogérvény és jog-foganatlanság ezen karöltve járása, — a 48-ki törvények mellözése a 47-kiek teljes helyreállítása nélkül, nyilatkozik továbbá az Erdély és Horvátország, valamint a Vojvodina visszakeblezésére vonatkozó intézkedésekben is.

Az ebbeli l. f. kéziratok szövege következő:

Kedves báró Sokcsevics!

A monarchia belső államjogi viszonyainak szabályozása végett ma kibocsátott diplomám által kimondottam azon elveket, melyek szerint kellend czentul annak összes országainak, az országgyűlések s a birodalmi tanács által a törvényhozás ügyeiben közreműködniök.

Miután ennélfogva horvát s tót-királyságaim képviselőtének kellend létrejönnie, ön, a fenállott alkotmányszerű intézmények, s horvát-tótországi alattvalóim előbbi időben politikailag nem jogosult osztályainak tekintetbevételével, — Nekem a horvát-tótországi

Vázlatok.

képviselőt összeállítására iránti javaslatot benyújtandja; — melynek az Általam kibocsátandó határozatok alapján, lehető legnagyobb gyorsasággal össze kellend ülnie, s névszerint azon országoknak a magyar királysághoz viszonyai kérdése iránt, melyet elhatározásom föntartásával tanácskozás s egyezkedés végett a horvát-tótországi képviselőhöz s a magyar országgyűléshez utasítottok, ezen királyságok óhajtásait, s intézeteit ki kellend fejeznie.

Ezen képviselő alakját s összeállítását illetőleg tanácskozásba kellend lépni oly egyénekkal, kik hivatalos vagy polgári állásuk, észtehetségök, tett közszolgálatok vagy közbizodalom által tünnek ki.

Egyelőre ugyanekkor elrendeltem, hogy az állam-miniszteriumnál főnálló horvát-tótországi osztályban ezen országokhoz tartozó egyének alkalmaztassanak. Bécs, október 20-án, 1860.

Ferencz József s. k.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Erdély nagyfejedelemségem a magyar közjogi állapotban hasonló illetékesség alapján mindig országgyűléssel birt; másrészt azonban a nemesség kiváltságainak, nem különben a jobbágyi szolgálatok és adózásoknak eltörlése és egyenlő polgári kötelességek és jogok megállapítása az ország lakosainak összes osztályai számára az előbbi alkotmány sajtóságos jelleménél fogva mélyen beható változásokat tett szükségesekké: megbizom erdélyi kancelláromat, hogy a különböző nemzetiségek, vallások és osztályok köréből oly egyéneket hívjon meg tanácskozmányra, kik hivatalos vagy polgári állás, értelmesség, közszolgálatok és közbizodalom által kitüntetvék. Ezen tanácskozmányban egy oly képviselő szervezése és föllállítása tárgyalandó, mely az előbb kiváltságos nemzetek, vallások és osztályok igényeinek, de nem különben az azelőtt ezen politikai jogok részvétéből kizárt nemzetek, vallások és osztályok érdekeinek is egyaránt megfelel és az illető javaslatok lehető legrövidebb idő alatt Elém terjesztendők. Bécs, okt. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

Kedves gróf Rechberg!

Miután Magyarországomnak a szerb-Vajdaság és temesi Bánság visszakeblezése iránti óhajtásai s államjogi igényei épen úgy, mint a kiváltságokkal és törvényes executiókkal ellátott szerb alattvalóimnak óhajtásai és igényei komoly méltánylást igényelnek, és miután továbbá a szerb-Vajdaság és temesi-Bánság többi lakosainak különféle, sokban elágazó nézetei hasonlókép beható megvizsgálást és megfontolást kívánának: elhatároztam, gróf Mensdorf Pouilly Sándor altábornagyomat mint biztost kiküldeni, ki minden nemzetiség- s vallásfelekezeti előkelő

személyiségek meghallgatása után, Nekem jelentését és egy minden részről kielégítő szabályzás iránti javaslatát hovahamarabb elő fogja terjeszteni. Az ezen biztosnak adandó szükséges utasítások Nekem miniszteriumom által azonnal bemutatandók. Bécs, okt 20. 1860. Ferencz Józsefs. k.

Mind a három kérdés külön természete egy pontban egyesült: abban t. i., hogy a magyar közjogi törvények által megoldattak! Ha Ő Felsége az alkotmányt, oda értve a 48-ki törvényeket is, a *pragmatica sanctio* értelmében elismeré és helyreállítá: — Horvátország viszonya a magyar koronához kétségtelenül meg vala jelölve, a Vajdaság bekebelezve, Erdély uniálva.

Nem tudjuk, az octoberi magyar államférfiak mily szempontot képviseltek ez ügyben.

Megfoghatnók, hogy „elhárithatlan akadályok“ ellenében tán elejték a jog s törvény szempontját s a politikaira állottak; mely a kölcsönös kibékülés tekintetéből javalható, hogy a kérdések csak az illető országok s nemzetiségek meghallgatásával oldassanak meg.

Sokan ugyan az akkori hangulatot, a viszonyok természetét tekintve, azt hiendik, hogy e kérdéseknek a törvény szigorú értelmé szerinti megoldása legkönnyebb leendett s a magyar országgyűlés legbiztosabban megnyugtatta s kibékítette volna a nemzetiségeket: de nekünk úgy látszik, hogy ily megoldásuk a nemzetiségeket felhasználó reactionnak csak annyi fegyvert s tért hagyott volna, mint azoknak függőben tartása tevő.

Annyi igaz, hogy az e három pontnak határozatlan jövőre utalása az oct. 20-ki tény hidegen fogadásának legnagyobb okai közé tartozik, mert bizalmatlanság s utógondolatok születték tartatott.

Legkevesbbé kétértelmű, leghatározottabb volt a közigazgatási s oktatási nyelv kérdésének eldöntése. . Az el-

beli legfelsőbb kézirat csak a törvényeket tartá fönn, midőn az elvet kimondá, hogy az ország hivatalos nyelve a magyar.

Hátha ez is csak tőr? mondák. Mert ha a nem-magyar nemzetiségek e miatt zúgolódní s velünk czivódní fognak, az a bécsi kormánynak csak kellemes lehet.

Szerintem ellenkezőleg áll a dolog, s legalább is e pontban illetlen maradt a fejedelni bona fides idegen befolyásoktól. A l. f. kézirat nyujtotta helyzet előnye volt, hogy az országgyűlés annál kedvezőbbet nyujthatott a nemzetiségeknek Sz. István koronájának csonkítása nélkül, s megmutathatá, hogy privilegiumok után nem kapkod, s a nyelvrőli törvényhozásban nem szűkkeblü.

E nagyhorderejü kézirat szövege következő:

Kedves báró Vay!

A mai nap kelt elhatározásaim folytán a magyar nyelvet minden közigazgatási hatóságoknál és törvényszékeknél Magyarországon, mint hivatalos és ügykezelési nyelvet, mind a belső szolgálatban, mind a kölcsönös érintkezésben ismét helyreállítván, — rendelem egyszersmind, hogy a városi és falusi községek, egyházi és tanodai ügyekben a hivatalos nyelv használatát szabadon választhassák; hogy továbbá mindenkinek szabadságában álljon, a megyei, városi és községi gyűléseketben az országban divatozó bármely nyelvet használhatni, és bármelyiken a beadványok és folyamodásokat a hatóságokhoz intézhetni, melyekre a végzés ugyanazon nyelven kiadandó; hogy végre a törvénykezési és politikai közigazgatási tisztviselők mindennemű rendeleteket és meghagyásokat, melyek közvetlenül a községhez utasítvák, azon nyelven szerkesszenek, a mely azon község tigeinek hivatalos nyelve leend.

A pesti egyetemnéli közoktatásra nézve elvileg kijelentvén, hogy az 1848 ik év előtti tényleges állapot kiindulási pontul szolgáljon; miután a magasb tudományos oktatásnak általános érdekei mélyebben beható megfontolást és méltánylást igényelnek, a magyarországi bibornok-primásnak és az illető tanári testületnek meghallgatása után, a magyar királyi helytartótanács ezen tárgynak végleges elintézésére nézve Nékem alapos javaslatot tenni, az alatt is pedig intézkedni fog, hogy a pesti egyetemnéli előadások az általam megállapított elvnek lehető alkalmazásával minél előbb

megnyittassanak. A közép tanodáknál közoktatási nyelvre nézve királyi helytartó tanácsom az illető egyháznagyokat és politikai hatóságokat, valamint szintén ezen oktatási intézetek tanítói testületét azon kérdés fölött fogja meghallgatni, vajjon és minemű módosítások mutatkoznak az azoknál divatozó közoktatási nyelvre nézve szükségeseknek vagy kívánatosaknak. és ennek utána javaslatait magyar királyi kancelláriám utján Nékem haladéktalanul fölterjesztendi.

Végre kijelentem, miszerint szilárd elhatározásom következtében valamint ezen téren, úgy mind azokon, hol különféle nyelvek és nemzetiségek érdekei érintkeznek, bárminemű erőszakot és nyomást, épen úgy mint nemzetiségi és nyelvbeli ellentétek illetéktelen előidézését, előmozdítását és elkeserítését egész erélyvel akadályozni fogom Bécs, oct. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

A törvénykezési ügy rendezéséről s a cs. kir. hatóságok ideiglenes föntartásáról intézkedő l. f. kéziratokat a történet további folyamában idézendjük.

Ezek voltak az october 20-ki műnek fővonásai, mik első látszatra nem lévén elég harmoniában egymással összes benyomásuk sem lehetett kielégítő.

Az első látszatnak mélyen igaz alapja vala.

Valóban válságos s veszélyes helyzetbe juttatá oct. 20-ka a nemzetet.

Elfogadása s elutasítása aggodalmas volt.

A nemzet azt visszautasítván, egy év mulva elveszté vívmányainak élvezetét, — az igaz.

De a dolgot mélyebben tekintve, nem voltak-e elfogadásának is veszélyei?

Oktober 20-ka alkotmányunk sarkkövét: az adó- s katona-megszavazást a birodalmi tanácsba helyezé át.

Pártokat idézhetett elő, a nemzetegységet megszakíthatá.

A nem-magyar nemzetiségeket ellenünk ingerelheté. Eddigi solidaritásunknak véget vethetett.

A megyéket ismét csak kelletlen felsőbb rendeletek végrehajtóivá, — s nem is országgyűlésünk által megszavazott adó s katona-behajtás eszközeivé tevő; — a nép nagy tömegénél a nemzeti kormányzat becsét alászállíthatá, sőt gyűlöletessé teheté. És így az osztályok közti harcot idézheté elő.

A Lajthántuli népeknél pedig, kik politikai műveletlenségükben azt hívék: Magyarország mindent megkapott, míg ők semmit — irigységet költött.

Mindezen aggodalmak inkább a bizalmatlanság szülöttei voltak, mely az elkésett közeledést s béke-ajánlatokat őszintéknek nem tartá.

E felfogás azonban politikátlan vala.

A gondolkozó politikus előtt tisztán állt az, hogy bármi határozottan szólt is a diploma, — az nem lehetett a felülről jövő utolsó szó.

Az octoberi kiadmányok oly sokat hagytak önként a jövő fejlődésének át, oly sokat, sőt többet tartalmaztak, mit az időnek meg nem felelőleg akartak megoldani: s oly soknak, mit megoldani véltek is, a kéréllhetlen viszonyok egészen más irányokat, ellenállhatlanul más fejleményt jelöltek ki: miszerint az october 20-ki mí nem volt átmenetnél egyébnek tekinthető, melyről csak annyit lehetett bizonyosan tudni, hogy a birodalom politikai életének eddig ignorált, elnyomott tényezői előtt egyszerre megnyitotta a tevékenység terét; hanem ennek következtében mivé módosuland az oct. 20-ki mí: senki sem sejttheté.

Oct. 20-ka kiindulási pont volt, mely az állami s társadalmi elemek szabadabb mozgását tevé lehetővé, s előrelátható volt, hogy a további fejlődés igen hamar tul-szárnyalandja az october 20-kán kitűzött határokat.

Nem az octoberi kiadmányok szavaiban kelle ke-

resni azoknak fontosságát s értelmét, hanem azon nagy tényben, melyet kifejeztek: miszerint ezentul nem fog egy a birodalmi országokra s népekre erőszakolt rendszer követetni, hanem olyan, mely részvételök s befolyásuk alatt áll.

A magyar nemzet föladata tehát az volt: — a tevékenység megnyilt körét úgy használni fel, hogy befolyását érvényesítse s lehetőleg fokozza.

Pedig — bármennyire igaz, hogy a birodalom az 1815 óta követett félszeg nagy politika, — 1848 óta követett öngyilkos közigazgatási rendszer, pénzügyi zavar, anyagi kimerültség, szerencsétlen háboru, — s minden iránybani demoralisatio által az elhaló államokat jellemző kórállapotba döntetett: de még meg nem halt, sőt életerői még nagyok, s hosszú életet biztosítók.

És — habár ezen életerők csak a jövőben fognak nyilatkozhatni, ha t. i. egy ideig eszesen ápoltatnak, míg jelenben hatástalanok, s az államra nézve alig értékesíthetők: de mind ennek daczára nem kell feledni, hogy a birodalmi kormánynak még roppant anyagi eszközök állanak rendelkezésére.

Ha a birodalmi kormányt nem vezetné azon meggyőződés, hogy az uralkodóház és a népek érdeke oly kormányrendszert igényel, melyben mindnyájan jóakarrattal megnyugodjanak, minden politikai s pénzzavar daczára egy két évtizedig képes volna oly rendszert követni, mely a magyar nemzet jogos óhajaival teljesen ellentétes.

Mi fogna e balkormányzat végkövetkezménye lenni? az ugyan nem kérdés. Hanem az ép oly kérdésen kívüli, hogy ily balkormányzat még évekig physikailag lehető volt.

Mi következik tehát ebből hazánkra nézve?

Az, hogy az octoberi mű nem lesújtott gyengeség capitulatiója, nem tehetlenség-érzet kifolyása, hanem erkölcsi vívmány vala, oly erkölcsi vívmány, melynek dicsősége egyenesen és személyesen Ő Fölségének tulajdonítandó.

Távol legyen tőlünk az aljas udvarlás s kegyvadászat! De nem lehet megindulás nélkül tekintenünk nehéz küzdelmeire azon fejedelemnek, ki szerencsésebb viszonyok közt, jeles tulajdonainál fogva hivatva volt a legnagyobb uralkodók között tündökölni.

Ő gyászos viszonyok közt jött a trónra, midőn ellenségeket kelle látni alattvalóiban; — s oly ifju korban, melyre élénken hatnak az első benyomások. És e tény mérgező hatását fokozá környezete: rövidlátó vagy önző tanácsadók. . . És ő mégis föntartja hitét, a magasztaló kérészek szemfényvesztő kísérlete közt megtartja helyes érzületét, józan belátását; s midőn a rideg valóság első bizonyítványát drága áron megvásárolta — erős kézzel széttépi az ámitások hálóját, új tanácsosokat keres, és midőn ezeknek semmi sem sikerül, ismét ujakat, s ujra kezdi a kibékítés művét, melynek szükségét tanácsosai között ismét ő méltányolja legélénkebben, leghivebben.

Tragikai sors, melyet csak azok birnak fölfogni, kik elképzelni tudják, mily nehezen hat föl a trónokig az igaz, a való, és mily nehézségekkel küzdenek a fejedelmek, mig legjobb szándékkal is érvényt szereznek az igaznak, a valónak . . . holott a népek egyszerű hite mindenhatóknak tartja őket.

. . . Mint mondók, az octoberi fordulat egyenesen Ő Felsége érdeme, ki éjjeli nappali fáradhatlan tanácskozmányokban, s független férfiak véleményei kihallgatása után érlelé meg keblében azon nagy határozatot, hogy a félreismert, félreértett, s rendszeresen rágalmozott ma-

gyar nemzetet bizalma által bizalomra ébreszsze, s vaslánczai széttörése után erkölcsi kötelékekkel ismét trónjához csatolja.

És ő Felsége volt a helyzet ura, ő nem adhatá magát teljesen s feltétlenül által a magyar államférfiak tanácsának; nem, mintha a magukat veszélyezteteknek érző burokratiai elemek sugallatai még nagy hitelre vagy kegyre találhattak volna nála, hanem mert az új fordulatnál legalább a kísérlet első sikere bevérandó volt. Ő Felsége oct. 20-ka után is ura maradt a helyzetnek; szava elnémíthatá a reactio huhogását; kedvező fejleményt adhatott annak, mit oct. 20-ka még eldöntetlenül hagyott — és ha jónak látta, ha birodalma közös érdeke azt kívánta, teheté az ellenkezőt.

A józan politika az, mely a tényezőket felismeri, erejüket helyesen megítéli s azokhoz alkalmazkodik. A legnagyobb sulylyal bíró tényezőt számba nem venni: gyökeres hiba. Maga ellen hívni ki, magát vele ellentétbe állítani: oktalanság.

A történet további folyama fogja megmutatni — hogy mi e hibába esttünk, a politikai hibák azon nemébe, melyet egy nagy államférfi találón jellemze, mondván:

C'est plus qu'un crime; c'est une faute!

Ez több a bűnnél; ez hiba!

Mi az octoberi férfiakat sok vád ellenében fogjuk védeni, s gyakran dicsérni; és talán ép oly gyakran vádolni, s megróni. Tehát elfogulatlanul szólhatunk még egy, az oct. 20-kának keletkezésére vonatkozó észrevételhez, ámbár az merőben conjecturalis.

Azt mondják: „Kár volt az Apponyiak, Mayláthok, Szécsenek, s a többieknek elfogadni, s nevökkel megpecsételni az octoberi múlt, melynek minden gyen-

geségeit, elhamarkodottságát, fölősvoltát sat. Ők legjobban ismerték? nem volt-e valószínű, sőt csaknem bizonyos, hogy ha oct. 20-ka nem jó — rövid idő múlva valamikielégítőbbnek kelle jönni? nem voltak-e e részben legkedvezőbb kilátásaink: a Bach-rendszer teljes kimerültsége, az egész birodalom mély elégtelensége, a magyar ellenzés irányában birodalomszerte a legnagyobb rokonszenv?... és mindenek fölött Ő Főlségének azon óhaja, hogy Magyarországot megnyugtassa?“

Ezen észrevételnek van is alapja. Csak is azt lehet ellenébe fölhozni, hogy ha a magyar urak makacsul elutasítják a legfelsőbb ajánlatokat, míg az utolsó betűig ki nem elégítők: akkor az ezerféle lehetőségek s különböző tanácsok közt nem volt lehetetlen, hogy a birodalmi politika egy merész fordulattal ismét a marcius 4-ki chartának s általán a modern szabadelvűség s nemzeti egyenjogúság jelszavaival diszelgő birodalmi egységes alkotmánynak vegye irányát; a melyen tán leghamarább volt elérhető, mit az 1850—60-ki rendszer szándékolt, de eltévesztett....

Nem mondjuk, hogy ezen uton a monarchia életkérdése meg fogna oldatni; sőt ellenkezőleg azt hisszük, hogy még ez idő szerint az egységes alkotmány csak a bellum omnium contra omnes harczttere, a monarchia felbomlásának kezdete fogna lenni: hanem hogy a birodalom belalakulásának, vajadásainak ily fordulata előnyösebb lehetne hazánkra, nemzetiségünkre nézve, mint a kiegyenlítés azon alapja, a történeti jog, „az egyes országok s népek jogérzületé“nek alapja, melyet az octoberi diploma nyújtott, tagadnunk kell.

III

Az új korszak első mozzanatai.

Míg Magyarországon az octoberi kiadványok mi-
ként lett fogadása felől uralgott kételyek — a pesti gyér
világítás, utcai botrányok, katonasággali összeütközé-
sek hírei által eloszlattak;

míg az eleinte észrevehető habozásnak véget vetett
az akkoriban legnépszerűbb, s a nemzeti hangulatnak
hitelre méltó tolmácsa, a Pesti Napló, előbb az 1848. V.
majd az 1848. III. melletti felszólalása által; mi azután
határozott irányt adott a közvéleménynek; — azalatt a
Lajthán tul is oly folytatásban nyilatkozték az octoberi
mű, mely általános becsmérlést, sőt ellenszenvet szült.

Egyrészt nem tagadhatni, hogy ezen, a sok száza-
dos burokratiai pórázon vezetett országok azon politikai
kiskorúságban maradtak máig is, melyre egy papir-char-
tában letett, modern, s meg nem bírált, de tetszetős elvnek
s jelszónak több varázsa van, mint azon kilátásban levő
solid szabadságnak, melyet a papir-charta nem garanti-
rozhat, s csak hosszú kitartó küzdelem vivhat ki. Hogy a
császári diplomában oly magvak vannak letéve, miknek
fejlesztése csak tőlök függ, s az ohajtott czélhoz vezet,
azt hiába mondád ezen különben a tiz év alatti sok hal-

vaszületett ígérettől elfásult polgároknak; — nekik e szavak kellének: Constitution, Grundrechte, Pressfreiheit! Constitutio, alapjogok, sajtószabadság, vallásegyenlőség, concordatum eltörlése; — s akkor teljesen megelégednek vala, habár semmi se történik is e szép jogok végrehajtására, s biztosítására.

A diplomában tartalmazott 100 tagu birodalmi tanács, melynek fele képezte volna a Lajthántuli tartományok központi országgyűlését, — még pedig ez is nagyon szük jogokkal birandott — parlamentnek nagyon kevéske volt.

Természetes e szerint, hogy az octoberi mű iránti közöny keserűségbe ment át, midőn a tartományi statutumokból kiderült, hogy az egyes országgyűlések még kevesebbet jelentenek amannál, azaz: a semminél.

A stíriai, karinthiai, salzburgi statutumok gyorsan jelentek meg egymásután, ép oly hirtelen ásta alá erkölcsi alapjukat, a mennyiben t. i. azzal birtak volna, a napi sajtó.

A bécsi, prágai, gráci lapok felzúdultak, párhuzamot vontak a Magyarországnak tett „concessiók“ s a többi tartományok helyzete között.

„Mig a magyar országgyűlés szervezete, — úgy mondanak, — házrendje, a választás módja közös tanácskozmányok alapján önállólag fognak elhatároztatni, — addig mind ez, az országgyűlések elnökeivel együtt — a kormány által parancsoltatik reánk.

„A magyar országgyűlés körébe tartozik a törvényhozás, közigazgatás, törvény-magyarázás és megszüntetés; — a többiek csak kérvényezési joggal birnak, s összesen is csak „hozzájárulni“ fognak a törvények huzatalához.“

Továbbá: „a nemesek s egyháziak két harmad volta

sal tulsulyban, a kiváltságok föntartva, a Rothfrack (a vörös frack-rendi egyenruha) ismét tiszteletre juttatva, a városok s községek képvisellete másod fokú választás által meghamisítva, abból az iparosok s értelmiség kizárva; —“ s több efélék valának a gyujtó panaszszavak.

Ehhez járul, hogy gr. Goluchowszki, az 1859—60-ki legvakabb reactio ministere, a házmotozó és sajtó-sanyargató Thierrynek collegája, kit még a gyülni alig képes phlegmatikus bécsi polgár is gyülni, ki a bureaucrata pedansságát, s a negyedrént aristocrata gögjtét magában egyesité, s durvaságairól szóló ezer adoma tárgya vala, ki mindezeknél fogva feudalistico-aristocraticus absolutistának kiáltatott ki, és kinek ráadásul még az a büne is volt, hogy nem német, nem Wiener Kind: — hogy mondók, ezen uri ember a belügyministeri tárczát megtartá, az octoberi fordulat feletti minden örömcsirát előre elfojtott.

Rövid pár hét alatt mindezek következtében kitünt, hogy az octoberi mű a Lajthán tul semmi erkölcsi alappal nem bir; a kormánytettekben észrevehető habozás, a kedélyekben hullámozás átmeneti korszakot jelzett; minis-terváltozási hírek keringettek, mik Goluchowszki kilépésében mind megegyezvén, egyébben szétágaztak. Schmerling neve, mint minden alkalommal, ugy ezuttal is, belevonatott a combinatiókba; ő maga az egységes alkotmány hívének tartatott.

Ugyanazon időközben kezdett a magyarországi közélet ébredezni, s első mozzanatai Európaszerte meglepetést, csaldásokot, mindenesetre nagy érdeket költének; — mik másrészt a hazai ügyekbe avatottak előrelátását igazolák.

Első hazaszertei aggodalom volt, vajjon az uj fordu-

latot nem fogja-e félreérteni a nép? vajjon — ha ismét látni fogja a régi megyéket föléledni, a rettegett cs. kir. szolgabíró helyébe jól ismert, s vele tiz évi sors-rokon urakat, megyei birtokosokat lépni — nem fogja-e azt vélni, hogy egyuttal a nemesi uraság, a robot és dézma is helyre fognak állíttatni? — már pedig bármennyire gyűlölé is a nép a nagy adó, a stempli, a dohánytilalom, a finantz és csendőr képviselőit, a „cs. kir.“ szolgabírókat, de az urbér-váltás, s birtokrendezés nyereményeiről még sem szeretett volna lemondani! —

Ilyen esetekben a legkevésbé klerikális ember is észreveszi, hogy az egyház befolyása a népre jó oldalal „is“ bir. Az egyháziakra hallgat a nép, s ők hivatvák azt fölvilágosítani, megnyugtanni. Ugy is tőnek. A primás, az egrí s kalocsai érsek példájára a többi egyháznagyok is körleveleket bocsátottak ki; s a lelkészek buzgón működtek az új fordulat helyes fölfogását terjeszteni a népben; mely különben is csendes nyugalommal, s kíváncsian ugyan, de mondhatni, némi biztosság-érzettel várta a félig megértett dolgok fejlődését.

October 30-kán nevezettek ki a tárnok, koronaörök, országos méltóságok és a főispánok egy része.

Senki sem merte tagadni, hogy a kinevezések a legnagyobb szabadelvűséggel — párt, osztály, vallás, nemzetiségi különbség iránti részrehajlás nélkül történtek.

Ellenben elég gyakran mondott, irott, s nyomtatott vád: hogy a kinevezések későn történtek, s az oct. 20-ki nyilatkozmányokkal egyszerre kell vala kihirdetettetniök; hogy a kinevezettek nagy része meg sem kérdeztetett: a kinevezést elfogadja-e? hogy a kinevezéseket általán közös értekezleteknek kell vala megelőzni, miknek öszhangzatos eljárás és az lett volna következménye, hogy kiknek a kormány-programm nem tetszett, előre le-

mondtak volna kinevezésükről, s a nyilvános visszalépés botránya elmaradt volna.

Bizonyára az octoberi míi készültségét jellemzik e késedelmek és mulasztások; de mint előszavunkban mondók, a rögtönzés okaiba ereszkednünk csak annyiban lehet, hogy kimondhassuk, mit mindenki tud, hogy e részben nem illeti a vád azokat, kikre a közvélemény a felelősséget róvja, — mihelyt nem vád, hogy általán aláírták oct. 20-kát.

Alaposabb szemrehányás az, hogy a kinevezett főispánok egy része előre meg sem kérdeztetett; de valamint ezt, úgy minden más mulasztást a kezdett rögtönzése magyarázza meg.

Nagy meglepetést idézett elő tehát néhány kinevezettnek lemondása a főispáni méltóságról; még nagyobb a modor, melyben az történt.

Ez volt az első jól számított méregcsepp. Azok részéről jól számított, kik a nemzet és trón kibékítését lehetlenné akarák tenni; megfontolatlan, megfoghatlan azok részéről, kiknek politikája Magyarország ősi alkotmányának teljes restauratióját czélzá.

De ezek mentségére legalább az mondható, hogy nem várt, nem kért méltóságot utasítottak vissza.

Mikép mentsük azokat, kik az Ő Felsége által kapott méltóságot elfogadták a nélkül, hogy, mint százados szokás, s ős monarchikus hagyományaink igénylék — a fölség kegyelmét megköszönték volna?

A kinevezésüket, s az azzal járó fizetést elfogadott főispánok közül alig alázták le magukat tizen a fejedelemhez.

A boszu magán életben azért bélyegeztetik aljasnak, mert rendszeren csak akkor gyakorolható, midőn már ellen-

ségünk gyenge. Pedig a gyengét tapodni nemes lélek nem képes.

Politikai téren a boszu más szempont alá esik.

A visszatorlás a politikában legfőlebb haszontalan elégtétele egyeseknek; míg a köz alatta annál bizonyosabban szenved, minél rosszabbul volt kiszámítva ereje annak, kit ellenünk tévének.

Ily jelekre méltán megdöbbenhetett a fejedelem, s elvesztheté bizalmát alig kezdett kísérletéhez. De még nem ingadozott. Többnek kell vala jönni.

Nem számítjuk ide az utczai zavargások ama második phasisát, melyben a macskazenék ragály gyanánt terjedtek, s a „kétfejű“ sasok meg nem türhetése honfui betegséggé lön.

A macskazenék többnyire a localis haragok s gyűlölségek kitörése voltak, oly egyének ellen, kik a bukott rendszer alatti hivatalos állásukat, vagy egyéb nemű hatalmukat némi ostentatióval a nemzeti érzületet sértőleg használták; s kiknek oct. 20-ig tán ugyanazok csináltak fáklyás-zenét, kik nekik oct. 20 után macskazenék rendezének; ugyanazok szórtak tömjént, kik most sarats köveket dobáltak ablakaikba.

Másnemű igazolhatlan személyüldözések is fordultak elő. De egészben véve csekély volt a kihágás, ha tekintetbe vesszük azon sok sértett érdeket, bántalmazott egyént s szentségtelenített érzelmet, miket a tiz évi bal kormányzás eszközei maguk ellen zúditának.

A nép nem szokott finomul megkülönböztetni esköz és irányadó között; s épen azért mondhatni, hogy talán mi sem válik az egész év történetében népünknek kevesbbé szégyenére, mint e kihágások, mik a pajkosság határán alig mentek tul, s a kegyetlenségig sehol sem fajultak, még azon első pillanatban sem, midőn a soká

elnyomott szenvedélyek rést kapva — féktelenül törhettek ki.

Ily pajkosság volt a kétfejű sasok leverése is; pajkosságnál alig egyéb, — mert hisz Magyarország 1849-ig nem ismerte e czimert, s legfőlebb kaszárnnyán, vám-és sóházon látta azt; 1849 óta mint a gyűlölt rendszer képesítése tűnt föl az neki. Azonban ez is kedvező alkalmat nyújtott a trón körül gyanusítani nemzeti mozgalminkat, mint a birodalom? vagy a Bach-rendszer? nem! — hanem ugymondák: az uralkodó ház jelenye leszakgatásával s meggyalázásával kezdődnek.

A közhangulat ezen apróbb jelenségei nem sokára elnémultak a közélet nagyobb mozzanatai zajában. Értük a megyék alakulási vajúadásait.

A megyék önszervezése s politikája.

Érdekes ma visszapillantani azon nyilatkozatokra, mik a megyék szervezésére irányadóul hatni törekedtek. Azokból leginkább kitűnik, a megyék eljárása mennyire tulszárnyalá a higgadt politikusoknak nem mondhatni aggodalmait, mert azok nagyok voltak, hanem óhajait.

Igy olvassuk november közepe felé a Pesti Napló hasábjain *).

A megyei rendszer közéletünk első föltétele.

„Azt merjtük állítani, hogy széles e világon nincs intézmény (a megyei rendszer), mely ha megtisztul régi hiányaitól, hozzá fogható lenne, különösen a közigazgatás és igazságszolgáltatás gyorsaságát, helyességét és olcsóságát tekintve.

Most, midőn e sorokat írjuk, a régi tekintélyes főispáni hivatalokat oly honfiak vannak bivatva betölteni, kiknek neveik és multjok kezességét nyújt az iránt, hogy készek lesznek a megyék helyreállításánál és rendezésénél a törvényes uton haladva mindent megtenni az alkotmányosság ezen nyolczszázados védbástyájának megszilárdítására. A megyei rendszer közéletünk első feltétele. Mert ha a megye mindenütt helyesen megalakul, ismét a nemzet a végrehajtó hatalom; ha a megyék ismét felállanak, megvettetik alapja és lehetősége az országgyűlésnek, hol a nemzet választottjai által nyilatkozhatik jövő sorsa felett, — Mi természetesebb tehát, hogy általános az óhajtás a megyei

*) A megyei rendszer közéletünk első föltétele Lónyay Menyhértől.

rendszer mielőbbi életbeléptetése iránt; — sőt mint értestülve vagyunk, a megyék értelmesei már is tájékozzák magukat a megyei tisztviselői háznak érdemes férfiak általi betöltése iránt.

A megyei rendszer életbeléptetésére nézve következők kívánataink.

Azon tisztelt honfiak, kik a törvényes állapotjai átmenet nagy, nehéz és sok felelet teherrel járó munkáját magukra vállalják, nagy igyekezzenek intézkedni, hogy mentül rövidebb idő alatt a hátralévő helyeken a főispánok kineveztetvén, a megye alakítását haladéktalanul megkezdhessék.

A megyei bizottmány képeztesse minden osztály és nemzeti különbség nélkül a megye legjelesebb független férfiainból.

A tisztviselői kar választassék a legérdemesebb férfiakkól; s miután az első magistratus szolgálati ideje csak addig terjedhet, míg az országgyűlés a megyei rendszerre nézve érvényes törvényeket hozand, mindenki, kiben a közbizalom öszpontosul, vállalja el kivétel nélkül azon hivatalt, melyben megyéjének s így hazájának legtöbbet használhat, legyen ez az első vagy utolsó legkisebb hivatal.

Különösen a megyei rendszer megszüntetésekor szolgált tisztviselők kötelessége, helyeiket elfoglalni, hogy ők, kik még jártasak a közigazgatás és igazságszolgáltatás gyakorlatában, oktassák és tanítsák be az új nemzedéket, hogy azokban lellessék egykor méltó utódjaikat.

Közös legyen a törekvés — elfeledve minden régi párt-viszályt, — a rend, vagyon és személybátorság megszilárdítására munkálni, már azért is, hogy megmutassuk azoknak, kik csak a holt paragraphusokban, protocollumokban és az irka-firka kimeríthetlen tömkelegében vélték számunkra föltalálni a cultura és civilisatio egyedüli panaceáját; — milyen volt és milyennek kell lenni a józan önkormányzat mindenki törvényes jogait védő rendszerének, hogy szomszédaink megirigyeljék és ha lehet, tanulják el, — mi a hazafiúi érzeten többnyire önrdek feláldozásával járó gyors és olcsó közigazgatás és igazságszolgáltatás rendszere.

Végre a megyei gyűléseknél józan korlátok közt tartsuk a tanácskozások folyamát, s különösen a hozandó határozatok hatáskörét; — soha sem feledvén, hogy a jövő országgyűlés feladata megoldani a nehéz kérdéseket, hazánk utolsó szentesített törvényei alapján.⁴

A megyék mikénti alakulása kevésbé volt kétséges, mint majdani politikai viseletök. Nagy feszültséggel vártak tehát az első megyei gyűlések; mert a diploma a me-

gyék helyreállítását első sorba állítván velök politikai sulyuk is fölébredendő volt.

A megyék igen ártatlan valaminek látszhattak, hogy minden előzmény nélkül restauráltattak. És talán veszélyességök csak is azon előzmények hijjában állott, melyek Bécsben a megyéknél sokkal veszélyesebbeknek tartattak. Ugyanis csak egy antidotuma létezhetett a megyei rendszerrel járó s később beállott zűrzavarnak: ministerium, az 1848-ki törvények alapján.

Ezt azonban most nem vitatván, elég constatiroznunk azon tényt, hogy a megyei rendszer — némely németül író hazai publicista, és befolyáshoz jutott magyar államférfiak működése következtében october 20-ka körül a Lajthántul is jóhangzásu, csaknem népszerű volt.

A kormány mint olcsó közigazgatási eszközt méltatá figyelmére; a politizáló körök az egyéni szabadság örét, s az öngazgatás biztosítékát tisztelék benne — ismeretlenül. És ausztriai szokás szerint voltak tán, kik azt hívék, hogy egy huszonnégyszáz óra alatt a Lajthántul is pártens utján be lehetne hozni a megyerendszert! —

E kettős zománczát elveszté nem sokára. De meg sem tarthatá soká, mit tőle vártak.

Az 1847-ki megye lehetlen, mert az csak a nemesek közönsége volt. Az 1848-ki megye megtartá a 47-ki nek minden rossz tulajdonságait, a jók nélkül; — csökkenté a privilegiált osztály jogait, de nem költé fel a népvonzalmát, mert semmi realis hasznót nem hozott neki. Mint közigazgatási közeg elégtelen volt, de megmaradt turbulens kormány-akadálynak.

Ezenfelül meg kelle győződni csakhamar jobbra is balra is, hogy, ámbár nem oly költséges mint a Bach-gépezet, de híresztelt olcsósága még sem a régi. Az előbbre haladott társadalom be nem éri az egyszerű, mondhatni

elemi közigazgatással, mely 1848-ig megjárta. A birói állás bizonyos continuitást s állandóságot kíván. Valamint a birtok-vesztett, elszegényített nemesség sem állithatja ki azon contingensét a csaknem ingyen szolgáló tisztviselőknek, mely a 48-ig nem adózó és robot-élvező nemességből kitelt. Uj, azelőtt ismeretlen közigazgatási ágak a hivatalnokok szaporítását, a változott gazdasági viszonyok fizetések fölemelését igénylé.

Szaporodott minden osztályban s a nemességben is a többé kevesbé nivelt proletariatus, a hivatallesők s hivatalra-szorulók száma; — fogytak tehát a selfgövernmentnek, szaporodtak a burokratianak elemei és esélyei.

Elvonttan azon „eredendő bün“-től, mely az octoberi mű belhiányossága s félsége következtében a kormány további tevékenységének részleteit átok gyanánt kísérte, nem lehet azzal vádolni, hogy a megyei zürzarok megelőzésére nem tevő azt, mit tehetett.

A megyék mikénti alakítására irányadásul kiadott egy „utasítást a főispánokhoz,“ melynek történeti érdekénél fogva szövegét közöljük:

Főispáni utasítások.

1. Miután a vármegyék határolása és kiterjedése, a f. é. october. 20 ki legmagasabb leirat által visszaállítottak: a főispánok feladata leendő, az illető vármegyék régi határainak visszaállítását, kölesönös egyezkedés útján eszközölni.

2. Mig majd a magyar törvényhozás a megyei szervezet iránt intézkedni fog, minden megyében egy állandó bizottmány fogja a tanácskozmányi jogot gyakorolni, ezen utasítások határai s a megye tekintélyén belül.

3. A megyei bizottmányok fölállítását illetőleg, a főispán mindenek előtt a legtekintélyesebb s minden osztályt s érdeket képviselő férfakkal értekezni fog a bizottmányi tagok száma iránt s azokkal egyetértve a bizottmányt constituálni fogja, mely a ta-

goknak netalán szükségelendő szaporítása esetére, ez utasítás szerint fog eljárni.

4. A bizottmány a legkisebb megyékben legalább 50, s minden megyében legfölebb 400 tagból állhat.

5. A bizottmányoly módon állittatik össze, hogy abban minden tekintet nélkül a vallásra — rang, születés, birtok, értelmiség s ipar, szóval — a megyei lakosok összesége illöleg képviselve legyen.

6. A főispán ez utasításokat közölni fogja a megyei bizottmánynyal, s annak első ülésében az esküt az eddigi, százados szokás szerinti alakban leteszi, s ez időtől fogva az új hivatalnokok hivatalba léptökig, a jelenlegi hivatalnokok fölött törvényes tekintélyét gyakorlandja.

7. A főispán a bizottmánynyal egyetértöleg fogja a megye hivatalnoki testületét szervezni. Allani fog az: alispányok, jegyzök, szolgabirák s esküdtekböl, a belső megyei igazgatás szükségiehez képest vagy annyi számmal mint 1848 ban volt, vagy kevesebböl, — végre egy pénz- s egy levéltárnokból.

8. E hivatalnokok az 1848 előtt szokásban volt esküforma szerint föleskettetnek, — a főispán, a névsort fölterjeszti a m. k. helytartótanácsnak s intézkedik, hogy a közigazgatási ügyek vezetése az új hivatalnokok kezeibe menjen át; miután ez megtörtént, a főispán a többi alkalmazandót a bizottmánynyal egyetértöleg, a szükségekhez képest nevezi ki.

9. Az új hivatalnokok az 1848 előtti megyei fizetéseket kapják a főispán utalványozásával, azon naptól kezdve, melyen hivatalukba tényleg beléptek. Ha egyébiránt a megyei bizottmány a hivatalnokok fizetését a megváltozott korviszonyok szükségleteihez képest módosítani akarná, — ez iránti véleményét a magyar helytartótanács elé fölterjeszheti, hogy az illetékek az igazság s méltányosság elve szerint szabályoztathassanak.

10. Valamint ezeket, ugy más közigazgatási szükségletekre vonatkozó költségvetéseket a megyei bizottmány 6 hónap alatt elkészítendi s a magyar k. helytartótanács elé terjeszteni, hol azok megállapittatnak; az illető összeg aztán az országgyűlés végleges elhatározásaig a főispán utalványára, ideiglenesen a kinstárböl az országos alapnak előlegezés gyanánt kiszolgáltatik, s ez utöbbit azt évnegyedenként a megyei pénztárnok kezébe juttatja, ki e fölött a megyének rendesen számolni tartozik.

11. A főispánok az egyenes adók ügyeit illöleg a pénzügyi hatóságokkal azon viszonyba lépnek, mely ezek s az eddigi megyei közigazgatás közt fennállott.

12. A büntetö, polgári és urbéri törvénytörvényeszek szervezete jelen állapotban marad — a kir. fiskus kinevezése is függöben marad mindaddig, míg az oct. 20-ki legmagasabb diploma értelmében az országbirói választmány a magyar törvénykezés szerveze-

tére vonatkozó kérdésekre javaslatait fölterjesztendi. Időközileg tehát a nevezett törvényszékek hivatalos működésüket folytatni fogják. Azon törvényszéki tagokat illetőleg, kik a megyei népezség nyelvét s nevezetesen a magyart nem birják, valamint a szükségségt személyzet kiegészítését illetőleg, a főispán jelentésére a magyar udv. kancellariához, intézkedés fog tétetni, hogy az illető helyek a törvényszékek szervezéseig is alkalmas, benszülött egyénekkel töltsenek be.

13. Az új szolgabírák, a működési körtükbe tartozó pörökben s minden törvénykezési ügyben hivaltársaik, s az esküdtekkel egyült, az általános polgári s büntető törvénykönyv szerint fognak eljárni, s mint törvénykezési segédszemélyzet, a főnálló törvényszékek utasításait követik, s annak idejében jelentést tesznek az utasítások betöltéséről ez utóbbiaknak: miért is e megyei hivaltalnokok választásánál számitani kell az e célra szükségségt kézségekre.

14. Mivel a megye s egyes hivaltalnokai fölötti felügyelés s vezetés a főispánt illeti, minden nagyobb s fontosabb esemény az első alispán által elébe terjesztendő, az alispánt pedig a szolgabírók tartozik arról értesíteni. A választmányi ülésekben felmerülő fontosabb eseményekről a főispán, vagy ennek akadályoztatása esetében az alispán küld jelentést a m. kir. helytartótanácshoz, mely elé a jegyzőkönyvek is szokott módon fölterjesztendők.

15. E bizottmány a közigazgatási ügyekben mind azon jogszabadalmakat gyakorlandja, melyek 1848 előtt a megyei közgyűléseket illeték, s a megyei hivaltalnokok fölött határozólag intézkedik.

16. Az általános tanácskozmányok alkalmával, minden magyarul nem tudó bizottmányi tagnak szabadságában áll, a megyében divatozó nyelvet használni.

17. A bizottmányi ülésekben a hivaltalnokok szavazati joggal birnak, s ha a hiányzó jelentések sorozata fölolvastatik, azok kimaradása iránt számolni tartoznak.

18. A bizottmányi ülések nyilvánosak, s a hallgatók számára külön hely leendő fölirtva. Ha a hallgatók a tanácskozmányt megzavarnák, s az elnök egyszeri megintése eredménytelen marad, az elnök valamint az egyes csendzavarót, úgy az egész hallgatóságot kintasíthatja.

19. A megyei bizottmányok működése fölött örkdő politikai hatóság a m. k. helytartóság, mely a bizottmánynyal egyenes összeköttetésben állva, ehhez mint a megye összeségéhez intézi utasításait.

20. A megyei szervezetet illető végleges törvény megjelenéseig, a megyei bizottmány köteles, működését a jelenlegi utasításokhoz alkalmazni.

Ezen okmány történeti nevezetessége nem abban áll, a mit eredményezett; hanem abban, hogy semmit sem eredményezett; a megyék által félretétetett, ignoráltatott.

Az utasítás egyes pontjainak czélszerűsége, vagy helytelensége tehát szóba nem jöhet. A kérdés az volt: van-e valami ideglenes intézkedésre szükség, addig, míg az országgyűlés véglegesen szervezendő a megyét?

Erre az ellenzék akkori közlönye, az 1848 törvények mellett buzgó Pesti Napló is igen el felelt.

És valóban még akkor is, ha a kormány a 48-ki törvényt tüzte volna kiindulási pontul, valamely ideiglenes átmeneti intézkedésre szükség volt.

Az 1848-ki megyei bizottmányok és tisztviselők nagy része kihalt, nagy része egy vagy más magán okból lehetlen volt; sok helyütt még névjegyzékük is elvesztett. Egyszerű föllevenítésük tehát physikailag vagy erkölcsileg lehetlen volt.

Tizenkét év óta sok víz folyt le a Dunán. Gyökerelesen megváltoztak a társadalmi viszonyok. És az administratio sok közege (például a telekkönyvezés) — ámbár törvénytelen, mert absolutistikus uton jött létre — annyira összeforrott a nemzet gazdasági viszonyaival, s azóta kifejlett anyagi érdekével — hogy egyszerűen mellőzhető nem volt.

A törvénykezést megakasztani nem lehetett, sok magán érdek sérelme, a tulajdonjog bántalma nélkül. De az összes magánjogi viszonyok egy évtized óta ausztriai törvényeken alakultak, s alapultak; e basist félrevetni még a törvényhozásnak sem volt szabad, mert törvény vissza nem hathat.

Ha tehát ez így állt, az 1848-ki tisztviselők egyszer-

rü rehabilitációja, kik az ausztriai törvényt nem tudták vagy azt törvénytül elismerni nem akarták — lehetlen volt. Szükséges volt tehát előbb, hogy törvénytől az országgyűlés által intéztessék el a magánjog kérdése, mi tartandó meg az ausztriai, mi elevenítendő fel a magyar törvényekből? de addig mellőzhetlen valamely átmeneti határozat legalább is a megyei administratio, s a föntartott törvénykezési hivatalok közlekedésére nézve.

Továbbá az összes adó-rendszer új, egy roppant közgazgatási szervezetnek része vala, melyet onnan rögtön kiszakítani nem lehetett. Szükség volt tehát az alkotmányos hatóságok ideiglenes viszonyát azideiglen föntartott pénzügyi közegekhez meghatározni.

A közérdek, az államrend föntartása, a legmagasb társadalmi igények tekintetéből tehát ép úgy mint a 48-ki szempontból — mellőzhetlen volt egy provisorium. És a különbség csak az lehetett: hogy ha a kormány nem ad utasítást, vagy a hatóságok mellőzik ez utasítást: akkor minden megyében, minden városban más provisorium fog létre jönni, vagy is a localis önkény, az anarchia fog rendszeresíttetni.

Hogy mégis ez történt, annak a jele, miszerint a megyékben oly emberek emelkedtek tulsulyra, s gyakoroltak eldöntő hatást, kiknek ezen egyszerű igazságok felismerése s a szóban forgó szent érdekek méltánylása vagy érdekekben nem állt, vagy miveltségi határvonalakon túl eső fogalmak valának.

* * *

A megyei gyűlések tartását mindenütt megelőzőtt magán conferentiákban különbség nélkül az 1848-ki törvény fogadtatott el az ujjá szervezés alapjául; — nagy

gyűlések irattak ki; s azokra a 48-ki bizottmány még tudva levő tagjai, s a községek két-két képviselője hivatnak meg. (Pest megye.)

A gyűlés célja — szervezés, tisztviselők választása volt.

A „törvényesség“ s „jogcontinuitás“-nak ekkoriban hangoztatni kezdett tana, mindjárt az első gyakorlati lépésnél erőszakoltatott, mert kivihető nem volt:

Miután a 48-ki megye ugy a mint volt, halottaiból föl nem támasztathatott, közgyűlés iratott ki a 48-ki törvény ellenére, s a közgyűlés önkényesen állított össze. Az 1848 XVI. szerint — ugyanis — az országgyűlés befejeztével minden megyében csak egyszer volt közgyűlés tartandó, bizottmány választása végett; mely ezután a megyei hatóságot képviselni volt hivatva. Nyilvánvaló tehát, hogy a főispáni utasítás III-dik pontja közelebb állt az 1848-ki törvényhez, mintsem a megyék eljárása.

Azonkívül az 1848: XVI. kijátszására sok megyében oly nagy számú bizottmány alakított, hogy az realiter köz-, sőt mondhatni népgyűlés jellemével birt.

Mégis megtörtént, hogy sok értelmes nemes birtokos feledékenységből nem választatott meg a bizottmányba, s így kárpótlás nélkül elveszté alkotmányos jogát, az 1848: V. t. cz. 1. §. ellenére, hol az mondatik: „politikai jogélvezetet azoktól, kik annak eddig gyakorlatában voltak, elvenni — a jelen országgyűlés hivatásának nem érezvén. .“ sat.

Még gyakrabban a bizottmány választása csak az uralkodó politikai párthangulatnak volt viszhangja. Kinek jó negyvennyolczassága gyanuba jött az által, hogy vagy császári hivatalt viselt, vagy általán a bukott rendszerrel „jó lábón“ állt, — arra rákiálták a választók, hogy „meghalt.“ Volt megye, hol valami kitünő kortes a

megyei terem ablakpárkányára keresztbe ült, hogy egy lába a teremben, másika az udvarra lógott, s a mint a főispán a nevet olvasá, ő az udvaron ácsorgó közönségnek jelt adott, hogy „éljent“ vagy „meghalt“ot kiáltsonak. És így e kortes alakítá a bizottmányt. Volt megye, hol a „meghalt“ oly tisztos férfiura rákiáltatott, ki a megye legnagyobb részének birtokát élvezi, s több ezer forintokat áldozott közczélokra, mint garast valaha elmarkozott az őt „meghalt“nak decretáló kortes.

Másrészt a legnagyobb szájhősök, legzajosabb „48“-czasok közt szerepeltek sokan, kik épen óriási hazafiságuk által gondolták legbiztosabban elfeledtetni kissé gyanus, vagy nagyon is világosan foltos multjokat; s kiknek sikertült is magukat kolomposokul föltolni, mi nálunk legfőlebb egy két hangzatos frasisba kerül.

Szóval a bizottmány-választások nem nagy tekintélyre jutottak, sokakat megsértettek, sokakat a 47-diki megye visszahajtására indítottak; — s így a pártalakulás keserü-savanyu élesztőjét képezék a hazában; s nem jó prognosticonak voltak a jövő fejlődésének.

A megye régenten némi családi kör színezetével birt, hol a választási vagy tanácskozási téren is egy-egy „jux“ megjárta, a nélkül, hogy az országos hatásu volt volna. De a nemzet rendkívül komoly helyzetében a mérőben pajzán kihágás is nagyobb horderővel birt. Mit egésséges korunkban könnyen megbirunk, az a reconvalescensst halálos bajba ejtheti.

A kortesi jux-szellem pedig tovább is terjeszté ki uralmát. Ennek kifolyása volt az, hogy oly nevek iktattattak a megyei képviselőség sorába, kik — ha honfiak is, de a hazától távol, s ha idegenek valának — sehogy sem gyakorolhatták képviselői kötelességeiket, de a kikről — bármi derék férfiak voltak is köztük — tudva volt

hogy mindnyájan az austriai birodalom, és többen egyesesen az uralkodóház ellenségei.

Ez által az ország határain túl barátaink s ellenségeink körében félreértésekre, megdöbbenésre s azon gyanúra adatott alkalom, s azon gyanúsításra ürügy: miszerint a megyék csak a forradalom organisatiójára törekcszenek! — pedig az egészben korántsem volt annyi része a hazaszeretet áldozatai, a számkivetés martyrai iránti kegyeletnek, mint a „kormány orra alá borsot törés“ passiójának, a juxnak. ✕

* * *

A megyegyűlések sorát Pestmegye nyitotta meg.

Rendkívüli gyűlés volt ez, összehasonlítva az egykori pestmegyei gyűlésekkel. A megyeház termei, karzatai, udvara, mellékutczái néptől ellepve, a város zászlókkal diszitve; a gyűlésben sok szónoklat, de vita nélkül; hogy az 1848-ki törvények fogadandók alapul, közös vallomás; a Nyáry Pál indítványozta fölírat szó ellenzés nélkül elfogadtatik.

E fölírat nem ő Felségéhez, nem is a kanczellárhoz intéztetett, hanem báró Vayhoz; és így hangzott:

„Báró Vay Miklós ő nagyméltóságának!

Megyénk, miként tegnap tartatott közgyűlésében, ugy bizottmányának mai elő közgyűlésében is irányadóknak és alaptörvényeknek egyedül az 1848 diki XVI. és XVII. törvényczikkeket ismervén el, s eddigi működésében azokat már alkalmazván is: e tényben határozottan kijelelte az ösvényt, melyet mint a honnak királyi szentesítéssel pecsételt ily törvények által biztosított egyik alkotmányos törvényhatósága, eljárása egész körében tovább is követni fog és követni felelősség alatt köteles.

A midőn megyénk magát a törvényhozás irányában ekép a felelősségi kötelezettség s egyszersemind a törvény védpaizsa alá helyezi: egyuttal felelősséggel járó mulasztatlan köteletségének hiszi, kinyilatkoztatni: miszerint a Magyarország részére felelős ministeriumot biztosító 1848-ki III. törvényczikkel ellenkezőleg

njból alakított m. udv. kancellária és kir. helytartótanács felállítását oly ténynek nem ismerheti el, melyből e honkormány törvényhozáson kívüli megváltoztatásának, vagy felelősségtől mentesítésének lehetősége következtethetnék.

Ily szempontból mérlegezve nagyméltóságod jelenlegi állását, ámbár azt megynék alkotmányosnak nem tekintheti: teljesen meg van győződve, hogy főméltóságod célja egyéb nem lehetvén, mint a jogilag soha meg nem szüntethetett 1848 ki alkotmány tényleges visszaállítása, megyehatósági körünkben már megkezdett de véglegesen egyedül a törvényhozás útján bevégezhető nagy munkájának végrehajtása; ebbeli eljárását illetőleg a felelősség terhét magáról elhárítani nméltóságodnak nem lehet szándékában.

És e téren és e magasztos célra működésében nméltóságod megynéknek minden feltehető alkotmányos eszközökkel közremunkálására bizton számíthat s a megye őszinteségének félre nem értethető jelét hiszi tanusítani akkor, midőn a minden kormánynak általában, de nagyméltóságod feladata szerencsés megoldására kétszeresen szükséges közbizalom megnyerésére, ugy a haza mint a királyi trón érdekében egyaránt mellőzhetlennek nyilváníja:

1. Hogy az 1848-ik IV. és V. t. cikk alapján az országgyűlés a legrövidebb idő alatt összehívassék.

2. Hogy miután ezen országgyűlés mikénti működésétől a nemzet egész jövője feltételeztetik, s a felmerülhető nagy kérdések előleges tisztes és alapos megvitatására és előkészítésére a sajtó van hivatva, a sajtó az 1848 dik XVIII. törv. cikk korlátai közt azonnal szabaddá tétessék.

3. Hogy miután az adó kivetése és behajtása a megyék tisztviselői által csak azon esetben eszközölhető, ha azt az országgyűlés megszavazta: az ily törvényes kellékekkel nem bíró jelenlegi adóhátralékoknak beszédése, ugy mint az ujonczozás folytatása is az e részben egyedül illetékes, különben is sokáig nem halasztható országgyűlés rendelkezéséig függesztessék fel.

4. Minden, 1849 ik év óta törvényhozáson kívül életbe léptett, bármily czim alatt létező, a magyar törvényben ismeretlen díj és adózási nemek szedése, ugy a dohány-egyedárusság gyakorlata is az országgyűlés intézkedéseig szüntettessék meg. Végre

5. Azon perek folyama, melyek az időközben octroyált örökösödési és egyéb hasontárgyu törvények alapján indítvák, a törvényhozás összejöttéig függesztessenek fel, minden egyéb a megyei bírósághoz tartozó perek pedig törvényes illetékükhöz azonnal tétessenek át.

A kormány a nemzettől csak indokolt bizalmat igényelhet, s a kormány eljárásának indokolása mindig a — tények.“

A tizenkét év alatt leszokott a nemzet a fejedelemehez járulni, mert ez büntett lett volna. Az ős-monarchicus

szokás: a fejedelemnél keresni igazságot vagy kegyelmet, csak a császári hivatalnokok engedelmével volt szabad, s divatból jött. Ez egyetlen mentsége annak, hogy Pestmegye nem egyenesen ő Felségéhez fordult kérelmével, mi politikailag helyesebb leendett.

A kancellárt törvénytelennek tekinté; tehát vele nem közlekedhetett. És így hallgatnia kellett volna, vagy el sem foglalni a fejedelem nyújtotta tért; de a passivitas eszméje elejtetett, s a nyújtott tér elfoglalása nagy többség által kívántatott. Pestmegye e szerint zsák-utczába jutott. De segített rajta egy kis rabulistika: „nem a kancellárhoz irunk, hanem báró Vayhoz!” — mondák. („Az ország legbefolyásosabb egyénéhez” így szólt több megye.) De miért épen Vayhoz? miért nem más valakihöz? hisz hátha másnak még több személyes befolyása van ő Felségénél??

Hasonló logika volt a kancellárnak el nem ismert báró Vayt mégis felelőssé tenni eljárásáért, és kormánynak czimezni a kormánynak el nem ismert magánszemélyt.

Különben mint óvástétel az alkotmány szempontjából igazolható ezen diplomatikai modor; a kérvényezés is magában kétségtelen alkotmányos jog levén — Pestmegye öt pontja, míg azon kérelmek tárgyai via facti igénybe nem vétetnek, történeti jogi szempontból nézhetőek és elnézhetőek.

Hanem magukban véve bár, vagy tekintve a viszonyokat, nem kevesebb mint öt abszurditást tartalmaztak.

1. Az országgyűlést nem volt szükség kérni; a diplomában ígérve, s a dolog természetében, az ország és trón közös érdekében volt az országgyűlés siettetése.

Mielőbbi létrejötte az ország magatartásától, a köz-

hangulat nyilatkozmányaitól, s a kormány körén kívül eső tényektől függött.

Előrelátható volt, hogy ha a megyék nem előzik meg az országgyűlés teendőit s a 48-ki térfoglalás meddő vitáit, a 48-ki alapnak közigazgatás útján birtokba vételére irányzott kísérletekkel össze nem bonyolítják a helyzetet, hanem a közigazgatásnak az utasítások értelmében szervezésére korlátozzák tevékenységüket, — az alkotmánykérdések megoldását pedig bízzák az országgyűlésre: — leghamarább létrejövend az.

2. Miután Pestmegye tömegesen követelte az 1848-ki törvényeket; fölösleges volt a XVIII-ik cikket külön kérni; — sőt méltatlan tréfa volt azon sajtótörvény rögtöni helyreállítását kérni, mely esküdtszékeket, ministeri kormányzatot előzményeül föltételezett.

A 3-dik és 4-dik pont: „mindennemű adók behajtása s az ujonczozás azonnali megszüntetése“; miután Pestmegye vezetőinek semmi okuk sem volt a bécsi kormányférfiakat örülteknek tartani, csak a tudatlan népre számított szemfényvesztés volt. És föltéve, hogy e kérelem teljesítettik, vajjon mit nyerendett a nép — ha utólag cumulative lesz kénytelen megfizetni adóhátralékát? Mit nyerendett....? — Hiszen volt alkalmunk látni.

Ezen nemesi „nem adózunk“ szagú pontok ikertestvére az

5-dik — melyben az adósoknak módfelett tetsző, de különben a tulajdonjognak ok nélküli veszélyeztetését maga után húzó moratorium kéretik: komoly politikusokhoz és jogtudósokhoz soha nem illő zúg-prókátori fölfogásra mutatott.

Pestmegye azonban mindezt csak kérte. El nem határozta. Nem tettlegesítette. Pestmegye, mint mondók, logikátlan volt, de politikus.

Hevesmegye már kevesebbé politikus volt, hanem annál logikaiabb.

Hevesmegye nem kért, hanem határozott, s határozatait közlé a néppel következő nyolcz pontban :

1. ö. Heves- és Külső-Szolnok megyék az országgyűlések által hozott s királyi esküvel szentesített s különösen az 1848-ki hazai törvények szerint fognak intézkedni.

2. A nevezett testvérmegyék területein eddig fönnállt minden néven nevezhető hivatalok megszünteknek tekintetnek.

3. A mostani tisztválasztás alkalmával törvényesen megválasztott tisztviselők a volt alkotmány-ellenes hivatalnokoktól az írományokat, szereket, eszközöket, s a mindennemű minket illető pénztárákat haladéktalanul át fogják venni, s a községek mostani eljáróit elbocsátván, a népet ohajtásaik szerinti tisztviselők választására fölhívják, s a községeket rendezendik.

4. A megyei tisztviselők egyedül a megyei bizottmányoknak engedelmeskedhetnek.

5. Az árvek ügyét s vagyonát ezentul a mostani megyei törvényes hatalom kezelendi, s jövendőjük fölött a legszigorubban örködendik.

6. A véletlenül kifeledett községek bizottmányi tagjai a bizottmányban a községek jogos kívánataihoz képest, pótlólag meg fognak választatni.

7. A megye az a l i s p á n i hivatal utján az ország legbefolyásosabb egyéné t haladéktalanul fölkérendi arra, hogy az a közbaza javára működendő s az 1848-ki törvények szellemében öszszetűlendő országgyűlés mielőbbi összehívását a legnagyobb erélylyel eszközölje.

8. Ezen rendeletek teljesítése a tisztviselőkre bizatik ; s ezen végzése kről a szomszéd megyék hivatalos uton fognak értesítettni.

Mint mondók, ez már logikai s érthető eljárás volt. Az egészben a fejedelemtől szó sincs. Minden államhatalom a priori a megyét illeti. A megye pedig ipso facto fölébredt, s a nyolczszázados souverain Hevesvármegye legitim örököse. E szerint a 48-ki törvényeket tettleg helyreállítja. És az országgyűlésnek nem marad egyéb teendője — mint a törvényszerű tényt elismerni. Ha aztán tetszik, koronázhat is, Pétert vagy Pált, az egyre megy.

E közben a kancellárnak a jan. 16-ki leirat kíséretében egy levele is jelent meg az ország-primásához. Igénytelen csendben senkit nem zavarva jelent meg az; azonban mégis arra bírta a primást, hogy egy, a megyéket kijózanítani törekvő körlevelet bocsásson a megyékhez. A két érdekes levél szövege következő:

Báró Vay levele a magyar Primáshoz.

Főmagasságu Bibornok-Primás és főispán ur!

Azon kegyelmes királyi leirathból, mely a mai napon a főmagasságod kormányára bizott megyéhez küldetett, s melynek másolatát a mellékletben közleni szerencsém van, meg fogja érteni főmagasságod Felséges urunknak ama legfelsőbb parancsait, melyeket némely megyéknek tulságos határozatai s crűszakos eljárásai, sőt itt-ott már-már mutatkozó anarchicus jelenségek is, a törvényes rend és alkotmányos szabadság megállapításának érdekében szűkségkép előidéztek.

Nem célozom ezeknek bővebb fejtegetésébe ereszkedni, miután azok épen oly szabatosak és határozottak, mint indokaik valók és kétségtelenek, s a szándok, mely Felséges urunkat vezérli, egyenes, tiszta, s minden tartalékgondolatoktól ment; csak figyelmeztetni kívántam bizalomteljesen főmagasságodat, miszerint Ő Felsége többi népei iránti köteletségénél fogva nem tűrheti és szilárd jelleméhez képest tűrni nem fogja, hogy a törvényes szabadság helyett féktelen szabadosság uralkodjék, s a köznyugalom, rend és vagyoni s személyes bátorság újra kockáztassék; és neha ily sajnós akadályok sem lehetnek képesek Ő Felségét azon alkotmány szerű uttól eltántorítani, melyen népei boldogítására haladni s különösen Magyarország törvényes intézményeit helyreállítani változhatlanul elhatározá, mégis kénytelen lenne Ő Felsége „a hongyülés mielőbbi megtartása s szerencsés megkoronáztatása iránti élénk óhajtását összes birodalma népei iránti uralkodói köteletségének alárendelni, s annak teljesítését ismét legmélyebb sajnálkozására bizonytalan időre elhalasztva látni.“

„Mily őszinte és komoly Ő cs. k. Felségének a törvényesség terén való szilárd megmaradása, és a nemzet minden jogos és méltányos kívánatainak kész teljesítése iránti szándoka, senki sem képes bővebben tapasztalni, mint én, ki jelen állásomban naponta inkább meggyőződöm, miszerint Felséges urunk magasztos tulajdonai hazánk irányában a legszebb reményekre jogosítanak. Ezt mult évi mindszenthó 20-án kelt legmagasabb elhatározásai óta már eddig is bőven és következetesen kegyeskedett tanusítani.

„Az ország területi egysége a Szerb-Vajdaság, temesi-Bánság Vázlatok.

és az erdélyi három megyék és Kővár vidéke bekebelezésével legnagyobb részben már vissza van szerezve, és a mi még hiányzik — mint bizton remélem, rövid idő múlva meg lesz adva. A megyék „alkotmányunk eme védoszlopai“ már újra szervezvék, és azokban a nyilvános élet sorompói megnyitvák. — Nemzeti tisztviselők igazgatják az országot — Az igazságszolgáltatást kevés napok múlva immár minden fokozatokban az ország határain belül fogja a magyar birni. — Édes hazai nyelvünk a közigazgatásnak, igazságszolgáltatásnak és közoktatásnak közlege, s az országgyűlésnek a közóhajtás kijelölte törvény alapján leendő összehívása már el van határozva. — Mi közjogi viszonyaink teljes elrendezésére hátra van, — csak a mult idők mellözhetlen szükségei, s az átmeneti időszak igényei által lön még rövid időre tölünk elvonva, vagy egyedül a törvényhozás által hozathatik meg véglegesen, s újabb bonyodalmak és rázkódtatások nélkül egész terjedelmében.

„Ezt türelmesen bevárni, s a tények hatalma által egy évtizeden keresztül alkotott viszonyokat, s köz- és magán-szükségleteket — törvényessége latolgatásának mellözésével fügyelemre méltatni, a jelen rövid átmeneti időszaknak föladata.

„Mind azon utak, melyek ettől elvezetnek, — elvezetnek egyszerűs mind minden bonyodalumnak egyedüli gyökeres megoldásától, az Ő Felsége és az ország által egyiránt legélenkebben ohajtott országgyűlésnek megtartásától; bizodalomteljesen keresem tehát meg főmagasságotat, miszerint az elől idézett legfelsőbb királyi leiratnak kihirdetésére mielőbb bizottmányi ülést híván össze, a királyi trón iránti hűségénél s ismert hazafiságánál fogva arra törekedni méltóztassék, hogy Ő Felségének atyáskodó szándokai méltányoltatván, rendeletei tartozó engedelmességgel fogadtassanak, s pontosan teljesíttessenek, és ez által az ország javára s a nemzet megnyugtatóására irányzott önzetlen becsületes iparkodásaim könnyítettvén — kedves hazánk összes népe elvégre azon epedve várt boldogító napnak hajnalát hasadni lássa, melyen a nemzet választott képviselői, a királyi trónnal egyesülten, jövő tartós jólétünk biztos alapköve letételének áldásdus munkáját megkezdhessék. Kelt Bécsben, 1861. Boldogasszony hó 19-én. Főmagasságotnak lekötelezett szolgálója

B. Va y Miklós m. k.

Az eredetivel megegyezőnek találta

Zá v o d y Albin,
főjegyző.

Magyarország herczeg-primásának levele a vármegyékhez.

Tekintetes, nemes vármegye, igen tisztelt honfiak!

A kedves haza boldogságát előmozdítani s állandó jólétét eszközölni mindig főtörekvésem volt, ennél fogva mitsem óhajtok inkább, mint hogy a jelen nehéz napok után, minél hamarább jöjjenek vissza az alkotmányos élet azon előnyei, melyeket koronás fejedelmeink alatt mind atyáink, mind több évtizeden át mi magunk is élveztünk.

Isten, ki megváltoztatja az idöket és korokat, megszünteti az országokat s újakat alakít, szent áldását adá a legjobb szándokkal kezdett s folytatott iparkodásokra, s így történt, hogy Felséges Fejedelmünk, régibb vágyait teljesítendő, a nemzet forró óhajtsái felé közeledett; s hazánknek az alkotmányos életet visszaadni elhatározta.

A fejedelmi legfelsőbb határozat következtében már szervezetnek a vármegyék, elszakadt részei hazánkhoz visszacsatoltatnak, anyanyelvünkön hivataloskodunk, növendékeink oktattatnak, s örömmel halljuk, hogy az országgyűlés és a Felséges Fejedelem megkoronáztatása bizonyosan bekövetkező tények. Az alkotmányos élet magvát már eddig is birjuk és Urunk Fejedelmünk leg-tisztább szándoka és szava biztosít, miszerint annak fölsarjadzását is látni fogjuk, s nem csak fejlődésén örvideni, hanem gyümölcsseit is szedni szerencsénk leend, miért is áldottam és áldom Istenemet, hogy hazám föltámadásának hajnalát látnom engedte, és hogy elmondhatom nemzetemmel „Föltámadt hazánk“ — hála legyen az Istennek.

Azonban nem kis aggodalom nyugtalanít, midőn hallom, hogy a kezdetek fejlesztése itt-ott nem annyi elővigyázat és türelmetességgel eszközöltetik, mennyit a tárgy fontossága és természetes nehézsége igényel, szerencsés bevégzése pedig okvetlenül szükségessé tesz.

Kedves honfiak! Hazájuk iránti lángoló szeretetük megnyugtat engem, hogy nem fogják roszt néven venni, ha egyik testvérük, ki életének vége felé haladván, hazájának jövője fölött aggódni kezd, megszivvelés végett önökhöz néhány bizodalmas szót intéz.

Ily nagy munkára, minő hazánk rendezése, nagy készület szükséges, hogy így kellő körültekintéssel vitessék végbe minden s az épület, melyet nagynak, dicsőnek s maradandónak lenni óhajtunk, szilárd alapra fektetessék. Ha valahol, bizonyára ily messze kiható vállalatban kerülendő az elhamarkodás, és mellőzendő minden előrekapó s terven kívüli lépés, mely különben is míg a dolgok tervszerinti s egyedül biztos fejlesztését mód nélkül akadályozza, a czélzott rend helyett csak rendetlenséget s teljes fejtelenséget — mitől az irgalmas Isten mentse meg e szegény, s

annyira megzaklatott hazát — hoz létre, s már is, mit méltó elszomorodással kell fölemlitünk, rendre utasító föllépésre hívta föl a felsőbbiséget.

Ha pedig férfias kitartással tudunk tünni, bizodalmasan felhasználván Istenünkhez; ha a felséges Fejedelemnek kibékítő jobbát felénk kiterjesztve látni óhajtottuk, pedig látjuk és érezzük már, legyen egy pár hónapig türelmünk, míg ügyeink országgyűlésen nem egymástól eltérő módon, hanem egyöntetű alakra, s mindnyájunk hozzászólása folytán rendeztetni fognak, s ne idegenítsük el magunktól a felénk béke ágával közeledő legjobb szívtől, s legtisztább szándoku fejedelmet.

Ha volt súlyos körülményekben e haza, — midőn fainak anyagilag mutatandó közreműködése is a szokottnál nagyobb fokban igénybe vétetett, valóban oly helyzetben van most is. — Kedves honfiak! Engedjete meg őszinteségemnek; igen silány volna a mi hazaszeretettünk, ha az anyagi segedelmet éppen most vonnók meg Fejedelminktől s hazánktól, éppen most az adónak befizetését elő nem segíténők, midőn arra a mi érdekünkben legnagyobb szükség van. Reményilem, önök engem, ki hazai állásomnál fogva, elődeim példájára közbenjárók a fejedelem és nemzet között, bizonnyára megértettek.

Legyenek e bizodalmas szavak önök iránti tiszteletem, testvéri szeretetem, s önök hazaszeretete iránt táplált reményeimnek őszinte tanui.

Isten áldása szálljon a fejedelemre és hazára.

Esztergomban, jan. hó 20. 1861.

Seitovszky János m. p.,
bibornok-herczeg s Magyarország primása.

Szinte fölösleges megjegyoznünk, hogy a bölcs, kijózanító intések nyomtalanok maradtak, mint a Vezuv izzó craterébe hullott vízcsepp.

A megyék követték Heves példáját, mely tultón Pesten, s viszont igyekeztek Hevesen tultenni, s egymást a dőreségekig föllícizálni.

Szathmármegeye a loyális magas fokára lóditá föl magát, — mert elhatározá, hogy egyenesen ő Felsőségéhez intézendi föliratát; különben ép oly határozottan nyilatkozék a 48 mellett, mint a többi. Azon férfiak, kik e relative loyális eljárás eszközlői voltak, nem sokára teljesen hatástalanokká lehetlenekké lőnek.

Szathmármegye pecsovisc hirben maradni nem akarhattott.

Hogy egy concret példában némi feltületes képét adjuk a megyei mozgalmaknak, s az országos hangulatnak, álljon itt Szabolcsmegye néhány gyűlésének vázolata :

„Az 1860. november 27-kén Nyiregyháza n tartott kisebb körtü, de nyilvános tanácskozmány kimondá : mikép az oktober 20-ki kibocsátványokat törvényteleneknek tekinti, és ugy van meggyöződve, hogy azok alapján a megyék szervezéséhez fogni nem lehet; de miután azóta sok történt, és sok megye a szervezéshez hozzá fogott, gr. D. I., az 1848 ki főispán ez iránt felszólittatva, Nagy-Kállóban a n deczemb. 22-én tartandó tanácskozmányra többeket meghitt. *)

Ez alkalommal N. N. előadta : hogy örömmre még nincs ok, hogy a mi a diploma után történik, őt még jobban aggasztja, mert emigratiónk amnestiát mindeddig nem kapott, az ország integritása nincs visszaállitva, a mi pedig Muraközben, Horvátországban s a haza számos helyein történik, a hazafi keblét a hatalom szándoka fölött épen nem nyugtatja meg. A cél — ugymond — a nemzetek visszafelé vezetése. Ennél fogva indítványozza, jelentetnék ki : hogy addig, míg az 1848-ki alkotmány vissza nem állittatik, a megye nem szervezendü magát. — E. L., a császári diplomára nézve osztozik az előtte szöló nézetében, de a tér elfoglalását s a szervezést ajánlja. Még akkor is erősebbek vagyunk — ugymond — ha e térről erővel leszorittatunk, mert jogainkat követeltük. K. M., szintén azon véleményben volt, hogy míg az 1848-ki állapot visszaállitva nincs, nem lehet a szervezéshez fogni. B. S., indítványa (melynek előadása közben megjegyzé : mikép az october 20 ki diplomát külpolitikai okok hozták létre, ha a nyomás lazulna, nem áll-e be ismét más politika?) az volt, hogy a határozat hozatala halasztassék a főispán által összehivandó közgyűlésre. S. I., B. S.-val szavazott, de kérdé : „mi azon tér, melyen a diploma szerinti megye mozoghat? pénze a megyének nincs, csak a kormánytól kapna, ha kapna? az igazságszolgáltatás ki van a megye kezéből véve; a financz, meg a zsendár maradnak, a főispán a cs. k. főnök helyét foglalja el a pénzügyi igazgatóságok irányában, a szolgabíró behajtaná az adót. Ha az utasításokat tekintjük, szereplünk ugy megsemmisült mint a törvényhozásé.“ — Felhozott még a szervezés mellett, hogy annak minél előbbi létrejöttét a

*) Lásd : Megyei alkotmányos mozgalmak. Pest, Müller Gyula sajátja. 1861.

közbátorság s a nép nyomorának lehető enyhítése is kívánja, hogy a mostani tisztviselőknak tekintélyök se lehet, hogy a szervezés által az ifjúságnak is kell foglalkozást adni, mely utóbbi okra azonban rögtön megjegyeztetett, mikép a lelkes fiatalság előtt, ha bejönnének a válság perczei, a rubrikázásnál dicsőbb tér is nyílnék. — A tanácskozmány többsége B. S., indítványa mellett nyilatkozott, mely magában foglalá azt is, hogy a közgyűlés mindenestre az 1848-diki törvények alapján lesz összehívandó. ✕

1861. január 16-kán, Nagyállóban, a reformátusok templomában tartott közgyűlésben, melyben a községek képviselői által vettek részt, az elnöklő főispán tinnepélyesen kijelentvén, mikép ő az 1848-ki törvényeket szenteknek és sérthetetleneknek ismeri és egész épségökben visszakövetelendőknak tartja, megesküdtött, hogy „Szabolcsmegye kormányát a haza alkotmányos törvényei szerint vezetendi s minden elébe tartozó ügyekben személyválogatás nélkül törvényt és igazságot szolgáltatand.” — B. S., kijelentvén, hogy tekintve az ország közjogi állását, melyet törvényesnek nem ismer, mind a kinevezést mind az esküt csak mint tényt veszi, de közjogi értelemben nem tarthatja elfogadhatónak, indítványa oda ment ki, hogy a megye az országos újabb események folytán alkotmányos szervezése számára foglaljon tért következő értelemben: 1. Mondja ki, hogy e térfoglalás az 1848 ki törvények alapján történik, melyekből mitsem engedünk. 2. Mondja ki, mikép az october 20-ki cs. diploma a nemzet alkotmányos önállását és függetlenségét vissza nem állította, sőt azt lényegében sérti. 3. Mondja ki, mikép az ez által megállapított kir. helytartótanácsot és udvari kancelláriát az 1848 ki törvényekbe ütköző törvénytelen intézményeknek ismeri. 4. Mondja ki, mikép a nemzet alkotmányos szabadságának visszaállítása a nevezett törvénytelen kormányzésekétől épen nem, hanem csupán a nemzet erkölcsi erejétől, mely az országgyűlésen öszpontosított erővel nyilatkozandik, várható. 5. Mondja ki, mikép a nemzet méltóságát és alkotmányos érzületét mélyen sérti, hogy a főispáni koszoruban oly férfiu találtak, ki 1849-ben a hazára tört idegen seregek egyik vezetője volt, s ki magyar létére, a hazai alkotmány feldulása érdekében szolgálatot vállalni nem irtózott. Ezen indítvány elfogadtatott, azonban az ellenpárt korántsem a diploma mellett küzdött, sőt mindaddig nem akart a szervezéshez fogni, míg a 48-ki állapot vissza nem helyeztetik. Egy tag indítványára megalakítottatott a bizottmány, melybe több jeles hazafi, köztök menekültek is, ugy az életben lévő 1848 ki magyar miniszterek belefoglaltattak. — K ö v e t k e z ő n a p a jegyzőkönyv hitelesítése alkalmával heves vita támadt Szemere Bertalan miatt. Az egyik rész az october 20-ki diploma kérdésébeni hirlapi föllépése miatt a bizottmányból kitöröltetni obajtá, míg a másik rész

arra hivatkozott, hogy ezen cselekedete jóhiszemű is lehet. A többség a tegnapi határozat mellett nyilatkozott.

A január 18-ki ülésben N. N. a volt honvédeket, kik a hazáért vérüket onták, ha alkalmasak, ajánlja a kijelölt bizottmány figyelmébe. B ő n is ellene szól, mert a szabadválasztást korlátozni nem akarja, mert a megkülönböztetésnek most nincs itt az ideje. — Szavai elhangzottak. — Az illető bizottmányok kineveztetvén, a tisztujítás határnapjául január 28-ka tűzetett ki.

E n a p o n a tisztválasztás nagy lármával ugyan — mint a lapok irták — de minden baj nélkül véghez ment. — A k ö v e t k e z ő n a p o k o n mindenekelőtt azon küldöttség munkálata vétetett fel, mely a tisztviselők számára szolgálандó utasítások szerkesztésével volt meghízva. E küldöttség oda nyilatkozott, mikép tekintve, hogy az ösgyűlés a megye szervezését az 1848-ki törvényekre kívánja fektetni, s ekkép a szervezéssel az 1848-ki állapotnak létesítése s a jelenlegi cs. k. hivatalnokok működésének megszüntetése a cél: mielőtt a tisztviselők részletes utasításának kérdésébe be lehetne bocsátkozni, mindenekelőtt szükséges tisztába hozni azon tért, melyet a megye a közigazgatás terén tetteg elfoglalhat, mert csak ezen térnek tisztábazozatala után tartja a küldöttség lehetőnek, hogy a tisztviselők részére a dolog állásához mért utasítás készíttessék, s egyszersmind tisztába hozassék, ha vajjon az ösgyűlés határozata, t. i. a szervezésnek az 1848-ki törvények szerinti létrehozatala s az 1848-ki állapotnak létesítése tényleg kivihető-e? oda nyilatkozott továbbá a küldöttség, mikép az előadottakhoz képest, a bizottmány által küldöttség nevezttessék ki a végett, hogy az mindenekelőtt a helybeli cs. k. törvényeszk előtt tárgyalás alatt lévő büntető és magánjogi, törvénykezési s telekkönyvi irományok átadását sürgesse; ha azonban e felhívásnak az elnökség eleget nem teend, ez esetre a kinevezendő küldöttségnek világos utasításul adandó: hogy a többi eljárást azonnal szüntesse meg s minden más, különösen politikai közigazgatási irományok átvételétől óvakodjék, hanem a bizottmánynak jelentést tegyen, melynek hatásköréhez tartozik a dologban tovább intézkedni. — Végre oda nyilatkozott a küldöttség, mikép ezen további intézkedés létrejötteig az ujlag választott tisztviselőknek működése általában és föltétlenül felfüggesztendő. — Ezen küldöttségi javaslat két szó ellenében — elfogadtatott.

A febr. 18-diki gyűlésben tárgyalatott a jan. 16-ki leirat, s az mint törvénytelen félretétetett. A b g p r i m á s levelére válaszoltatott, hogy a megye mindenben csak a törvények szerint járhat el. — Olvastatván az országgyűlést összehívó helytartótanácsi intézmény, s erre vonatkozva G ö m ö r, V e s z p r é m, U g o c s a levelei, K á l l a y Ödön indítványára a képvisi-

selő-választásoknál a törvényes határidő megtartása, Bónis Samu indítványára pedig akoronázást illetőleg határozottat, hogy az, csak az 1848-ki törvények teljes biztosítása után történhetik meg.

A márczius 14-kén s következő napokon az első alispán elnöklete alatt tartott ülésben örvendetes tudomásul vétetett az elnöklő alispán abbéli jelentése, hogy az adóalap összeírása nagyrésztben befejeztetett, s némely szolgabírói kerületekből tetemes előlegezések fizettettek be; valamint hogy a közbátorság az újabb időkben kevésbbé háborítottatott mint a csend- és rendőrség fennállása alatt. — A polgári s fenytő törvényszékek felállítottak s a bírák megválasztottak. — Több megye levele tudomásul vétetett, ellenben több helytartótanácsi intézmény félretétetett. T. I. indítványára kimondatott, hogy mindazon képviselők, kik a febr. 26-ki pátens alapján a bécsi birodalmi tanácsba mennének, vagy követeket küldenének, ugy szintén a választók is, megsértői a pragmatika sanktióinak s mint ilyenek bazaarulók.

Azonban igazságtalanság volna, általános kárhozatot mondani a megyékre; mert habár egyetemesen az oct. 20-ki tért elfoglalva, annak törvényességét tagadják; a 48-ki álláspontra helyezék magukat; az ideiglen fönmaradt absolutistikus eredetű hatóságokkal érintkezni vonakodtak; s ennek következtében az adóbehajtást elő nem segíték, — a nélkül ugyan, hogy azt tiltották volna: mégis találkoztak megyék, melyek legalább a törvényhatóságokhoz illő modort és a fejedelem iránt tartozó tiszteletet megóvni elég méltóság-érzettel bírtak; és fölterjesztéseikben nem csak a phrasis-faragó megyei jegyző üres pathosával, hanem a hazaszeretet s alkotmány-hűség egész komolyságával járultak ő Felsőge szine elé.

Ilyneműek közül jellemzésül kiemeljük Somogy-megye föliratát a jan. 16-ki utasítás következtében:

Felsőges Császár, Apostoli örökös Király!

Midőn egy szomorú időszak és sanyaru éveknék sorozata után Felsőgednek kegyelmes királyi rendelete által részben ismét megnyílt megyei közéletnek terőn polgári buzgósággal működni

kezdettünk, egy bekövetkező jobb kor felett serdülő reményeinket újabb veszélyeknek kitéve szomorodva szemléljük.

Felségednek f. évi január 16-ról 721. sz. a. kelt legmagasabb királyi kegyelmes leirata, melyet épen bizottmányi nagy gyűlésünknek kezdetén vettünk, okozta eme csüggedést, miután abban nem csak alkotmányos törvényeinket kétségbe vonva, az ország megyéinek eddigi eljárását kárhoytatva, polgári kötelességeinkkel merőben ellenkező feladások teljesítését megparancsolva, hanem végtől ellenszegülés esetének föltétele mellett az alig megnyílt s mindenben hanyatlott országos állapotnak menekvésére egyedül vezethető alkotmányos életnek betiltását, felfüggesztését és föl-oszlását, sőt ha szükséges, anyagi hatalomnak alkalmazását is fenyegetőleg kimondva olvassuk.

Felséges Urunk! Szomorú emlékezetben tartjuk mi is azon gyászos kort, melyben Felséged 12 évek előtt birodalmának országglását pusztító háboru közepette vette át. Osztozunk Felségednek azon nézetében, miként csak az uralkodott szenvedélyek, ámitások, a roszakaratúaknak zsarnoksága, a józanoknak pedig megriadása és tévedései, valamint többszerencsétlen eseményeknek nem mi általunk előidézett lánczolata kényszerítette a bonyodalmakat ama fokozatra, melyen azután már csak fegyver általi megoldás maradt lehetséges.

Örömmel értjük és feljegyezzük Felségednek ama kegyelmes nyilvánítását, miként az illetén erőhatalommal megoldást országglása s a közállapotok maradandó alapjává tenni nem vala szándoka, bárha sajnosan kell megjegyeznünk, miként császári kormányának az érintett korbani eljárása s a szakadatlan következetességgel vezérlett törekvése ezen kijelentett királyi szándékkal 12 hosszú nehéz éveken át merőben ellenkező irányban működött, s végleges szervezésénél épen azon ősi törvényes intézményeket vetette meg leginkább, melyek iránt különösen Magyarország népeinek sziveiben van a kegyeletnek érzete legmélyebben gyökerezve; — és mégis

Daczára ezen 12 évi törvénytelen kormányzatnak, mely a legerősebb hitű bizalmakat is szükségképen megrendítette, — Felségednek mult évi oct. 20-kán kelt királyi legmagasabb elhatározásai, bár alkotmányunk sarkalatos törvényeinek értelme szerint azok sem ütötték meg a kellő mértéket, még sem találkoztak határozott ellenzéssel, de még csak néma közömbösséggel sem, — sőt Felségednek ezen királyi felhívására Magyarországnak minden megyéi több vagy kevesebb ovatossággal, több vagy kevesebb aggodalommal, de mégis alakultak mind, és a megyei helyhatósági tevékenységnek terét annyiban legalább elfoglalták, hogy az országgyűlés egybehívata, és ezen, mint erre jogosan egyedül hivatott testületre, mindazon nehézségeknek megoldása

lehetőségessé vált, melyek bel- s kül viszonyainknak 12 évi önkényesen megzavart állapotából szükségképen felmerülnek, s további időzés mellett mindig inkább és inkább fel fognak merülni. Ugyanazért, Felséges urunk, jobbágyi mély hódolattal, de egyzersmind egész nyíltsággal bátorkodunk kimondani, miként Felségednek azon legmagasabb meggyőződése, miként bizalom bizalmat szül, és hogy nyílt szándék, egyenes indulatu, becsületes és politikai érettségű nemzetnél elismerő méltánylásra és becsülésre talál, Magyarország irányában nézetünk szerint nem hiúsult meg; — és ha Felségednek ebbeli várakozásai nem egészen teljesültek, ennek oka inkább azon alapban keresendő, melyre ezen remények gyarlón fektetve, Felséged előtt, mint biztos eredmények, hibásan állítottak kilátásba; mint mi bennünk, kik a törvények ösvényén haladva, csak is ennek vonalán lehetünk képesek Felséged legmagasabb várakozásainak megfelelni.

Ha a kor felingerült irányzatának, az indulatok elfojtott ki-törésének, és a régen nélkülözött köztevékenység felhevüléseinek közepette itt-ott történtek volna is tulcsapongások, azoknak rend-reigazítása és orvoslása alkotmányunk szervezetének egész és átalános helyreállításában legbiztosabban feltalálható.

Nem is titkolhatjuk el Felséged előtt azon teljes meggyőző-désünket, miszerint minél továbbra fog az országgyűlésnek meg-hívatásá kézni és halasztatni, a megyei hatóságok a közigazgatás-nak terén felmerülő események által annál több és több önkényes eljárásia fognak nem akarva is sodortatni; míg az 1848-ki törvé-nyek alapján egybehívott országgyűlés, midőn egyrészlől egyszer-re véget vetne mindazon eseményeknek, melyek Felséged előtt most, mint törvénytelen merényletek tűnhetvén fel, általuk rende-zett alkotmányszerű állapot előállítása iránti királyi szilárd szán-déka már-már megingattatik, másrészlől pedig a törvényes sza-badság alkotmányos korlátai között felmerülő veszélyek ellen minden oldalról tökéletesen biztosítani fognak.

Valamint azonban ezen jólelkű meggyőződésünket jobbágyi mély alázatossággal és egész őszinteséggel kimondani kötelessé-gtűnknek ismertük, ugy nem szabad eltitkolnunk a feletti fájdalom-ukat sem, mely elborított bennünket, midőn Felségednek ke-gyes kir. leiratában azt olvastuk, miként Magyarországnak szá-zadokon által szentesült ősi alkotmányát régi szerződések, királyi eskülevelek és annyiszor megerősített törvények alapjától elvon-va, most adott ígéretekre összevonni szándékozik, mi által azon bizodalom helyett, melyet Felséged is, mint várakozásainak telje-sülhetésére szükségest jelöl ki, inkább a feltékenységnek kinzó érzete támad fel újra hazafiuilag aggdó kebltűnkben.

Ha a forradalomnak bármifő alakbani pártolói volnánk, sem az oct. 20-kán kiadott felséges rendeletekre figyelmezni, sem

mint törvényhatóságok alakulva, azóta egyre és szakadatlanul törvényekre hivatkozni, és folyvást országgyűlés után sovárogni nem lehetett volna feladatunk; hanem a birodalomnak zavarodott nehézségeit feltárva és kizsákmányolva, néma közömbösséggel várnánk azon időt, melyben azok tetőpontra hágva, a forradalmi szándéknak legkedvezőbb alkalmakat szolgáltatottak volna.

De épen mert a békés restitúciónak hívei, és az átmenetnek nehézségeit egész készséggel könnyíteni készek vagyunk, csak azért siettünk megyei megalakulásunkat és ez által a megyékben már-már fejtelenségig ment zavarokat azért ohajtottuk megszüntetni, hogy egy oly állapot alakuljon, melyben országgyűlést összehívni, és ez által minden nehézségeken győzedelmeskedni lehessen.

Mindig tiszteltük és most is jobbágyi hűséggel tiszteljük a magyar örökös királynak az 1790-ki 3-ik törv. czikkbeni jogait és illetékeit, de ugyan az 1790-ki 10-ik törv. cikknek a nemzet függetlenségét biztosító értelmét hasonló erejűnek valljuk, és azt ismételni, és minden alkalommal újra nyilvánítani jogosultaknak érezzük magunkat.

Melynélfogva jobbágyi mély hódolattal terjesztjük ezen alázatos felírásunkat Felsőged magas királyi trónja elé, s abban hazafiúi szent kötelességünk érzetében következőleg nyilatkozni bátorkodunk :

1) Bizodalmasan hisszük és reméljük, hogy az alkotmányos életnek visszatérével azon hazánkfiái, kik most a külföldre vonulva élnek. önként fognak az újjászületett honnak visszaadni, és a megkoronázandó törvényes magyar királynak hű alattvalóivá lenni.

2) Valamint egyrésről a bécsi kormány alatt kivetett egyes és közvetett adózásoknak kivetését mi sem határozatilag nyíltan, sem tisztviselőink által hallgatag, eddig meg nem tiltottuk, de még annak behajtását sem akadályoztuk, ugy másrésről abban, mint keletkeztében és kivitelében egyaránt törvénytelen, ró-lunk nélkülünk, önkénykedve rendelkező tárgyban befolyáni, vagy épen behajtására segédkezet nyújtani részünkről alkotmányos kötelességeinkkel merőben ellenkezőnek és így erkölcsileg lehetetlennek tartjuk.

3) A jövő országgyűlési megállapodásig és illetőleg Felsőgednek az ország bírāja által felterjesztendő javaslatok folytán teendő rendelkezéseig a birói eljárásnak megyeileg elhatározandó változtatásától tartózkodni annyival is inkább készek vagyunk, mivel meggyőződésünk szerint e részben országosan hatásos és általános elismert egyenlő intézkedésre van szükségünk, egyedül az újabb felmerülő aprólékos napi követelések és belbiztossá-

gunk parancsolta rendőri és büntényi esetekre nézve fennmaradásunk tekinteténél fogva vagyunk kénytelenek rögtön intézkedni. —

4) Bár az 1848-ki törvényeknek kétségbevonhatlan kötelező erejét már megyeinknek közgyűlése az egész országban egy értelemben nyíltan kimondotta, úgy hogy azokat a legközelebbi és ugyanazon törvények értelmében összehívandó országgyűlésig sem változtatni, sem módosítani, vagy épen félretenni jogosítva senki sem lehet, — mi pedig mint megyénk közönségének kifolyása, azoknak érvényességét fentartani még különösen is köteleztettünk, a mint azt ezennel tünnepélyesen fen is tartjuk; — mégis részünkről épen azon jóakaratumk és készségünknél fogva, melylyel alkotmányos életünk Felséged által szándékolt visszahelyeztetésének a nyi nehézségekkel járó átmeneti szövevényes munkáját tehetségünkhöz képest előmozdítani örömet akarjuk, ezen kétségtelen érvényes törvényeknek alkalmazását azon körökön tulterjeszteni mindedig nem törekedtünk, melyeken közreműködésre felhiva, vagy cselekvésre utalva nem valánk, úgy hogy ha csak előre nem látható események s különösen az országgyűlésnek elhalasztásából fölmerülő szükségek arra kényszeríteni nem fognak, szintén nyugodtan fogjuk az országgyűlésnek e törvények feletti komoly és egyedüli jogosult határozatait bevárni; és épen azért:

Távol vagyunk az ellenszegülésnek még csak árnyékától is, melynek irányában Felséged bennünket anyagi hatalomnak alkalmazásával fenyeget.

Egy szava kell arra Felségednek, s mi ismét magán köreinkbe vonulva ugyanazon békés resignatióval tőrjük az isteni gondviselésnek hazánk feletti mindenható végzését, melylyel a lefolyt 12 évek alatt tőrttük és szenvedtük egy igazságtalanul önkénykedő kormánynak sanyargatásait; de valamint ezen resignatióra istenben vetett bizalommal tökéletes erőt érzünk, és teljes türelmet találunk kebleinkben, úgy egészen gyöngéknek és lelkiismeretileg annyira félénkeknek ismerjük magunkat arra, hogy alkotmányos törvényeinket bár mily körülmények között, bár minő tényezők hatása alatt megszegni, vagy azok ellen cselekedni bátorságunk valaha lehetne.

Felséges Urunk! Mi Felséged legmagasabb felhívása folytán foglaltuk el ősi helyeinket a megyei közéletben, hogy azokat törvényszerűleg töltsük be, hazafiui kötelességeink közé tartozik. Felségednek van ereje, anyagi hatalma arra, hogy a térről bennünket ismét letiltson, de nincs s nem lehet hatalom, mely annak törvénytelen betöltésére valaha kényszerithessen.

Ama sok nehézségek és helytelenségek, melyek a jelen viszonyokat szinte a fejtelenségig látszanak megzavarni, nem a mi műveink, öröksége ez azon szerencsétlen kormányzásnak, mely

Magyarországot oly sokáig nem csak igazságtalanul és önkényesen, de minden gyakorlati tapintat, sőt mondhatjuk józanság nélkül zaklatta: ezen nehézségek sem kikerülhetők, sem megorvosolhatók nem lesznek az által, ha a megyéknek hatóságai eddig nem ismert törvénytelen feladásoknak teljesítésére birathatnának. Az, a mi ezen ösvényeken kesztül vezethet bennünket, csak az országgyűlés, még pedig az 1848-ki törvények alapján összehívandó országgyűlés lehet; addig pedig ama kölcsönös jóakarát s őszinte szándék, mely a kittűzött alkotmányos czél megoldásában minden tartalékgondolat nélkül igazán buzgólkodik.

Minket kisebb körű megyei közéletünkben szinte száz nehézségek környeznek; a pénzerőnek hiánya hasonlólag elsőb helyen áll, de valamint mi azon remény fejében, hogy országgyűlésünk e bajon sarkalatosan ésatosan fog segíthetni, kerestünk és talá-lunk is módokat szükségeinknek néhány hónapi fedezésére, ugy teljesen meg vagyunk gyűződve arról, hogy Felsőgednek bölcs kormánya nagyobb nehézségeinek megfelelő hatalmasabb eszkö-zeinek segedelmével szintén fel fogja találni azon módokat, melyekkel az adónak néhány hónapra elakadt forrásai addig pótol-tathatnak, míg a jövő országgyűlés részben kellő ellátásról gondoskodhatik.

Azon csekély áldozat, mely e célra fordittatnék, számba sem jöhetne amaz erkölcsi nagyszerű veszteségek irányában, melyek akár a törvénytelen eljárások kierőszakolásával, akár a csak alig megkezdett alkotmányos életnek újbóli megtiltásából kiszámítatlan következeiseikkel együtt elmaradhatlanul bekövetkeznének.

Bezárjuk ezen legalázatosabb felirásunkat azon törvényes kérésünkkel: méltóztassék Felsőged az országgyűlést az 1848-iki törvények alapján mielőbb kegyelmesen összehívni, addig pedig a multnak bünei és mulasztásai miatt bekövetkezett és bennünket leginkább sujtó bonyodalmas nehézségeket, sőt itt-ott történhető-szabálytalanságokat a kor s körülmények javasolta szelidebb módokkal atyáskodólag eligazittatni.

Mindezek után hazafiai kérésünknek és törvényes buzgóságunknak nyugodt öntudatában nem félünk azon felelősségtől, mely a békés kiegyenlítés magasztos művének meghiusulása esetében reánk fogna háromolhatni.

Tehát volt néhány megye, melyben sikerült a közhangulatnak legalább tisztességes kifejezést adni; de az egyesek nem csekély küzdelmébe került, oly küzdelmek-be, miket végre meguntak. Hány megyében nem történt pedig, hogy népszerűség-vadászatból a legdörébb dictiókat tartott, s legoktalanabb inditványokat tőn A. vagy

B. — miknek el nem fogadásán maga is örült. Célja nem vala egyéb, mint magát rendületlen hazafinak kitüntetni. De a higgadtabbak végre megunták réliefet szolgáltatni a nagyszavu hazafiaknak, nem opponáltak többé, midőn ezek szerették volna is, s így „véletlenül“ határozatba mentek oly dolgok is, miket senki, az indítványozó legkevesbé sem akart.

Csaknem a komikummal határos azonban, hogy a megyék példáját az egy-kettő kivételével semmi erkölcsi sulylyal nem bíró városok is követték, s oly jelentéktelen városok is, melyek e névre alig méltók, szembeszálltak a kormánynyal, s megmondák neki, hogy így, meg úgy! — —

Résumé: A megyék visszautasíták az oct. diploma által ideiglenesen korlátolt közigazgatási hatóságukat; ellenben korlátlanul tettlegesíték az 1848-ki törvény következéseit, s így tetteleg megoldani vélték az összes monarchia és Magyarország közti közjogi kérdést.

Eredmény: A közjogi kérdések megoldása compromittáltatott, s a megyék elveszték mind tettelegesen elfoglalt, mind az oct. diploma által nyújtott közigazgatási hatáskört.

V

A törvénykezés

ügyéről ideiglen okszerűn gondoskodott oct. 20-ka, Ő
Felségének következő kézírata által :

Kedves báró Vay!

Midőn mai elhatározásaim által Magyarországomnak alkotmányos szerkezetét ismét életbe léptetem, elhatározott szándékom, sőt uralkodói tisztem, gondomat arra fordítani, hogy ezen átmenet az ujon életbe léptetendő kormányzási és törvényhozási alakulásra, a közigazgatási és törvénykezési rend folytonosságának megzavarása és csorbulása nélkül történjék; ehhez képest minden főnnálló törvényhatóságok, hivatalok és törvény zékek eljárásukat mindaddig folytatni kötelezvék, míg az új organumok által pótoltnai fognak; és intézkedéseiket, parancsaikat, utasításait és itéleteiket mindenki ellenzés nélkül elfogadni tartozik; s szintugy minden főnnálló rendeletek, nevezetesen minden polgári és büntetőjogi határozmányok és intézmények teljes erőben főnnartandók és egész elhatározottsággal foganatosítandók mindaddig, míg ezen rendeletek az Általam azóta kibocsátott, vagy kibocsátandó elhatározásaim, a polgári és bünjogi rendeletek és intézmények pedig a törvényhozás útján módosíttatni fognak.

A miről is Ön Magyarországomnak minden törvényhatóságait, magyar helytartótanácsom útján értesítendi, az utóbbi e részbeni parancsaimnak szigoru foganatosítására köteles lévén.

Bécs, oct. 20. 1860.

Ferencz József s. k.

És hogy ezen provisorium mielőbb véget érjen, Ő Felsége egy másik kéziratában a magyar igazság-szol-

gáltatás szervezését az országbiró elnöklete alatt, s általa egybehivandó bizottmányra bízta. E kézirat így szól :

Kedves báró Vay!

Minekutána szándékom, Magyarországom összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, — ennélfogva országbirám Nekem több alkalmas egyéniségeket fog kijelelni a királyi Curia tagjaiul, kik az ő elnöklete alatt, más alkalmas egyéniségek közbejöttével, mindenek előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozándván, ebbeli javaslataikat magyar kir. cancelláriám útján haladéktalanul Elém terjesztendik; mire nézve önként értetődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és büntető jognak minden határozmányai és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradandnak, míg azok iránt a metaláni változások törvényhozás útján meg fognak állapittatni.

Bécs, oct. 20 kán, 1860.

F e r e n e z J ó z s e f m. k.

Mihelyt a megyék azon szempontra helyezék magukat, hogy ők nem veszik figyelembe az átmenet szükségét, s a régi megyék törvényszerű folytatásának tekintik magukat: természetes, hogy teljes hatósági körükkel egyetemben a törvénykezést is visszakövetelik, a sedriákat helyreállítják, a fönnálló megyei (országos) törvényszékeket törvényeseknek el nem ismerik; azoktól írományaik átadatását igénylik; — azoknak tetteit semmisenek tekintik; s eljárásukat elő nem mozdítják; a szerint, hogy a megyei tisztviselők idézéseket nem kézbesitének, tanukat nem vallatnak, ítéleteiket végre nem hajtják. Ellenben a megye saját sedriáit állítja föl.

Ez a törvényesség elméletének idáig úgy a hogy megfelelt. De a kivitel gyakorlatilag ismét ad absurdum vitte az elméletet. Ugyanis a megyei törvényszék, ha csak szentségtelen kezekkel nem akarta a magánjogi viszonyokat földülni, minden ujjabb keltü, vagyis az ausztriai polgári törvénykönyv behozatala óta folyamban levő, és arra alapított ügyleteket kénytelen lett volna ausztriai

törvény szerint elítélni, mi a „törvényesség“ elméletével meg nem férendett. Mindenesetre pedig kénytelenek voltak apellata gyanánt a még főnálló öt főttörvényszéket elismerni; — mire ugyan ismét mély logikával azt mondák a megyék: „ez nem a megye dolga.“

A dolog tehát úgy állt, ha a kormány el nem ismeri a megyei törvényszékeket, s főtartja a főnállottakat: a megye akadályozza ezeknek ítélet-végrehajtását; a kormány ellenben akadályozza a megyei sedriák ítéletei végrehajtását; a megye pandurokat küld ki executióra, a kormány katonákat; — a pörös fél pedig ha itt elveszté pörét — amoda folyamodik remediumért, védelemért, és sikeresen.

Egyébiránt az ily polgári s ipari érdek iránt, minőnek első rendben a jogbiztonság mondható, semmi érzék sem mutatkozik még jmindig kiválólag „huszár“-nemzetünkben; — s nem egy tekintélyes táblabíró, ki ezen amabilis confusio előidézésében vezérszerepet játszott, az efféle figyelmeztetésekre rendületlen nyugalommal azt válaszolá: „senki se panaszkodik!“ vagy pedig: „a haza magash érdekének alárendelendő a magán személyé!“ — Azonban a törvényesség ezen tanának mégis voltak háttárai in praxi, miket e jó urak sem mertek átugrani. Így például nem csak nem merték bántani a „törvénytelen“ urbérrendezést s földtehermentesítést, melyet báró Bach vitt keresztül, hanem azt lehető kimélette] kerülgették, s e részben az ostentatiót sem sokallák, nehogy a paraszt azon gyanura jöjjön, miszerint az urak az urbért szeretnék helyreállítani. Hasonló fait accompliekat eredményezett az ósiségi pátens és a telekkönyvezés. Hasonló tény volt az urbéri kárpótlás fejében elfogadott államkötelezvények. Megannyi törvénytelenység!!

Az eszmék és tények ezen szándékos és szándéktalan

zürzavarában tartatott Pestvárosában jan. 17-kén azon nevezetes köz-ülés, melyben nem csekélyebbember mint Deák Ferencz volt kénytelen szembeszállni néhány obscurus ügyvédből lett pillanatnyi celebritással, kik a törvénykezésnek rögtöni átvételét, a magyar törvények életbeléptét sürgeték, s indokok dolgában nem is voltak zavarban, miután azon nézetet is hallatták, miszerint a bírónak törvényre szüksége sines; ítélhet lelkiismerete szerint.

Deák Ferencz erre hosszabb beszédben válaszolt, melyet, minthogy az az egész kérdést kimeríti, s a helyzetet teljesen fölvilágosítja, e helyen közlendőnek tartunk:

Deák Ferencz beszéde Pestváros január 17-ki közgyűlésében.

Nagy fontosságúnak tartom a kérdést, mely szóba hozott. A magyar nemzet alkotmányos intézményeinek egyike, az ország köztörvényhatóságainak törvényben gyökerezett önkormányzási joga, melynek lényegéhez tartozik az is, hogy önkeblében a bírói hatalmat szabadon választott bíróságai által gyakorolhassa. — Határozottan kimondotta Ő Felsége is oct. 20-án kiadott egyik rendeletében, hogy Magyarország alkotmányos intézményeit újra életbe lépteti. A magyar nemzet tehát az ország alaptörvényeinek értelmében, s a fejedelmi szó szentségénél fogva is, teljes joggal kívánhatja, hogy az ország köztörvényhatóságai a bírói hatalomnak törvénytől gyakorolhatásába minél előbb vissza legyenek helyezve, s addig is, míg e részben a minél előbb összehívandó országgyűlés véglegesen intézkedhetik, az eddig fönállott idegenszerű törvénykezés alkotmányoszerűleg átalakíttassék. A közigazgatás minden ágai között legtöbb kimélő ovatosságot igényel az igazságügy. — Míg a politikai rendszabályoknak rögtöni megváltoztatása gyakran baj nélkül létesíthető, az igazság kiszolgáltatásának körében minden rögtönzés fölötté nehéz, gyakran káros, néha veszélyes is.

Két fő elvet kell a törvénykezésnek célba vett átalakításánál szem előtt tartanunk. Egyik az: hogy nemzetünk a törvénykezésre nézve is minél előbb visszanyerje alkotmányos jogait; — a másik az: hogy az átalakítás a magánosok jogviszonyai megzavarása nélkül történjék. 1790-ben, midőn második József császár abszolút uralmának megszűntével a magyar alkotmány ismét

visszaállított, sokkal könnyebb volt a törvénykezés átalakításának eszközlése, mint jelen helyzetünkben.

Akkor a 10 évi abszolút uralom alatt változott ugyan a törvényszékek szervezete, de nem változott az anyagi jog, nem hoztatott be idegen codex hazánkba, itéltek a bíróságok a régi magyar törvény szerint; s midőn a rendszer megváltozott, csak a törvényszékeket s bíróságokat kellett a magyar törvény szerint megalakítani, s az anyagi törvények ugyanazok maradtak. Nem keletkeztek az abszolút uralom alatt a magyar törvényektől eltérő alapon újabb jogviszonyok, s nem jöhetett kérdésbe, hogy egyik vagy másik jogesetet minő törvény szerint kell majd megítélni. De mennyire másképp állunk jelenleg a törvénykezés átalakításának kérdésére nézve. Az ősiséget, mely magánjogi törvényeink minden részein keresztül van szöve, még 1848-ban eltörlötte elvben az országgyűlés. Azóta az elvben eltörlött ősiség tetteleg és gyakorlatban is megszűnt. A magyar törvények helyett az osztrák törvénykönyv hozatott be hazánkban is, s a tíz év alatt új jogviszonyok keletkeztek, melyeket a hon polgárai kénytelenek voltak az új törvényekhez alkalmazni; — régi jogalapok enyésztek el, új jogalapok támadtak, egy szóval: magánjogi viszonyaink honfitársaink között is, a külföld irányában is tetemesen megváltoztak.

Mindezeket ignorálnunk, mellőznünk, vagy éppen fölforgatnunk nem lehet. Senki, a kinek jogról és igazságról határozott fogalma van, nem kételkedik azon, hogy midőn a magánjogi törvények változnak is, azon jogviszonyokat, melyek a megváltoztatott törvény alatt keletkeztek, ugyanazon törvények szerint kell megítélni, melyeknek oltalma alatt, melyeknek szabályai szerint létre jöttek. Azon végrendeletet például, melyet valaki az eddig főnnállott osztrák törvény szerint tett, — azon szerződést, mit ugyanazon osztrák törvényhez volt kénytelen alkalmazni, nem lehetne most a magyar törvény alatt érvénytelennek nyilvánítani csak azért, mert akár formában, akár lényegben eltérő a magyar törvénytől.

Miképp fogjuk tehát a jelen kérdés megoldásánál a fönnemlitett két elvet egyesíteni? Azon uton, melyet Szilágyi ur indítványba hozott: hogy tetteleg foglaljuk el a bíraskodást, s a városi közönség létesítse azonnal a törvényes hatóság helyreállítását, célét, úgy hiszem, érni nem fogunk. Ha most is, mint 1790. elég volna megalakítani a bíróságot, s azonnal minden visszaesnék a régi kerékvágásba; ha minden bíróság alakítása a köztörvényhatóságoktól függne; ha elég volna az első bíróságokat megalakítani, bármilyen történet is a köztörvényhatóságok körén kívül eső följebbviteli bíróságokra nézve; ha nem kellene egyszersmind arról is gondoskodni, hogy a megalakított bíróságok miképp járjanak el, s minő anyagi törvény szerint ítéljenek az előforduló régi

és új jogviszonyok fölött: — nem sok nehézséggel járna a dolog. De mivel mindezek összege képezi a törvénykezést, szükséges mindezekre figyelmezní. Csak két mód képzelhető e részben, melyeknek egyikét kell választani annak, ki az átalakításban czélt akar érni. Vagy a régi magyar törvényeket kell teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben addig is, míg az országgyűlés véglegesen intézkedik, behozni mind a bíróságok szervezésére, mind az eljárásra, mind az anyagi jogra nézve, — vagy változtatásokat kell azokban ideiglenesen tenni, s mint Szilágyi ur nevezé, oetroyirozni.

A régi magyar magánjogi törvényeket teljesen, tökéletesen s egész terjedelmökben ismét visszaállítani, nem tartom lehetönek. Nem szölok a gyámságra, teljeskorúságra s a hiteli kérdésekre vonatkozó törvényekről; csak egyet említek meg, mi pedig az előforduló esetek gyakoriságát és fontosságát tekintve, kiténőleg figyelmet igényel, s ez az örökösödés. Én azt állítom, hogy nekünk jelenleg tetteg behozható örökösödési magyar törvényünk nincsen. Régi örökösödési törvényeink általában az ősiségen alapultak, nemesak a nemesirendű, hanem a polgároknál s az egész népnél is.

Még a világos örökösödési törvénynek az 1836-ik évi 14-ik czikknek alapelve is az ősiség, különösen a 3. 4. 7. 8. §-okban. Az ősiség elvben 1848-ban már eltöröltetett, s az által az örökösödési törvényekben olyhézag támadott, mely miatt a régi örökösödési törvények lehetetlené váltak. Ezen hézag nem lön a magyar törvényhozáshoz által pótolva, mert a közbejött szomorú események a magyar törvényhozáshoz ebben meggátolták. Ha tehát a régi örökösödési magyar törvényt akarnók visszaállítani, s azt rendelők például, habár ideiglenesen is, hogy az atya kizárólag fiágot illető javait nem hagyhatja leánygyermekkeire, hanem azok oldalági örökösökre szállanak; — a végrendelet nélkül elhalt magtalan szerzőnek szerzeményeit nem rokonai, hanem a királyi fiscus kapja meg: egyenes összeitközésbe jönnénk az 1848-ik évi törvények rendeletével, s a nemzetnek határozottan kimondott akaratával, mely az ősiséget elvben nem azért törlötte el, hogy az tetteg ismét visszaállíttassék. Hasonló nehézségek vannak a régi törvények más egyéb rendeleteinek változtatás nélküli teljes visszaállítására nézve is. Ilyenek különösen a hitelre vonatkozók, névszerint a bírói zálogok kérdése nemesi javakban, és egyebek, mi- ket újra föléleszteni ellenkeznek az ősiség eltörlésének elvével.

Nem ugyan Sz ur, de némelyek az által akarnák a nehézséget megoldani, hogy az ősiséggel kapcsolatban levő perekre nézve az országgyűlésnek végleges intézkedéseig törvénytiszünetet javasolnak. Nézetem szerint ez a javaslat a bajt nem orvosolná, sőt nagyobbítaná. Az országgyűlésnek végleges intézkedése nem oly

közel áll. A legkedvezőbb esetben is sok nehéz kérdésnek kell ad-
dig megoldatni, míg az országgyűlés codificatiohoz foghat. Pedig
magát a codificatiót se lehet néhány hét alatt bevégezni. Ha te-
kintetbe vesszük, hogy az ősiséggel majd minden örökösödési
peres kérdés kapcsolható, a javasolt törvényszűnet az örö-
kösödési perek legnagyobb részére kiterjedne. Gondoljuk meg,
hogy a népnél, kivált falun, a perek kilenez tizedrésze örökösödé-
si keresetre vonatkozik, s azokat oly hosszú ideig függőben hagy-
ni súlyos igazságtalanság volna, s méltán zugolódást okozna. De
egyébként is a törvényszűnet csak peres esetekre vonatkozhatik,
az anyagi jogot szabályozó törvények pedig nemesak per eseteire
szólanak, hanem azok oly szabályok, melyek szerint kell társas-
életbeni cselekvéseinket intéznünk, azok szerint élünk, egyezke-
dünk, szerződünk, örökösödünk, osztozunk, adunk-vesztünk, hogy
a pert elkerüljük; s ha törvény nincs, mi szerint intézzék cselek-
véseiket a hon polgárai? mi szerint tanácsoljanak, egyeztessenek
másokat? a törvény nemesak per esetére szól, s a per fölfüggesz-
tése még nem segít a bajon. Ugy látszik, Szilágyi ur maga sem ál-
lította határozottan, hogy a régi magyar törvényeket egész terje-
delmükben minderre nézve vissza kell állítani, mert kiemeit né-
mely tárgyakat, mint péld. a vásári szóbeli eljárásokat, — de hát
mi történjék a többivel? minő bíróságok, mily eljárások, s minő
törvények szerint ítéljenek azok fölött?

De ha már a régi magánjogi törvényeket rögtön egész terje-
delmükben, minden változtatás nélkül visszaállítani nem lehet, ki
fogja megtenni ezen változtatásokat, mik szükségesek; ki fogja
pótolni a hézagokat? Ha Szilágyi indítványa szerint a köztörvény-
hatóságok tetteleg és azonnal belehelyezik magukat a törvényke-
zésbe, ők lesznek kénytelenek azon változtatásokat ideiglenesen
megtenni és a hézagokat pótolni, a mint ez több törvényhatóság-
goknál már történt is. Szilágyi ur szomorú képét festette az igaz-
ságügy jelen állásának. Előadta, hogy az eddigi törvényszékek
vonakodnak átadni a megyének a törvénykezési iratokat; a megye
pedig eltiltotta tisztviselőségét az eddigi törvényszékek ítéleteinek
s határozatainak végrehajtásától s így az igazságszolgáltatás vég-
kép főnnakadt. Ha Szilágyi ur föladatul tűzte volna ki magának,
megmutatni azt, hogy jelen helyzetünkben mennyire káros a rög-
tönzés, a tetteleges föllépés, mely azon állapotot idézte elő, mit ő
maga is abnormisnak nevez: föladatát jobban meg nem oldhatta
volna, mint a jelen helyzet azon szomorú képének előnkbe állítá-
sával, melyet lerajzolt.

Ha minden köztörvényhatóság saját nézete szerint tettelege-
sen eszközli önkeblében a törvénykezés átalakítását; a felsőbb
bíróságok, melyeknek alakítása nem a köztörvényhatóságok kezé-
ben van, ismét más nézetek szerint alakulandnak, más szabályok
szerint járnak el, más elvek szerint ítélnek: az egymástól eltérő,

sőt egymással ellenkező szervezések, eljárások, törvények oly zavarba hozzák az igazságügyet, hogy annak tömkelegéből kibonyolodni senki nem lesz képes s az igazságkiszolgáltatás végkép fönnakad.

Bizonyosan meg fog történni, sőt meg is történt már, hogy midőn egyik köztörvényhatóság mindenre nézve kivétel nélkül a régi magyar törvényeket állítja vissza, az újabban behozott telekkönyveket is érvényteleneknek nyilvánítja, sőt még az osztrák törvények alatt keletkezett jogviszonyokat és az ezek iránt már folyamatban levő pereket is a régi magyar törvény szerint rendeli megítéltetni: akkor a másik némi kivételeket, módosításokat tesz, a harmadik némely peres esetekre nézve törvényszünetet határoz. Igy fog ez menni s majdnem annyiféle lesz a törvény hazánkban, a hány a törvényhatóság, és pedig nem csak apróságokra, hanem fontos, életbevágó magánjogi kérdésekre nézve is. — A perlekedni akarótól azt fogja mindenekelőtt kérdezni ügyvéde: melyik törvényhatóságban fekszik a per tárgya? s a szerint mondhatja csak meg, jogos-e keresete? Sőt még azon kérdésben is: hol kell a pert megindítani: a törvényhatóságok különféle szervezete szerint igazodhatik el a jogtudós. Ugyanazon keresetet egyik megyében a megyei törvényszéknél, a másikon az alispánnál kell majd kezdenie, a mint egyik merőben a régi törvények szerint szervezte törvénykezését, a másik abban változtatást hozott be. Sőt megtörténhetik az is, hogy perének bírót nem talál, mert keresetét a régi törvény szerint a kertületi táblánál kellene megindítani, kertületi táblákat pedig O Felsége nem állított föl. A városi polgárnak pedig, ha azon város, hol a kereset tárgya fekszik, a régi törvények szerint szerveztetett, a törvénykezés feljebbviteli bíróságát sem lel; mert tárnoki vagy személynöki ítélő-székek nem léteznek. És mi lesz mindezeknek elkerülhetetlen következtése? Az igazságkiszolgáltatásának teljes fönnakadása, egyesek anyagi károsodása, a közhitelnek oly tetemes csökkenése, melyet évek mulva sem lehet megorvosolni, egy szóval: zavar és anarchia. — Nem túlzott képe ez a dolognak, hanem oly aggodalom, mely a már történtek után nagy mértékben valósulhat.

Legyen bárminő az ideiglenes átalakulás, ha egyforma nem lesz az egész országban, ha az első bíróságok és a feljebbviteliek összhangzásban nem lesznek, ha nem ugyanazon törvényt követi valamennyi, vagy — a nép szavával élve: nem lesz egy törvény, egy igazság: akkor az átalakulás nem lesz czélszerű, nem is lesz alkotmányos. — Pedig ha minden köztörvényhatóság tetteleg jár el, saját nézete szerint szervez, változtat, rendelkezik: egyformaság, összhangzás merőben lehetetlenek.

Epen azért tehát, mert a törvénykezés átalakulása a legnagyobb óvatosságot igényli, s azért, mert a törvénykezésre nézve egyformaságnak kell lenni az egész hazában, s összhangzásnak az

ítélőszékek minden fokozatai között, ezt pedig elérni lehetetlen, ha minden köztörvényhatóság egyoldalulag, ön nézete szerint s mintegy elszigetelve cselekszik, rendelkezik: én Szilágyi ur javaslatához nem járulhatok, hanem czélszerűbbnek látom bevárni azon javaslatot, mit az ország bírása Ő Felseége megbízásából az ország legfőbb törvényszékével, a hétszemélyes táblával és több, e végre meghivandó jogtudósokkal együtt készítend az iránt: hogy miként lehet a törvénykezésre nézve addig is, míg e fölött az országgyűlés véglegesen intézkedik, teljesen és minél előbb visszaállítani a nemzet alkotmányos jogait a nélkül, hogy a magánosok jogviszonyai megzavartassanak. Amennyival inkább jónak látom pedig azt bevárni, mert tudom, hogy az országbíró e munkát egy igen rövid idő alatt megkezdi. Csak ily módon remélhető az egyformaság egész törvénykezésünkben. Legfőbb tekintet én előttem az: hogy a köztörvényhatóságok minél előbb visszakapják szabadon választott törvényszékeiket, s a följobbiteli bíróságot is magyar törvényes ítélőszékek gyakorolják. Ezt pedig, azt hiszem, sokkal biztosabban, sokkal gyorsabban elérjük, ha az említett javaslatot bevárva, addig minden tetteges, egyoldalú, sőt talán erőszakos föllépéstől tartózkodunk, azon folytonos surlódások által, mik tetteges föllépésünk által közöttünk és az eddig fennállott bíróságok között előidéztenének, s miknek alig volna más eredménye, mint az: hogy mi a törvénykezési iratokat követelnők töltük, ők azt ki nem adnák, mi megtiltanánk tisztviselőinknek, hogy azok határozatait végrehajtsák, s ennek nem ők szenvednék kárát, hanem mi magunk, s azon polgártársaink, kik törvényt, igazságot keresve, nem találnának segílyt peres ügyeikben.

Egyik főokát némely botlásainknak egy, a helyzet hibás fölfogásában talalom. Minden magyar egyetért abban: hogy egyedül az 1848-dik évi törvények szolgálhatnak nekünk jogalapul, s hogy azok jogilag teljesen érvényesek, s mi azokhoz ragaszkodunk. De fájdalom, ezen jogilag fönnálló törvények tetteg még egész terjedelmökben nincsenek életben, s az a hatalom, melynek kezében van az anyagi erő, az említett törvények némely részeinek tetteges fönnállását tagadja. És mi mégis úgy akarunk eljárni tetteg, sőt talán erőszakkal is, mintha semmi akadály nem léteznék, s azon tetteg fönnálló hatalmat és erőt teljesen ignorálnók.

Igaz, hogy az a javaslat is, melyet a hétszemélyes tábla készítend, Szilágyi ur szava szerint csak octroyirozás leend. De hiszen, miután a régi törvényeket egész terjedelmökben visszaállítani ugy sem lehet, az is, mit a köztörvényhatóságok magok hatalmával behoznának, szintén csak octroyirozás volna, még pedig sokféle egymástól eltérő octroyirozás. Sőt a hétszemélyes tábla ilynemű eljárása mellett némileg az is szól, hogy annak, mint legfőbb törvényszéknek, határozatait egyes esetekben ott, hol tör-

vényhiány volt, mindig törvény gyanánt tisztelte az ország; s mivel javaslatok csak ideiglenes rendelkezést tárgyaz és csak a legközelebbi országgyűlésnek intézkedéseig tart, más uton pedig még több bajjal, sőt jogtalansággal járna a törvénykezés átalakítása, várjuk be javaslatát, tartózkodjunk a zavart okozható s mindenestre eredménytelen tetteleges föllépéstől.

Ha joguk van a köztörvényhatóságoknak önkeblükben a törvénykezés rendezése iránt intézkedni, joga van másrésről minden polgárnak, az államtól pontos és biztos igazságszolgáltatást követelni. A köztörvényhatóság jogát csak a polgárok érdekében, csak azok jogának oltalmára gyakorolhatja, és ha azt úgy gyakorolja, hogy a pontos és biztos igazságszolgáltatás helyett a törvénykezés fönnakadását, zavart és valóságos anarchiát idéz elő, a legnagyobb jogtalanságot követi el, sőt koczkaztatja a nemzet szabadságát is, melyet védnie kellene, mert zavar és anarchia épen oly veszélyes ellenségei a nemzet szabadságának, mint az abszolutismus önkénye.

A szabadság és abszolutismus közötti harc oly régi, mint a történelem. Üssük föl a népek történetének könyvét, s látni fogjuk, hogy e két nézet, két elem, folytonos küzdelemben volt egymás ellen, s hol egyik, hol másik diadalmaskodott. — Így volt ez évezredek óta, s így lesz talán még hosszú ideig. — De egy feltűnő jellemvonás van mindezen küzdelmekben, az tudniillik, hogy egyik úgy, mint másik mindig akkor bukott meg, midőn nem bírta teljesíteni azt, mit a nemzetnek ígért. Az abszolút rendszer korlátolja az egyéni s polgári szabadságot, de ígér rendet, nyugalmat, s mindennek fölött anyagi jólétet. A mint azonban kénytelen bevallani, hogy ígéretét teljesíteni nem képes, fölébred a népben az elvesztett szabadság iránti sovárgás, türelmetlen lesz, s megtöri a hatalmat, mely szabadságának árát, a jólétet sem volt képes megfizetni. Ujjal mutassak-e példákra e részben? A szabadságért küzdő párt másrésről ígér a nemzetnek egyéni s polgári szabadságot, de anyagi áldozatokat vesz gyakran igénybe. — A nép a szabadság kincseért gyakran kész áldozatokra is. De a mint a szabadság anarchiává fajul, mely az egyéni s polgári szabadságot semmivé teszi, a nem teljesített ígéret elidegeníti a népet, s tág kaput tár ismét az abszolút hatalomnak. Példa erre Franciaország, mely nem a szabadság harcában, hanem az e harcot kísért s követett anarchia sulya alatt annyira kifáradt, hogy nem egyszer tárt karokkal fogadta az abszolút hatalmat, mely őtet attól megmentette, s az anarchia visszatérése ellen biztosította.

Óvakodjunk, hogy oly ballépéseket ne tegyünk, mik a népnek, mely fölünk a renddel párosult szabadság áldásait várja, a végtelen zavarok és anarchia átkát hoznák nyakára, mert ez volna a legrövidebb út az abszolút hatalom ismétli megalapítására.

Ennek következtében Pestvárosa elhatározá az országbirói értekezlet eredményét bevárni. Mindamellet rövid idő múlva Deák aprócska ellenei, kik az alsóbb polgárságban korteskedtek a közlő országgyűlésre maguk mellett, a törvényesség ürügye alatt, s a művelt világ gunyakaczajára kivívták a régi czéhrendszer helyreállítását.

Deák beszéde nagy megdöbbenést okozott az országban; de hatása nem lehetett az, mit tőle sokan vártak. A megyék többsége már határozatát kikürtölé a világ négy részére, s azt visszavonni alig lehetett. Sokan boszuságukat fejezik ki Deák fölött, mert előbb nem szólt; s mert utóbb így szólt. Deák tekintélyénél fogva beszéde sokakat, kik eddig vezérkedtek, s azt hívék, igen okosan vitték a dolgokat — kellemetlenül érintett, mert a rosszalással egyértelmű volt eljárásukra nézve.

A zavar már beállt s elláíritható nem volt. A kormány e kérdésben egy helytartósági intézménnyel ellentállási kísérletet tőn, de utóbb engedett; mert nem volt eszköze a megyéket kényszeríteni, hogy tisztviselőik a volt törvényszékeket eljárásaikban támogassák. Ezek pedig már tetteleg paralizálva voltak; és erkölcsileg maguk is lemondtak a közhangulat ellenében. Tagjaik közül sokan hivatal-sovár szemekkel, hivatalféltés érzetével néztek az új fordulatra, s kegyét keresték az új hatalmaknak.

A pestvárosi ülés után néhány nappal — január 23-kán — ült össze az országbirói bizottmány, a királyi tábla tagjaiból, az ország leghirnevesebb jogászaiból, a törvénytudomány minden ágainak képviselőiből, megkezdve értekezletét a törvénykezési állapotok ideiglenes rendezéséről.

Hogy ily későn, octóber 20. után három hónappal jött az csak létre, annak oka főleg abban rejlett, mert két hónapnál tovább nem akart az octóberi kormány azon reményről lemondani, miszerint országbirónak sikerülend Deák Ferenczet megnyernie. De ez nem sikerült. A később kiszemelt gróf Cziráky János is lemondott. Végre gróf Apponyi György volt kénytelen a hazai ügynek s politikai barátainak ez áldozatot hozni s az országbirói méltóságot elfogadni.

Az országbirói értekezlet föladatának tekinté, revideálni az összes törvényhozási s törvénykezési anyagot, melyet az évtized hazánkba átültetett, hogy megtartsa belőle azt, mit mellőzni, megszüntetni lehetlen; — és visszaállítsa hazai törvényeinkből mindazt, mit a magánjogok sérelme nélkül visszaállítani lehet.

Kétségtelen az, hogy az ingerült közhangulat némi nyomása észrevehető volt az értekezleten, s annak azon törekvésén, hogy mindenben a magyar törvény iránt előzékenységet, előszeretetet mutasson; a mint is vezér-elvtül fogadá el „a magyar törvények helyreállítását“ a lehetőség határáig.

De ezen nem lehet felettébb csodálkozni, mert bármi magasra helyeznök is a bécsi jogiskola növendékeinek casuistikus jogbölesességét, s annak szüleményeit, ezernyi paragraphussal, s tömérdek pótlékkal diszelgő codexeiket, s minden félévben revideált, s ujjal pótolta labirintszerü pörrendtartásukat: politikai értelem mindig volt s van ma is abban, hogy Magyarország saját törvényeire féltékeny; — mert a magánjog szorosán összefügg az alkotmánynyal s mint Bentham mondja: „az államjog legnagyobb változásai s a legnagyobb forradalmak az osztály- és örökösödés-ügyi kérdésekből, törvényekből fejlődtek ki.“

Az országbirói értekezlet két hónap alatt bevégzé nagyszerü föladatát. Munkálata hiányai lehetnek nagyok, de mentségök az, hogy nem a legjobbat létrehozni, hanem minél hamarább hozni rendet s egységet a hazai jogállapotokba, kellett első czéljának lenni.

A megyék e munkálatot „magán“ munkálatnak czimezék, s erre is kiterjeszték a legalitás izgágáját. Az országgyűlés azonban méltánylá az anyagi érdekek preszióját, s maga részéről is „elfogadásul ajánlá“ a munkálatot, miután az már előbb ő fölsége szentesítését nyere meg.

VI

Recapitulatio.

Valóban nehezünkre esik elmondani kárhoztató ítéletünket a megyei politika fölött, mert mind a mellett, hogy mi azt teljesen ellibázottnak tartottuk, s vallottuk elejétől fogva; — mind a mellett, hogy később bekövetkezett bajainkat, az országnak katonai kisarczoltatását, a lehető legabnormisabb közállapotok beálltát, alkotmányunk tetteges felfüggesztését egycenesen a megyék eljárásából származottaknak hisszük: mégis visszatartja s mérsékli ítéletünket az iránti kételyünk: vajjon a megyék ildomos eljárása lényegesen előmozdította volna-e azon megoldást, melyet a nemzet nagy része egyedül elfogadhatónak tartott?

De nem csak a nagy közjogi kérdések eldöntése, nem csak Magyarország s a birodalom közti viszony elintézése forog szemünk előtt, midőn a megyék bölcsesége fölött pálczát törünk, hanem azon nem indokolatlan aggodalom. miszerint a megyék az által, hogy a közjogi kérdések megoldását követelték, az országgyűlést megelőzve, annak irányát előre kijelölték, s így veszélyes politikai hatalmat arrogáltak maguknak: nem csak az octoberi vivmányt játszották el, nem csak rövid időre

dobták el a nemzet ősi önkormányzatát, mely alatt mindig szabadon lélegzett e hon polgára : hanem a megyei rendszert magát temették el örökre.

Mondja meg ugyanis valaki, mi biztathatna netán egy későbbi, bármilyen népszerű kormányt arra, hogy a megyéket ismét föléleszsze, s így magával szembe állítson egy előre ki nem számítható, barát és ellenség gyanánt egyiránt túlnyomó hatalmat?? Hihető-e, hogy a megyékkel kísérlet egyszeri példája ijesztőleg ne hasson továbbra is? És nem itt rejlik-e e pillanatban is sulypontja a nehézségeknek, hogy nem lehet a pacificatio művét megkezdeni sem a megyékkel, sem a megyék nélkül?

És ezért tartjuk a megyék eljárását azon forrásnak, unde clades derivata in patriam, populumque...

Az általok előidézett anarchiától félelem közepette, midőn az adók nem fizettettek; bélyeg-, dohány-jövedék megszűnt, országszerte az igazságszolgáltatás megakadt. — diadalmas mosolylyal suttogá az államegység s bureaucratia geniusa Magyarországra mutatva: „látod-e fölség? látod-e, hogy a mindenbeni desorganisatiót csak honvédegyetek organisatiója pótolja, mely esata-ünnepélyekkel felel békeajánlataidra??“

Igen is. Mig a megyék az állam létezésének anyagi eszközeit tagadták meg, s azon gyanut ébreszték, hogy a törvényesség ürügye alatt az állam bukását czélozzák: addig az országszerte alakult honvédegyetekről könnyű volt azon hitet terjeszteni el, hogy emberbaráti álcza alatt a forradalmat organisálják, hogy az adandó pillanatban rendezett erőre találjon.

Mi, kik közéről láttuk az egész mozgalmat, mely a honvéd-dicsőség exhumatiójára vala irányozva, azt túl nem becsültük. Volt october 20-ka után néhány hét és hónap, midőn a birodalom megbukottnak tartatott, s köz-

helyeken névtelen vagy nem legtisztább nevü egyéneké, kik honvédeknek mondattak, volt a tekintély; kiknek elbizakodott dictiói irányában szerényen meghunyászkodott a higgadt s okos ember, űrültnek szinlelvén magát, hogy az őrzőngök belé ne akadjanak.

Nem azon hősök szerepeltek mind ebben, sem nem mindig első rendben, kik életöket százszor állíták az ágyuval szembe, mert a valódi hős büszke és szerény. Nem azok, kik a haza ügyét szent lánggal melengeték jó s balsors között szívökben. Hanem azon szájások, kik tán lőport soha nem szagoltak, s az ágyuláz martalékai gyanánt mindig másutt valának, mikor a csata folyt; — oly iparlovagok, kik volt honvédek nevével paradiroztak, s mint ilyenek előjogot praetendáltak mindenre e hazában. Az utczai koldus honvédnek hazudva magát, merészen követelte az alamizsnát, s akkor senki se merte türes kézzel elutasítani. A vidéken csataünnepek rendezettek, s a rendezők többnyire önmagukat érvényesíteni akaró jelentéktelen, de tevékeny emberek voltak. És ki mindezt nem helyeslé, rossz hazafi vala, mert nemzete dicsősége iránt érzéketlen.

És végre még a honvédek „jogcontinuitása“ is a tények logikájába ütközött. Sok honvéd, kinek [hős vére folyt a csatatérekben, Magyarország leigáztatása után büntetésül besoroltatott a hadseregbe, s lassankint tisztté lépett elő, s ha utóbb quietált is, többé pur sagne nem volt. Mások, miután egy ideig a honfájdalomnak éltek, s szabadság-reményeiket az évekkel túnni látták, a megélhetés anyagi gondjaira ébredtek, s ha apáiktól pár száz holdat nem öröklöttek, és sem koldulni, sem lopni hivatást nem éreztek magukban: hogy családjokat eltarthassák, alkalmazást kerestek; hol egyebütt, mint a mindenható államnál, melyben rendőri engedély nélkül lélegzeni sem volt

szabad. Így lón sok derék honvéd „cs. kir. hivatalnok“ s midőn neveik a megyei bizottmány sorában előkerültek, rákiálták, hogy „meghalt.“

* * *

Azonban mind a társulati, mind a megyei mozgalmak természetesen magyarázhatók: a harag és gyűlölet egész tömege, melyet tizenkét évi rövidlátó balkormányzat gyűjtött és táplált, rést kapván, ki kelle törnie. Lehetett-e várni, hogy pár nap alatt kibéküljön a tömeg eddigi zsarnokaival? hogy a megyei új tisztviselők hivatalos szivességgel közlekedjenek azon hatóságokkal, melyek őket eddig nyúzták és tapodták?

Lehet-e csodálni továbbá, hogy a megyék türelmetlenül siettek visszaszerezni egykori törvényes hatáskörüket, a helyett, hogy bizalmasan megnyugodjanak abban, mit a kormány kegye nyújtott nekik; midőn évtized óta danasok ajándéka volt minden kormány-kegy; — s a mit a kormány adott, a kormány ismét elvette?

De ha mélyebben keressük annak magyarázatát, hogy a kitűnő politikai műveltségéről híresztelt nemzet szóvivői miként voltak képesek ellentétben minden civilisált államfogalmakkal, a köz- és magánjog teljes össze tévesztésével, oly zavart idézni elő, melynek párja Európa újabb történetében ismeretlen? azon eredményre fogunk jönni, hogy a lejárt tizenkét év nem csak a nemzetek anyagi létén ütött óriási sebeket, hanem még veszterhesebbek az erkölcsi téren tett pusztításai.

Honnan oly jelenségek, mint a higgadt nézetek, a józan szó megvetése, tekintély el nem ismerése? hogy szájhősök vergődnek föl, s talentom, mint jellem nélküli egyéniségek egy időre vezérszerepre jutnak, s elhallgattatnak érdemtelen hazafiakat, megpróbált politikusokat??

Régi parlamenti tekintélyeink ez évtized alatt vagy kihaltak, vagy áldozatul estek; mások elvénültek; vagy kényszerű tétlenségben demoralisáltattak; vagy elmérgesedtek úgy, hogy a ki előbb dynastikus-conservatív, most haragos tulzó vala. Az ifjak egyoldalú tanrendszer alól rősz iskolából kerültek ki; a közélet iskolájába nem jártak; a köztanácskozás termei zárva voltak előttök; nem nőttek föl a régi traditiók varázsa alatt. Valódi műveltség ritka; alapos tanulmány doctrinár gumynévvel illetetik; modern jelszavak vagy elméletek felületes emlegetése leggyakoribb, — a társadalom, a köz-gazdasági s erkölcsi érdekek békeigényeiről való fogalom nélkül.

Ehhez járul, hogy a tömeg szeméi csak a külpolitika terére fordultak. Ha valaha, bizonyosan Austria tizenkét évi történetén bizonyult be, mi kevés jót szül, s mennyi roszt a sajtónak rendőri praeventiv ellenőrzése, rendőri igazgatása; s mily képtelenség a sajtó hatását papirrendeletekkel körülírni s határolni akarni.

A sajtó tizenkét évig kényszerítettett a haza belügyeiről hallgatni, mert a rendszert megróni bűn volt; pedig a legutolsó bakteren kezdve, föl a miniszterig minden a „rendszer“-hez tartozott, a rendszernek egyik láncszeme volt; a rendszer pedig fölveitől le legsalsóbb, legapróbb functiójáig a fejedelem szent nevével merészelt szemtelentül kérkedni.

A hazai sajtó tehát külügyekkel foglalkozott. A Garibaldi-cultus és a Napoleonismus tanai naponkint csempésztettek be a sorok közt, mit a temérdek rendelet által csak megzavart, iránytvesztett rendőrség akadályozni képtelen volt. A nemzet legjogosabb igényeit folyvást elutasíttatni látván az elbizott kormányhatalom által, megszokott külföldi bonyodalomtól várni segélyt, és vakon esküdött Napoleonnak a nemzetiségek iránti rokonszen-

vére, s találkoztak lelkiismeretlen irók, kik üzletet csináltak a nemzet e hangulatából, s naponkint táplálták az együgyűek azon hitét és a kétségbeesettek azon végreményét, hogy Napoleon politikai rendszere, s annak eszköze Garibaldi fogja széttörni Magyarország lánczait. Így lőn, hogy minden zugpolitikus, minden gyermek mint az egyszeregyet úgy tudja kívülről Napoleon politikai kathekismusának legbensőbb titkait is elősorolni; és a közhit fanatismusának ragálya kiterjed még a higgadt politikusokra is, s ha ellenkező meggyőződésüket meg nem ingatja is, legalább ildomos hallgatásra bírja.

De az olasz háboru óta a tények is támogatták a balfelfogást. Austria egytől-egyig kiszorított positióiból. Olaszország unificatiója folyvást előre halad 1861-ben. Nápoly bukásának rövid története az amugy is fogékony képzelődést csodahitre fokozza. Austria élete hónapokra és hetekre számittatik ki. ×

Vegyük ehhez, hogy Magyarorszáiban is vannak elemek, miknek bárminő fordulat kedvezne. Nem csak azokat értjük, kik honvéd-őrnagyság után epednek; pedig az ily elemek tevékenyek és zajosak; intimidálják vagy elkedvetlenitik a higgadt, becsületes férfiakat. De általán, ki a magyar nemzetet nem ismeri, nincs fogalma a magyarifjuságról; ez a hazát nem úgy szereti, mint a hidegebb nemzetek, hanem valódi rajongással. Nem is úgy mint az olasz, ki maga helyett pénzen vett zsoldost küld a háboruba. A magyar ifjuság szinte eped a harcz után, egész lényén irva van: miszerint alig várja, hogy vérét ontsa; „bele buj az ágyuba“ mint Széchenyi mondá.

Ily viszonyok közt, midőn semmi se látszék lehetlennének a hazafiui phantásia előtt: — megfontolást javalni, Austriára tekintettel lenni, az Austriávali kibékülést

emlegetni, az austriai államkötelék előnyeit fejtegetni— vagy gyáva politikának mondatott, vagy hazaárulásnak tartatott. Ezen ítélettel, ily conjuncturákkal daczolni oly erköcsi bátorság vala, melyről alig van fogalmuk azoknak, kik a Lajthán tul bátorsághüánynyal vádolák conservativ köreinket.

Mindezt tudni kell, hogy az ország értelmes conservativ köreinek, s a kormánynak viseletét megítélhessük. Tudni kell továbbá, hogy a kiegyenlítés hivei tulajdonkép semmi támaszsal sem birtak más oldalon; vagyis mint mondani szokás, hátuk fedezve nem volt. Senki sem feledte még el, mily gúnykaczajjal lökte félre 1849 után a kormány azon magyar conservativeket, Austria azon hiveit, kik a kiegyenlítés reményében, de nem a magyar alkotmány megsemmisítése végett, nem azért, hogy a germanisáló burokratiának utját egyengessék, nyujtották neki erköcsi támogatásukat, melyért hálául csak rágalmat arattak.

Ha elfeledték volna is, nagyon élénken emlékezteté erre öket a febr. 26-ki pátens, s életbeléptének számos körülményei, mikről a legközelebbi fejezetben lesz szó.

A mondottakban tehát már némileg megfeleltünk azon kérdésre: miért, hogy az octoberi férfiak több erélyt nem fejtettek ki a közélet azon nyilvánulásai ellen, melyek az octoberi mű sikerét lehetlenné tették?

Mit is használt volna az erély? nem tette-e volna ezen erély az octoberi mű sikerét szintén lehetlenné? Ezt még senki se kérdé magától.

Meglehet, hogy ha Pest, Heves s átalán az első megyék határozatai megsemmisítettnek, s engedetlenség esetében azok föloszlattatnak, meglehet, néhány megye meg-

ijed, s elfoglalja azon pusztán administratív hatáskört, melyet october 20-ka nyújtott, s megelégszik azzal, hogy a jogföntartás érdekében ünnepélyes óvást teszen; — a mit mindnyájoknak legbölcsebb leendett tenniök elejétől fogva. Meglehet, mert voltak megyék, melyeknek közönsége annyira örült ősi hatóságuk helyreállításának, hogy azt ez áron is megtartani iparkodtak volna. Meglehet, de ez sem valószínű.

Bizonyos ellenben, hogy voltak megyék, hol nagy kedv mutatkozott folytatni a tizévi passiv ellentállást; s melyek legfőlebb azért foglalták el a nyújtott tért, mert az az alkotmány helyreállításához nyitott utat, vagy annak tetteleges birtokbavételére adott alkalmat.

Hogy a kormánynak elég ereje van szétozlatni a megyéket, s elég eszköze, más közigazgatást alakítani, azóta ugyancsak ad captum bebizonyított.

Hanem sem ezen eszközökkel nem élhetett, sem erőszakhoz nem folyamodhatott oly kormány, mely maga jellemzé szerepét közvetítőnek, s a kiegyenlítést tekinté föladatának.

Lehetett volna-e várni, hogy az octoberi férfiak valami üdvös befolyást gyakorolhatnak még tovább is a nemzetre, hogy maholnap alkalmasak legyenek előmozdítani a kiegyenlítés művét, ha magukat elejétől fogva ily ellentétbe helyezték volna a nemzettel, és pedig annak mondhatni diadal-mámoros hangulatában?

És mi éretik el, ha a kormány néhány megyét erőszakol, néhányat föloszlat, vagy önkénti fölözslásra bir? Az, hogy az országgyűlés létrejöttét veszélyezteti; mert szabad megye nélkül oct. 20. után még a követválasztások is kivihetlenek voltak.

A megyék eljárása ugyan compromittálta a kiegyenlítés művét, de csak közvetve, s másodrendben. Hanem a megyék erőszakolása az octoberi kormány által, főcélját közvetlenül veszélyezteté, t. i. az országgyűlés létrejöttét, mely a tények és jogok kiegyenlítésére, függő kérdések megoldására, a trón és nemzet kibékítésére egyedül volt illetékes.

VII

Esztergomi értekezés.

A báró Vay kancellárhoz intézett első királyi kézirat „az országgyűlés összehívására nézve, annak összeállítása módját és formáját illetőleg az 1608: 3. törv. cz. szabályait alapul vétetni —“ rendelte.

Az 1848: V. t. cz. tehát mellőztetett.

Mily nehéz volt ennek mellőzése után az országgyűlés összeállítására alapot találni, megfogható, miután az 1848-ki törvények megszüntették a nemesség azon privilegiumát, miszerint törvényes értelemben csak ő képezte a „nemzetet“; s bevették a népet is az alkotmány sáncaiba a jogegyenlőség alapján: a régi választási törvények tehát sehogy sem voltak már alkalmazhatók, még akkor sem, ha az országgyűlés a megyerendszer és nem a népképviselési rendszer alapján alakított volna. Mily nehéz volt e részben kiindulni, mutatja maga a kézirat szövege is, mely sok szó s mindennemű clausulák közt az 1608: 3. t. cz.-ket fölelevenítve, szabályainak — tekintettel a közbejött állami s társadalmi változásokra — alkalmazhatlanságát is kénytelen bevallani, s így a „kénykedvből“ teremtett függő kérdések megvitatása, s egy ideiglenes választási szabálynak lehetőleg alkotmányos színre festése, s javaslatba-hozása végett egy értekez-

le t tartását rendelé el, melyre a hercegprimás elnökle-
te alatt az ország minden rendű és rangu kitűnő férfiai
voltak Esztergomba hivandók.

Ezen értekezlet 1860. dec. 18-kán nyitvatott meg,
és zárvatott be. Abban csaknem egyhangulag az 1848. V.
t. cz. fogadtatott el; és Ő Fölsége megkéretni határozta-
tott, hogy az 1848: V. t. cz. alapján méltóztassék az or-
szággyűlést legkegyelmesebben összehivni.

És pedig a conservativ nézletére nézve legkevésbbé
gyanus gróf Dessewffy Emil volt, ki e határozatot leg-
helyesebben, és pedig a legconservativebb szempontokból
indokolta.

Mindenekelőtt kifejté, hogy az esztergomi confe-
rentia nem illetékes e részben, habár csak provisorius ja-
vaslatot is tenni; míg másrészt a kormány nem illetékes
habár csak ideiglenes törvényt is hozni: mert a tárgy
közjogi s csak az országgyűléssel és általa megoldható
kérdéseket foglal magában.

Opportunitás tekintetéből is elsőséget érdemeltek
azon eszközök, melyek az országgyűlés gyors létrejöttét
minél inkább előmozditják, s melyek „mindazon vitályo-
kat, aggodalmakat, kételyeket és bonyodalmakat, me-
lyek egy ily ideiglenes szabálynak országgyűlésen ki-
vül és előtt kibocsátása által keletkeznének, elmellőzik.“

De ily ideiglenes szabályra szükség sincs; mert jog-
érvényes választási törvény létezik, az 1848: V., mely, ám-
bár csak ideiglenesnek jelöltetett meg, de addig törvény-
erejét nem vesztheti, míg más törvény által nem pótol-
tatik.

De ez oportunitási s jogi tekinteteken kívül hivat-
kozott a nemes gróf azon magas politikai tekintetekre is,
miket az uralkodó ház és haza hívének lehetlen volt ak-

kor, s lehetlen ezután is szem elől téveszteni, ha a ki-
egyenlítés művét állandó alapokra akarja fektetni.

„Az országgyűlés . . . egyszersmind azon végre is
lesz összehívandó, ugymond a gróf, hogy az országnak
közjogi viszonyai végleges szabályozást nyerjenek, és a
pragmatika sanctio értelmében az országnak a birodalom
többi országaihoz való viszonyai véglegesen rendeztesse-
nek. Ily nagy fontosságú országgyűlésnek,
melyen ő Főlsége ezen célzott eredményeket koronázás-
sal akarja megpecsételni, és melyen a megkoronázandó
fejedelem által a törvényes hitlevél lesz kiadandó, mind ő
Főlsége mind az ország érdekében olyannak kell lenni,
mely minden gondolható alapos kifogásokon
felül álljon törvényszerűség és alakulási
formáinak tekintetében is.“

Szükségtelen megjegyeznünk, hogy ezen előadás
átalános helyesléssel fogadtatott. „Elfogadjuk, kérjük a
végzés kimondását“ hallatszék minden oldalról.

Az elnök ő eminentiája ebbeli kérdésére, „mindnyá-
jan elfogadják-e?“ az elfogadjuk kiáltások közt rö-
vid szünet mulva fölkel gróf Barkóczy János, egy
ismert high tory, magas izmos termetén Dantoni fővel, s
Dantoni bátorsággal, s permanens vitakedvvel. Mindenki
támadást várt az 1848-ki törvényre. De a támadás nem
volt határozott. A gróf megjegyzé, miszerint „az 1848:
V. t. cikk, ámbár az szentesítve volt, betűszerint véve
megszűnt törvény lenni, a mennyiben az csak az egy
48-ki választásra alkottatott“; demégis kijelenté, hogy az
opponitási tekintetben elfogadandó. Mindazonál-
tal meg nem állhatja, hogy számos statistikai adatokra épí-
tett ellenvetéseket ne tegyen e törvény ellen, melyek, —
valljuk meg, legkevesbé sem voltak hely- és időszerűek.

Erre előreláthatólag ki kelle törni a zivatarnak.

Elsőbben isb. Eötvös József helyesen emelé ki, hogy oly fontos ügyben, minő a törvényhozó test választása, alkotmányos ország egy perczig sem lehet törvény nélkül.

Azután Zsedényi Eduárd fogta föl a Barkóczy által csak fölemelt, de rögtön elejtett fonalat — az 1848: V. tcz. érvénytelenségének állítását. Zsedényi Eduárd, ki alig várta, hogy azon anomál helyzetből szabaduljon, melybe őt az october előtti kormány elég genialis volt belehozni, tudniillik a protestans vitában kivivott népszerűségétől, mely láthatólag genirozta e nagyelméjű, de kihívó természetű, s a népszerűtlenséget áhítózó conservatív férfit, — Zsedényi Eduárd tehát nem csak az V. t. cz. hanem általán az 1848-ki törvények ellen tört ki, káros következményeiket fejtegeté, s hozatalukat kárhóztatá.

Ezen incidens egy nem kevesbbé conservatív szellemű államférfit, Somssich Pált azon nyilatkozatra birta gr. Barkóczy János ellenében, miszerint a conservatív párt alkotmányos országban szükséges ugyan, de ha a főnnálló törvényeket nem ismeri el, akkor hivatását tagadja meg.

„A conservativismusnak, ugymond, inkább a meglevő törvények iránti ragaszkodásban kell szívósnak, a megváltoztatásban pedig óvatosnak és nehézkesnek lenni; nem pedig létezésöket megtagadni. Oly párt, mely az élő törvényeken a rendes szabályok mellőzésével tulhajtani törekszik, forradalmi lesz; a melyik pedig azokat megtagadva visszatörekszik, az reactionarius.“

Zsedényi ellenében pedig azt jegyzé meg, hogy nem arról van a szó, mit kellett volna 1848-ban, hanem arról, mit kell most tenni.

Még egy kis, de lényegtelen szóharcz folyt gr. Andrássy Gyula és Zsedényi közt; még néhány szónok

nyilatkozék röviden az 1848: V. tcz. mellett; és azután közkívánatra befejezé az elnök az ülést, kimondván a határozatot, miszerint:

„Kéressék meg Ő Főlsége az országgyűlésnek az 1848: V. tcz. alapján mielőbb összehívására.“

* * *

Ily egyszerű menete, s pár órai lefolyása volt a nagy feszültséggel várt s pár heti tartósságra számított esztergomi értekezletnek.

Miután eredménye az volt, hogy az 1848: V. t. cz. utóbb csakugyan Ő Főlsége által is az országgyűlési választások alapjául elfogadtatott: nem mellőzhetjük azon okok kutatását, melyek annak oct. 20-kán lett mellőztetését, s az elfeledett 1608: 3. tcz. fölélesztését gyaníthatólag előidéztek.

Az igaz, hogy azon conservatív államtanok szempontjából, melyek a választási törvényekre s különösen a választási qualificatióra nagy súlyt helyeznek, komoly ellenvetések voltak az 1848: V. t. cz. ellen fölhozhatók, a mennyiben az csaknem az általános szavazatot hozta be.

De magyar politika szempontjából még nyomatékosabb, mert tettelegesebb aggodalmak is forognak fönn, ezen kétségtelenül elhamarkodott, s az 1848-ki tavasz európai szelleme által sugallott törvény ellen.

De ezen ellenvetések s aggodalmak azonnal érvényesítésesokkal kevesebbé volt sürgős s előnyös, hogysem azon bonyodalmaktól félelmet ellensúlyozza, melyek az 1848: V. t. cz. mellőzéséből keletkezendők voltak.

Nem is ily conservatív doctrinárségben keresendő azon törekvésnek, mely e törvény mellőzésére volt irányozva, magyarázata.

A választási törvény kérdése volt az egész

situationak sarkpontja. Ez volt azon archimedesi pont, melynél fogva az october 20-ki mű alapjából kiemelhető volt, nem ugyan a közbirodalmi viszonyok tekintetéből, melyek akár az 1848-ki, akár a régi alkotmány alapján rendezhetők, csak akarat legyen hozzá; hanem Magyarország belszerkezete, reorganisatiója tekintetéből.

Az octoberi kéziratok által az 1848-ki 8. 9. 10. 18. törvénycikkek elismertettek; a többiek, különösen a III. V. XVI. cikkek revisiója tüzetett ki; de az által, hogy életbe nem léptettek; hallgatólag ki volt mondva, hogy sem a III. cikkbeli felelős ministerium rendszere, sem az V. t. cikkbeli széles alapu népképviselő, sem a XVI-ban ideiglen behozott megyei szervezet létesíthetőnek nem is tekintetik; és valamint a III. t. cz. ellenére a régi dicasteriumok állítottak helyre, úgy az V. XVI. képviselői rendszere helyett az 1608: III. alapján a régi megyerendszer visszaállítása czéloztatik. Szóval az octoberi l. f. kéziratok, népszerűen szólva: a 47-ki szemponton álltak.

Az 1848-ki választó törvények elfogadása által azonban ezen, hogy ismét népszerűleg fejezzük ki: 47 és 48 közötti vita eldöntetett; a 47-ki szempont legyőzetett, s lehetlenné tétetett; a 48-ki rendszernek alapelve, lényege foganatosított.

Az 1848 előtti alkotmány ugyanis lényegesen a megyei-rendszer volt.

A megyei rendszer abban állt, hogy az ötvenkét megye képezte az országgyűlést, melyben minden megye mint *communitas nobilium*, két követ által volt képviselve; s e két követ nem saját belátása szerint szólt és tett, hanem a megyétől minden közkérdésre nézve utasítást

kapott. Ezen utasítások szükségénél fogva pedig kénytelenek voltak a megyék gyűléseikben a legfontosabb közjogi s politikai kérdéseket megvitatni, azok fölött szavazni, s majoritás szerint — minden nemest illetvén szavazat, határozni. Ezen kívül a megye, törvényhozó szerepének megfelelőleg, a kormány tettei s rendeletei törvényességének bírálója is volt; s oly rendeleteit, miket törvényteleneknek tartott, nem foganatosította, félretette.

E szerint az országgyűlés csak a megyei határozatok sommázata; a megye pedig közvetlenül a törvényhozás tagja volt.

E rendszernek, mely kivált a régi időkben hazánk sajtóságos viszonyai közt megbecsülhetlen volt, a mint is alkotmányunk palladiuma gyanánt imádtatott, gyönyörű fényoldalai, s szint oly sötét árnyai valának.

A megye a politikai élet iskolája; a történeti hagyományos szellem örökítője; a közigazgatásnak a nyilvánosság által őre; a hivatalra képesség fejlesztője; a közszellemnek, a közügyek iránti részvétnek hatalmas élesztője s föntartója volt. Az sem csekély előnye, hogy a politikai szenvedélyek, miket a centralisatio veszélyesen egy pontba gyűjt, általa elaprózva kisebb körökben elpárolognak, s ha pártoskodás és a politikai izgatottság általuk az egész országra terjesztetik is ki, s örökítettik, abból ritkán jó magasabb hévfok egy-egy pontra, mint a mennyi épenszükséges, hogy egy népben a szabadság élvezetére s az alkotmány föntartására való erélyt, érdeket s áldozatkész részvétet folyvást ébren tartsa.

Árnyoldalai azonban a megyei rendszernek, mik annál kirívóbbak voltak, minél tovább haladtunk a korrallal s a polgárosodással: hogy általa a törvényhozás decentralisáltatik; kicsinyes helyi szempontok, gyakran ava-

tatlan parlagi egyének befolyása által veszélyeztetik; míg más oldalról az emigy törvényhozói szereppel bíró helyhatóságok hajlama, melyet a magyar törvények és usus tulságosan is kifejtettek, a kormányt nem utólag ellenőrízni, hanem eleve akadályozni, rendeleteit nem teljesíteni, saját hatáskörüket folyvást kiterjeszteni, utóbb valódi anarchiát idéz elő, mely annál veszedelmesb, mert a törvényesség színével bír. És végre a politikai pártviszályok eredménye gyakran, hogy a legfontosabb országos és helyi érdekek, az igazság-szolgáltatás és közgazgatás — pártérdekeknek rendeltetnek alá, s áldoztatnak föl.

Mind ezen árnyoldalak az államférfiakat s kormányzati ösztönnel bíró politikusokat elrettentő arányban fejlődtek ki a megyékben 1847-ig; annyira, miszerint nem csoda, hogy 1848-ban — igaz hogy rokon jellemű európai mozgalmak hatása alatt — minden habozás nélkül elhagyta a törvényhozás a régi alkotmány-rendszert, s a képviseleti parlamenti rendszerre ugrott által.

Midőn a közvélemény a 47-etés 48-at kiegyeztethetlen ellentét gyanánt fogja föl, ösztönszerűleg helyesen fogja föl a dolgot.

A 47-ki megyerendszer és a 48-ki képviseleti rendszer két különböző államrendszerek, melyek oly kevésbé egyeztethetők ki mint például a geológiában a vulkanisták a neptunistákkal.

Sokan e kérdést úgy formulázzák: vajjon összefér-e a ministeri felelősség a megyei autonomiával. De nem ez a kérdés!

A ministeri felelősség igen is összeegyeztethető a megyék széles autonomiájával.

De a megyerendszer nem fér meg a képviseleti rendszerrel.

A képviseleti rendszer a törvényhozás oly őszpontosítása, mely a megyék előbbi közpolitikai hatáskörét semmivé teszi. A mint is az 1848: V. szerint az országgyűlési képviselőket nem a megyék választják, hanem a választó kerületek; utasítást pedig sem a megyék sem a választókerületek nem adnak; valamint a képviselők is nem megyei követek, hanem országos képviselők: úgy a megyék vissza sem hívhatják a képviselőket.

Ha tehát a megyék a képviseleti rendszer alatt közkérdéseket vitatnának, s politikai határozatokat hoznának is: azoknak érvényt nem szerezhetnek; s azoknak hatása sem lehetne egyéb, mint a közvélemény egy részének bármilyen nyilatkozatáé, például a sajtó útján.

A mint is a modern valóban alkotmányos államokban a szabad sajtó, s az egyesületi jog (meetingek) pótolják azon politikai hatáskört, melyet a megyerendszer alatt a municipium fejezett ki.

Ha tehát oct. 20-kán nem az 1848: 5, hanem az 1608 tüzetett ki választási alapul, abból azt következtethetni, hogy az illetők igen tisztán belátták, miszerint itt két államrendszer közti küzdelem forog szóban.

Az 1848: 5-nek corollariuma a III-dik t. cz. — A régi országgyűlésen a követiház vezetője s elnöke volt a király által kinevezett personalis; de az 1848: V. alapján ha Ő Főlsége ministereket nem nevez ki, nem lehet a kormány képviselve az országgyűlésen.

Mint hogy ezen felül már a megyéknek is megengedett az 1848: XVI alapján szervezni magukat: nem maradt egyéb hátra az esztergomi conferentia után, mint felelős ministereket nevezni ki; — vagy a választási tör-

vény elutasításával véget vetni minden további huzavonának, s tenni azt, mi 1861 novemberben történt. . . .

Egyelőre mint mondók az 1848: V. elfogadása által a 47 és 48 közti választás megtörtént; minden továbbhaladás, belszervezés, valamint a főcél: a „kiegyenlítés“ már csak és egyedül az 1848-ki alapon volt elérhető.

Itt is elmondhatni tehát, hogy az „események logikája“ erősebb az emberek akaratánál.

VIII

Február 26.

Az october huszadiki mű egyik előnyének mondók, hogy befejezetlen, s a további természetes fejlődésre képes volt.

A beállandott eredményektől, nem felsőbb önkénytől, a népek viseletétől, nem véletlentől függött e fejlődés.

A Lajthán tuli népek csak szabadelvűbb intézményeket ohajtnak magukra való tekintetből; különben a köztök s Magyarország közt függőben levő közjogi kérdés elintézésére nézve nem ragaszkodtak valami kiszabott programhoz, nem is voltak tisztult eszméik. Hiában zengedeztek hivatalos és félhivatalos hangok tiz év óta hosannát az „államegységnek“, — ennek theoriája nem hatott le a népek széles rétegeibe. Sőt nagy rokonszenvvel tekinték oct. 20-áig a magyarok viseletét, attól várva az ő saját előmenetelőket is, s az alkotmány végre valahárai kivivását.

Hanem igen is élénken él bennök annak tudata, miszerint a Magyarországgal háromszázad óta fönnálló államkapocs nem szakítható meg a nélkül, hogy ez által halálos sebek ne ütessenek az ő anyagi érdekeiken, s a nélkül, hogy Austria állami existenciája veszélyeztetve ne legyen.

A Lajthán áthatott megyei mozgalmaink hire, az adó s katonamegtagadás, a 48-ki jelszó, mely fülökben csak szakadást és háborut jelent, a Kossuth-Garibaldiak bizottmányokba választásai, a törvénykezés megakadása, mindez a távolban az anarchia rémitő képében tünt föl; s Bécsset s a többi tartományok népeit alarmirozta, s oly kedélyhangulatba hozta, mely igen kész azon szigorú államegységi tanok befogadására, miknek szükségét a bécsi lapok nagy része oct. 20. óta is egyetlen pillanatig sem szünt meg fejtegetni.

És így látjuk, hogy nem csak — mint nálunk közönségesen mondani szokás — a „német ministerium régi perfidiája“ működött ellenünk, hanem a Lajthántuli népeknek magunk ébresztettük paniqueje, legalább is nagy befolyást gyakorolt arra, hogy az oct. 20-ki diplomának oly fejlemény adassék, minő a február 26-ki patensben napvilágra jött; annál inkább, mert a Lajthán innen is a nemzet által el nem fogadott oct. 20-ka utóbb a kormány beleegyezésével, kivált az 1848-ki választási törvény elfogadásával elvileg hasonló fejleményt kapott.

A február 26-ki patens oly államtény, melyet nem lehet tisztán magyarországi szempontból megítélni. Az egyéni nézpon is csak úgy jogosult irányában, ha az magát a kormány helyzetébe teszi. A februári tény megítélésére egyenesen az szükséges, hogy a bíráló magát a birodalmi kormány tagjának álláspontjára helyezze.

Hisz ez se nem mesterség, se nem hazaárulás. Az utóbbi nem: Mert törvényeink nagy számának tanúsága szerint országos sérelmeink állandó pontja vala, hogy a birodalmi közös kormányba magyarok nem hivatnak, nem folyhatnak bé. Az előbbi nem: Mert hisz a lefolyt évek alatt a „parva sapientia regitur mundus“ igazságát kiáltón illusztráló oly egyéniségek is kezelték ministeri tárczákat Austriában, miszerint magunkforma közönséges

gyarló embertől sem valami olymposzi gőgös álom, magát pillanatra miniszternek képzelni.

Természetes dolog, hogy miután oct. 20-ka nem felelt meg rendeltetésének, s a helyett, hogy békés kiegyenlítéssel biztatott volna, csak a zavarok árja elől rántotta el a zsilipet: a trón és haza azon hiveinek, kiket Ő Felsége bizalma oct. 20-kán a kormányra hívott, — a monarchia fönntartásának új eszközeiről kelle gondoskodniok; de kelle olyakról is, mik a rögtön fölmerült új zavarok ellen hassanak.

Magyarország föltétlenül elutasítá oct. 20-kát, még kiindulásul sem fogadá azt el; a többi tartományok pedig nem érték be vele: közel feküdt tehát azon eszme, hogy oct. 20-kának oly fejleményt kell adni, mely legalább az utóbbiakat kielégithesse.

Ha sikerül oly alkotmány-műt hozni létre, mely ezeket némileg kielégíti, s részvételre fölbreszti azon lethargiából, melybe tíz év óta sülyedtek s azon közönyből, melylyel nem csak a fölülrőljött számnélküli alkotmányt, államalapelveket, statutumokat, pátenseket és az octoberi diplomát is fogadták, hanem, melylyel mondhatni magát az állam lételét is tekintették; ha sikerült így erkölcsi érdekeiket öntudatra hozni, s a Magyarorszáiban tulcsapongó exclusiv törekvéseket általok ellensúlyozni: akkor a kormány is Magyarország irányában erősebb, tekintélyesebb positiót foglaland el, melyből könnyebben alkudozhat, a kiegyenlítést könnyebben eszközölheti, sőt annak irányt adhat. Mert ha a gyengének ajánlatait becsmételjük is, de az erősét méltányoljuk.

Ez azon közbirodalmi kormány-szempon, mely a február 26-ki műnek megítélésénél eldöntő.

Képzeltető, hogy ily fontos tény már több hetek-
Vázlatok.

kel azelőtt lehetett a kormány körében tanácskozás tárgya.

A megyék első föllépése, utóbb az esztergomi értekezlet után világos volt, s a magyar urak sem tagadhatták, hogy az octoberi mű megbukott. Az ő befolyásuk is ennél fogva, habár a fölség személyes bizalma irántuk még meg nem rendült, az alkotmányozás további művére nem lehetett határozó. Az ország által kitünőleg cserben hagyatva, a megkísérlett párt-fusio létre nem jötte után egyoldalról a magyar „negyvennyolczasok“ ostrom-rohamának, más oldalról a Lajthán tuli liberalis elemek nyomásának ellenébe személyes belátásuk sulyán kívül egyebet nem állithattak; tudták, hogy a mit az ország főnnhangon követel, — az „előleges restitutio in integrum“ a 48-diki birtokba behelyezés — fönn nem teljesíthető; az ország fölfokozott vérmes hangulata irányában pedig egyelőre tehetlenek voltak: nekik is tehát csak nyerni lehetett az által, ha a kormány a Lajthán tuli viszonyok kielégítőbb fordulata által szilárdul. Ámbár be kellett látniok, hogy a kormánynak ez oldalról szilárdulása az ő állásukat függővé teendi, épen ugy, mint ellenkezőleg, sulyuk mérvadó leendett, ha az országban pártra, támogatásra akadtak volna.

Előttük nem lehetett többé kétséges, hogy vagy a negyvennyolczasok fogják helyeikből kitolni; vagy a német ministerek zsákmányává lesz eddigi kormánybefolyásuk.

E veszélyes dilemma daczára nem tehettek egyebet, mint a mi kötelességök volt; t. i. megerősíteni a kormányt a Lajthántul Schmerlingnek államministerré kinevezése, s liberalisabb irány követése által.

A mondottakból következik, hogy a mit a Lajthán-

tuli tartományok február 26-kán kaptak, azt első rendben a mi megyéinknek köszönhetik.

Való ugyan, a birodalmi kormánynak kevés oka volt azzal törődni, mit beszélnek a megyék. Akárhogy kiáltjuk mi a 48-at, azzal Austriának egy hajszála sem görbül. Azt gondolhatá egy vagy más kormányférfi, hadd ordítsák ki magukat, majd elrekednek, s akkor halkan fognak velünk beszélni, s tán még józanabban is, mint hogy ha ki nem dühöngték vala magukat.

Hanem volt egy férfit Bécében, ki nagyon érzékenyen vette a dolgot, kit a megyék eljárása gyenge oldalánál érzékenyen sujtott. És ez a pénzügyminister ur! — Ő különben minden alkalommal sok rokonszenvet mutatott Magyarország iránt; hanem pénz dolgában megszűnik a kedélyesség.

Egy szép reggel Plener ur kinyilatkoztatá, hogy ő zavarban van, mert Magyarországból nem jő be pénz. October husz óta az adók ezerféle nemei, mikből oly szépen dőltek havonkint a rossz fizetőnek, keveset adóznak kikiáltott Magyarországból a milliók, egyszerre megakadtak, mintha e gazdag forrás rögtön a föld alá szikkadt volna. Hogy az állam sürgető szükségait fedezhesse, nem maradt egyéb hátra mint kölcsön kötése. Igen, de az octob. diploma megköté a kormány kezét; s új kölcsön kötéséhez a birodalmi tanács beleegyezését tevé szükségessé.

Tehát égető szükség volt a Reichsrath mielőbbi egybehívása. De miként? Magyarország ügyei teljes zavarban; ki tudja, országgyűlése mikor jő létre, s küld-e? és mikor követeket a birodalmi tanácsba? — A Lajthán tul pedig mit használna, a Goluchovszky-féle Landes-ordnunkok alapján hívni egybe az országgyűléseket? ki ad ezekre valamit? És miként köthetné nevét ezekhez Schmerling, kitől a közvélemény haladást várt az alkotmányos téren?

Ha mindezeknél fogva a február 26-ki mű czélzatát az őszállam szempontjából tekintjük, azt jogosultnak, helyesnek kell mondanunk.

Egészen másképp hangzik ítéletünk, ha annak részleteire térünk át. Hogy azt tehessük, szükség, szövegével megismerkednünk, mely is következő :

A birodalmi képviselőre vonatkozó alaptörvény.

1. §. A birodalom képviselésére a birodalmi tanács van hivatva.

A birodalmi tanács az urak házából s a követek házából áll.

2. §. Az urak házábanak tagjai születésüknél fogva a császári ház nagykoru herczegzei.

3. §. Az urak házábanak örökös tagjai ama terjedelmes jószágbirtok által kitünő nemesi családoknak nagykoru fejei, melyeket a Császár örökös birodalmi tanácsosi méltósággal ruház föl.

4. §. Az urak házábanak tagjai, magas egyházi méltóságnál fogva, az összes érsekek s ama püspökök, kiket herczegi rang illet.

5. §. A Császár fönntartja magának, oly kitünő férfiakat, kik az állam vagy egyház, a tudomány vagy művészet körül érdemeket szereztek maguknak, élethossziglani tagokul az urak házába meghívni.

6. §. A követek házába választás után 343 tag jön ; még pedig az egyes királyságokat s országokat illetőleg következőleg megállapított számban:

a magyar királyság számára	85
a cseh királyság	54
a lombard-velencei királyság	20
a dalmát királyság	5
a horvát-, s tót királyság	9
a galicziai s lodomeriai királyság, az auschwitzi s zátori herczegségekkel s a krakkói nagyherczegséggel	38
az Ennsen aluli austriai főherczegség	18
az Ennsen fölülü austriai főherczegség	10
a salzburgi herczegség	3
a stíriai herczegség	13
a karinthiai herczegség	5
a krajni herczegség	6
a bukovinai herczegség	5
az erdélyi nagyfőjedelemség	26
a morvaországi batárgrófság	22
a felső-, s alsó-sziléziai herczegség	6

a tiroli s vorarlbergi hercegitett grófság 12
 az istriai határgrófság, — a görzi s gradiskai hercegitett
 grófsággal s Triest városa, s környékével 6

7. §. A tagoknak mindegyik országot illetőleg megállapított száma annak országgyűlése által, közvetlen választás útján küldetik.

A választásnak absolut szótöbbséggel akkép kell történnie, hogy a követek háza tagjainak, az országrendezetek irányadása szerint, meghatározott területekre eső száma ugyanazon területek, ugyanazon városok, ugyanazon testületek országgyűlési tagjaiból kerüljön ki.

A Császár fönntartja magának, a választásnak közvetlenül s a területek, városok s testületek általi végrehajtását rendelni meg, ha kivételesen oly viszonyok állanak be, melyek miatt a követek házába valamely országgyűlés általi követküldést nem lehetne végrehajtani.

8. §. A Császár az elnököket s alelnököket mindegyik ház tagjaiból nevezi ki.

A többi hivatalnokokat mindegyik háznak magának kell megválasztania.

9. §. A birodalmi tanács a Császár által évenként összehívatik.

10. §. Az összes birodalmi tanács hatásköre az 1860. oct. 20 án kelt diploma II. czikke szerint mindazon törvényhozási tárgyakra kiterjed, melyek az összes királyságok, s országokkal közös jogokra, kötelelességekre s érdekekre vonatkoznak.

Névszerint olyanok :

a) mindazon ügyek, melyek a katonai kötelelességek módjára, valamint rendjére vonatkoznak ;

b) minden ügyek, melyek a pénz-, hitel, pénzverési- s jegybank-ügy szabályzását, a vámokat s kereskedelmi ügyeket, a posta, vasut, s távirdatügy lényeit tárgyazzák ;

c) általában a birodalmi pénzügy összes ügyeit ; különösen az állambháztartás költségterveit, az állami számadásbezárások s a pénzügykezelés eredményeinek bírálata, új kölcsönök fölvétele, fönnálló államadósságok átalakítása, az ingatlan államvagyon elidegenítése, átalakítása s terhelése ; a fönnálló adók fölemelése új adók s jövedelmek bebozatala.

Az államadósság a birodalmi tanács ellenőrsége alá van helyezve.

11. §. Oly törvényhozási tárgyak, melyek a magyar koronához tartozó országok kivételével, az összes királyságokkal s országokkal közösek, az 1860. oct. 20-ki diploma III. czikke szerint, a birodalmi tanács alkotmányyszerű hatásköréhez tartoznak, a magyar koronához tartozó országokból tagok részvétele nélkül.

Ennélfogva ezen kisebb birodalmi tanácshoz tartoznak, a

10. § ban előszámlált ügyek kivételével, mindazon törvényhozási tárgyak, melyek az országos rendezetek által nincsenek határozottan a szűkebb birodalmi tanácsban képviselt egyes országgyűlések számára föntartva.

Ugyanez áll az országgyűlések számára föntartott ily tárgyakra vonatkozólag azon esetben is, ha az illető országgyűlés a közös tárgyakat indítványozza.

Ha kétségek támadnak, a kisebb birodalmi tanácsnak közös törvényhozási ügyekben illetékességére vonatkozólag, a kisebb birodalmi tanácsban képviselt valamely egyes országgyűlés illetékességével szemben, a kisebb birodalmi tanács indítványa folytán a Császár határoz.

12. §. A törvényjavaslatok, mint kormányi előterjesztmények jutnak el a birodalmi tanácshoz.

Ez utóbbi is illeti azon jog, miszerint a saját hatásköréhez tartozó ügyekben (10 s 11. §§.) törvényt indítványozhasson. Minden ily törvényhez mindkét ház beleegyezése s a Császár szentesítése kívántatik meg.

13. §. Ha oly időben, midőn a birodalmi tanács nincs üssze-gyűltve, valamely annak hatáskörébe tartozó tárgyban sürgetőleg intézkedést kell tenni, a miniszterium köteles az intézkedés okait és sikereit a legközelebbi birodalmi tanács elé terjeszteni.

14. §. Az összes s illetőleg a kisebb birodalmi tanácsnak valamely érvényes határozatára, mindegyik házban a jelenlevők abszolút szótöbbsége kívántatik meg.

Az ezen alaptörvénybeni változásokra vonatkozó indítványok mindkét házban a szavazatoknak legalább két harmadából álló többséget kívánnak meg.

15. §. A követek házának tagjai választóiktól semmi utasítást se fogadhatnak el.

16. §. A birodalmi tanács összes tagjainak személyesen kell szavazásjogukat gyakorolniok.

17. §. A követek házába valamelyik országból küldött tagok működése egy új országgyűlés összeülését napjával elenyésszik. Azok újra megválasztathatnak a követek házába.

Ha valamely tag meghalálozik, személyes képességét elveszti, vagy tartósan gátolva van, a birodalmi tanács tagja lehetni, új választás eszközlendő.

18. §. A birodalmi tanács elnapolása, valamint a követek házának fölosztása s Császár intézkedése folytán történik. Felosztás esetében, a 7. §. értelmében új választásoknak kell történniök.

19. A ministerek, udvari kancellárok s a központi hatóságok főnökei följosítvák, minden tanácskozásban részt venni s előterjesztményeiket személyesen vagy küldöttjök által védelmezni.

Nekik saját kívánataikra mindenkor ki kell hallgattatniok.

A szavazásbani résztvevés jogával annyiban bírnak, a mennyiben valamelyik háznak tagjai.

20. §. A birodalmi tanács mindkét házának ülései nyilvánosak.

Mindegyik háznak joga van, kivételesen kizárni a nyilvánoságot, ha ezt az elnök vagy legalább tíz tag kívánja s a ház a hallgatók eltávolítása után elhatározza.

21. §. Az ügyfolyamra, s mindkét ház kölcsönös és kül-közlekedésére vonatkozó közelebbi intézkedések az ügyrend által szabályoztatnak.

Az állampénzügyek rossz kezelése, mióta a világ áll, a legtöbb államrázkódásoknak volt oka, s a rázkódások és forradalmak eredménye vagy az országok bukása valavagy oly intézmények megállapítása, mik a népeket, közvagyonuk elpazarlása elől biztosítsák. A mai európai államokban is az állam-pénzügy volt többnyire azon tényező, mely az alkotmányos kormányrendszert előidézte.

Igy Ausztriában is közvetve a pénzzavar eredményezte az újabb alkotmányos mozgalmakat. A februári pátenznek pedig közvetlen indoka volt, hogy — az állampénzügy rendezendő, a hitel helyreállítandó, új források kijelölendők voltak.

Azonban február óta egy év mult el, s a pénzügyön segítve ma sincs, s a Reichsrath, mely e czélból siettetett, ma sem jött még létre. E körülmény már maga a februári mű birálatára hív fel bennünket. Minden állampolgárt érdekel tudni, vajjon ennek oka külkörülményekben vagy magában a februári okiratban rejlik-e?

A külviszonyok kedvezőbbek nem lehettek. Az állam-béke egész éven által háborítlan volt. Semmi véletlenség nem zavarta meg azon calculust, melyre a februári mű fektettetett.

Ellenben mindazon akadályok, melyek valósítása

ellen gördültek, s azt lehetlenné is tették, előre láthatók, s még csak nem is olynemük valának, mikot közönséges belátással a viszonyok felületes ismerete mellett tudni ne lehetett volna.

Ezen akadályok valamenyie egyetlen csomót képez, melynek neve Magyarország; e valódi gordiusi csomó, melyet az eddigi államművészek még mindig ketté vágni törekedtek; de ezt ép oly kevésbé tudták, mint megoldani.

A birodalmi tanács szülői és alkotói vagy azt hívék, hogy könnyű lesz Magyarországot a birodalmi parlamentbe bevinni, és ekkor nagyszerűen tévedtek; — vagy azt hívék, hogy ez nehéz leend s ez esetben még nagyobb szerű tévedés és botlás volt, azt szándékosan még nehezebbé tenni.

Pedig minél szigorúbban vizsgáljuk ezen statutum pontjait, annál hajlandóbbak vagyunk azt hinni, hogy Magyarország belépésének lehető megnehezítése számítva volt.

Hogy félre ne értsünk, előre kell bocsátanunk, miszerint mi a központi birodalmi parlament eszméjének per absolutum nem vagyunk ellenei; ámbár, vagy is épen azért, mivel nem vagyunk olynaivak, azt hinni, hogy ily központi parlamentben a német nyelv, austriai-német liberalismus (mely specialitás!) s állandón hű ministeriális párt fog uralkodni in saecula saeculorum.

Sőt ha túlemelkedünk szellemünkkel a napi viszályokon, a nemzetek miveletlenségén, a kormányzók oktalanságán, s a humanitás elfogulatlan szemeivel tekintünk a jövőbe: . . . meghatja lelkünket annak képe, mily virágzóvá lehetne tenni még ez Istentől megáldott s emberek által elpusztított birodalmat; mily gazda-

gokká, miveltekké e harminczhat milliónyi családokat, ha sikerülne, őket oly józan szövetkezésre s alkotmányos közreműködésre birni, minőnek példáját adja a Schweitz!

És a magyar nemzet örvendett-e valaha dicsőbb létnek, nagyobb szerű állami befolyásnak, mint neki ily jogközösségen alapuló népszövetség nyujtana? Ha tekintjük nemzetünk számarányát az austriai birodalomban; ha számításba vesszük a magyarnak szívós, erélyes jellemét, s azon nagy előnyt, melyet neki roppant földbirtoka nyujt s hozzá politikai gyakorlatunkat: nem előrelátható-e, hogy a magyar lenne a vezérnemzet e népszövetségben? És ily, magunkat s más népeket civilisáló világtörténeti szerep nem volna-e magasztosabb és hasznosabb nemzetünkre nézve, mint azon szűk körbe záró magyar alkotmányos exclusivitas, melynek föntartásáért folytonos harcban vagyunk a sors és a kor ellen, s hátramaradunk miveltségben, míg más nemzetek óriás léptekkel haladnak előttünk!

De leereszkedve az ábrándok honából a februári alkotmány terére, azt találjuk, hogy az a monarchia különféle szellemi, anyagi, tartományi s nemzeti elemeit s érdekeit oly bántó és ingerlő módon hozza érintkezésbe, miszerint azoknak összeütkezésébe szinte a „kétszer kettő négy“ bizonyosságával számitható ki; így az a kölcsönös félreértés, gyanakodás és gyűlölet általános harcának színhelye fogna lenni, melyben mindnyájan vereséget szenvednének, s Isten tudja, ki fogna valamit nyerni? de az austriai államkötelék bizonyára nem!

Gondoljunk csak a birodalmi tanács eddigi történetére . . . s ez elég. . . .

Lássuk azonban Magyarország viszonyát ily egyseges alkotmányhoz, illetőleg ideálhoz, azon viszonyát,

melyet nem emberek csináltak, s emberek meg nem semmisíthetnek, hanem melyet a történet, a legyőzhetlen természet jelölt ki.

A századok óta decretumok, rendeletek és felsőbb parancsok korlátlan tiszteletében felnőtt austriai politikusoknak nem fér az sehogy sem fejébe, hogy a magyar állampolgár egyáltalában képtelen tultenni magát a törvényesség azon látkörén, melyben maga, szülői és ősei fölnevekedtek; — nem birják s nem akarják fölfogni, hogy a magyar politikus minden combinációjának, ha az Austriávali viszonyt még oly nagy értékűnek tartja is, örökké egy s ugyanazon határa van: az ország történeti önállósága, a magyar koronának függetlensége; és a mely magyar ezen túlteszi magát — nem magyar többé, hanem hűtlenségi bűnbe esik a törvények szerint, és áruló a közvélemény s saját lelkiismerete előtt. . . . Bár ezen erkölcsi kényszernek, mely annyira diszére válik nemzetünknek, csak halvány sejtelve szállná meg az austriai politikusokat, hogy szünnének meg végre egyeseket s a nemzetet elfogadhatlan követeléseikkel violentálni, és önmagukat az állam rovására szüntelentül csalni!

Vagy is, hogy érthetőbbek legyünk, természet-szerű kénytelenségnél fogva úgy áll a dolog Magyarországon, hogy: az Austriávali közviszony további elintézésének módjáról különféle fogalmak uralkodhatnak ugyan hazánkban; és azon engedmények plus minusa iránt, melyek e jótékonyul elismert viszonyoknak áldozatul hozandók, különféle pártokra oszolhat a nemzet; és ezen határok közt egyes kormány, nagy befolyást gyakorolhat az egyesek s pártok törekvéseire: de nincs mód, az országban oly pártot alakítani, akár pénz, akár kegyelmek vagy vas kegyetlenség útján, mely program-

jául fogadna olyasmit, mi az ország önállóságáról való lemondással azonos, — mely önállóságát minden más országtól, különösen Austriától annyi vérrel küzdötte ki, oly nagy áldozatokkal igyekezett föntartani a nemzet, melyet a pragmatica sanctio, továbbá az 1790. 10. cz. biztosított, s Ferencz császár is 1804-ben a császári czim fölvétele alkalmából sérthetlenné ünnepélyesen nyilvánított.

Ha tehát a Lajthán tuli politizáló körök kétkedettek is az iránt, vajjon a birodalmi tanácsba belépnek-e majd a magyarok: nem lehet oly sértőn csekély véleményünk a kormányférfiakról, hogy ők sem tudták volna, miszerint az egységes központi parlament eszméje Magyarországon általános ellenszenvre talál, (vagy ha e szó jobban tetszik: előítéletekbe) s a fönn ecsetelt legyőzhetlen erkölcsi akadályokba ütközik.

Ha tehát az egységes austriai parlament általán gyakorlati üdvös eszme: az csak egy távolabb jövő föladata lehet; de az azzali kísérletnek ez idő szerint a közügyek újabb veszélyes bonyolítását kelle előreláthatólag eredményezni.

Ki tehát a czélt akará, a monarchia momentán szilárdítását s első szükségének a pénzügynek valamely ideiglenes, bár palliativ elintézését; annak gondosan kerülni kelle mindent, mi az e célra szükséges közegnek: a birodalmi tanácsnak létrejöttét nehezítené, — s így különösen gyengéden kimélni Magyarország legitim jogérzületét, alkotmányféltékenységét, gyanakodásait.

Azonban az ellenkező történt.

Már a statutum első pontja parlamentté travesztálta az octoberi birodalmi tanácsot, két házat alkotva belőle, miknek egyike népképviselői. Az octoberi birodalmi tanács bizottmánya jellemmel birandott.

A hatodik szakasz 343-ra emeli a birodalmi tanács tagjainak — az octoberi diploma által százra szabott — számát; — mi már magában is lényeges dolog, tudván, hogy ily nagyszámu testületek mennyire hajlandók s képesek tett-körüket kiterjeszteni! — Az országgyűlések jogos competentiáját innen fenyegető veszély pedig annál nagyobb, mert a birodalmi tanács küldöttei teljesen függetlenek az országgyűléstől.

Ugyanis a 15-ik pont egész meztelenségében bevallja a birodalmi tanács parlamentarizmus jellemét azon elrendeléssel, miszerint a követek házában tagjai választóiktól semmi utasítást se fogadhatnak el. Tehát az országgyűlések küldöttei nem az országot, hanem választóikat képviselik. Tehát nincs Magyarország, hanem van austriai nép, a debreczeni kerületben úgy mint Potzneusiedlben.

Az ötödik pont meghatározza a követek számát; — nem kérdve Magyarországot, akar-e a parlamentbe így részt venni; sőt kimondja a 6-dik pont egyoldalun és egyszerűn, hogy a választás az országgyűlés kényszerű kötelessége; — ellenkező esetben — elrendeltetik az egyenes választás.

A 10-dik szakasz pedig — sine me de me — elveszi az országgyűlésektől még az oct. 20-ki diploma által is adott hatáskört, átteszi a birodalmi tanácsba, s ezét tetemesen növeli.

Az egész „engedmény“ Magyarország jogigényei irányában abban állt, hogy ő fölsége kézírata a kancellárhoz a birodalmi tanácsba már decretált belépés „utja és módja“ végleges megállapítását tartá fönn törvényes elintézésnek.

Az ebbeli l. f. kézirat sokkal nevezetesebb s befo-

lyása a bir. tanács történetére sokkal fontosabb volt, semhogy ne közölnők.

Az így hangzik :

Kedves báró Vay! Midőn mai batározataimmal a m. oct. 20-ki diplomámban felállított elvek kivitelére szükséges rendszabályokat kibocsátanám: egyuttal azon utnak s módnak, mely szerint Magyarországbán, Horvát- és Tótországokban s az erdélyi nagyfejedelemségben a birodalmi tanácsba választandók lesznek, meghatározását az országtörvények általi alkotmányos elintézésre bízom.

Egyuttal a birodalmi tanácsot sürgős s monarchiám valamennyi országainak javát az 1860. october 20-ki diplomám II. fejezete értelmében érdeklő ügyek elintézése végett f. é. april 29-kére egybehívtam.

Mintán a birodalmi tanácsbai követek küldése módjának alkotmányos, végleges megállapítása az ország bel alkotmányos állapotainak alakításától sokképen föltételeztetik; s ugyanazon mértékben nyujt üdvös eredményekrei kilátást monarchiám többi országaiban is, a mennyiben azokkal öszhangzásba hozatik, ilyen szabályozás azonban előreláthatólag hosszabb időt s érdemlegetsebb tárgyalásokat fog igényelni, Nekem ön haladéktalanul javaslatait megteendi, melyek szerint a magyar országgyűlés felhívandó lesz, hogy követek küldése által már a legközelebbi birodalmi tanácsban is egyrészről kellőleg megóvják az ország befolyását mindazon ügyekre miket oct. 20-iki diplomám második fejezete értelmében ezután egyedül népeim czélszerűen szabályozott résztvételével akarok tárgyalni s elvégezni, a nélkül, hogy másrészről a magyar követeknek a birodalmi tanácsba küldése módját s alakját illető kérdés végleges elintézése elhamarkodtassék.

Bécs, 1861. febr. 26-án.

Ferencz József, s. k.

És miután Magyarországnak ily módon erkölcsileg lehetlenné tétetett a birodalmi tanácsba lépés, — miután minden egyezkedés félrevetésével, alkotmánya tettelegesen a Landesordnungok sorába nyomatott le, s Magyarország formászerint megszünttetett: e nevezetes charta különösségeire rátevő a 14-dik pont a koronát, az által, hogy annak módosítását is lehetlenné tevő;

mert : hogy módosíttassék, előbb létre kellene jönnie; létre pedig nem jöhet, míg nem módosítatik.

* * *

Bizonyos oldalon sok történt szóval és tollal annak megmutatására, hogy a febr. 26-ka october 20-kának kifolyása, nem ellentéte.

De sem érvek, sem sophismák nem birtak diadal-maskodni a népek közérzületén, mely ösztönszerűleg abban állt : hogy a februar 26. visszahatás october 20. ellen. Mint a Goluchovszky-Thierry ministerium visszahatás volt a két hónapi Hübner miniszterium ellen. Mint a famosus négy pont a (sajtóra) visszahatás volt az 1859. augusztusban megjelent s annyi reményeket gyújtott program ellen.

Mi előbbi szakaszaink egyikében elemeztük october 20 kát, s annak ellenmondásait. De szellemét abban véltük felismerni, hogy általa a fejedelem az absolutisticus erőszak helyett a történeti jogalapot tüzte ki kormányzatának jelszavául. Ezen szellemnek felel meg a népek jogérzületére s a pragmatica sanctióra való hivatkozás,— mi az utóbbi tíz év alatt csaknem bűn volt; ezen szellem nyilatkozik abból, hogy a közkérdések nagy részének elintézését az országgyűlésre bizta, sőt magát a birodalmi tanács alakítása módját, abban Magyarország részvételét eldöntetlen hagyá, úgy hogy e kérdések az országgyűlésseli egyezkedés tárgyát képezendették.

Ellenben a február 26-kának szelleme az, mi minden alkotmányok, charták, statutumok, állam-alapelvek szelleme volt, melyekkel 1849 óta megajándékozta Austria 36 milliónyi népeit a belügyministerium termékeny alkotmányozó-departementja.

És e szellem: a parancsszó, melylyel ellenkezni nem

szabad; mert mellette van a *sanctio legis*, a büntetés is.

Nem államegység és *foederatio* jelzi az october 20 és febr. 26 közti különbséget. Az állam egységét megóvta october 20 is. A diploma eléggé jelzette egy szorosabb közös kapocs szükségét; s ezzel indokolta a birodalmi tanács eszméjét is.

Hanem a diploma az állam-egységet organikai uton akará elérni, a történelmi alap tiszteletével, törvényes uton, a népek hozzájárulásával, Magyarország közjogi különállásának elismerésével. A februári patens az államegységet ép azon elemekből s oly mechanikai uton építi és decretálja, mint a lejárt bürokrata rendszer tevé. Történelmi aggodalmak nem bántják; külön jogokat nem említ; az országokat tartományoknak tekinti; más törvényes utat mint ministeri rendelvényt nem ismer; további elintézésre nem utal; — hanem mindent elintéz, parancsol, s büntetést szab arra, ki azt alkotmánynak el nem ismeri.

Ez szelleme a február 26-kának.

Ismételjük: hogy ha a monarchiának bel-kibékülés alapján való megszilárdítása, s mindenekelőtt a sürgető pénzügy ideiglenes elintézése volt a cél, akkor annak kivitele lehetőleg könnyítettett volna.

Akkor a birodalmi tanácsbani részvét Magyarországra nézve általában vonzóvá, vagy lehető veszélytelené tétetett volna; akkor fölhivandó volt az országgyűlés, hogy egyelőre pusztán *ad hoc*; — ezen esetre, minden közjogi következtetés nélkül-küldjön ki országos bizottmányt, mely a bécsi szűkebb birodalmi tanács bizottmányával közösen intézkedjék a legsürgösb pénzügyi teendőkről.

De mindenesetre, az államcél, a *staatsraison*, valamint a trón iránti figyelem parancsa volt, az örökös *re contra* — *octroyirozástól*, mely a monarchiai tekintélyt,

sőt hitelt már már aláásta, tartózkodván: — az octoberi diploma szelleme s betűje szerint föntartani ő felségének abbeli jogát, hogy a magyar országgyűléssel közös törvényhozás útján határozza meg majdan Magyarországnak a parlamentté átváltozott birodalmi tanácscsali érintkezési módját, állandó viszonyát: nem pedig olyasmit octroyirozni, minek — reoctroyirozása maholnap elkerülhetlen leend.

* * *

Vajjon a magyar államférfiak ezen szempontoknak igyekeztek-e érvényt szerezni, s elég határozottsággal kifejtették-e azon elvi és tényleges akadályokat, mik Magyarországnak a februári műre vártak? nem keressük.

Ők, mint mondók, az ország viselete által oly válságos helyzetbe hozattak, hogy nézeteiknek más módon alig szerezhettek súlyt, mint lemondási szándék által. De ez nem lehetett őszinte; mert mint a fejedelem hiveinek, s a haza becsületes fiainak, a trón és nemzet kibékítésének egyetlen reményét, az országgyűlés létrejöttét semmi áron sem volt szabad kockáztatniok, elejteniök.

A februári patens szellemi szülői pedig nem volnának új austriai politikusok, ha véglegig ki nem bányásznának egy kedvező helyzetet, s ha a doctrinák s logika alá nem helyeznék a sikert. „Mit? Magyarországot kimélni? Mit érne a kimélet, Magyarország elszakadást medítál! — Magyarországgal paktálni? Ez lealázás volna! — Nem birodalom-e Austria? Igen. Magyarország pedig nem-e a birodalom része. Pedig a rész az egész a l a t t áll, nem m e l l e t t e. Magyarországnak ezt el kell ismerni.“

Ez ép oly szigorú logika, mint Heves, vagy Szaboles megyéé. Politikai gyümölcse sem lehet egyéb.

A magyar kormányférfiak hasztalan vitatták volna, hogy ildomból, ha már nem törvénytiszteletből, minden octroyirozás mellőztessék. Nem ők, hanem Schmerling volt a helyzet ura.

Itt az ideje, kissé megállapodnunk e sokat emlegetett férfinál.

Schmerling Antal lovag a katonai s hivatalnoki pályán megnemesített család tagja, ötvenéven fölül levő, de erőteljes férfi; termete magas, szikár, arcza hosszú keskeny és feszes; vonásai erősek nagyok, szemei lélekdúsak. Mit arcza kifejez, az benne is van. Becsület, szigor, egyesülve burocratiai göggel s azon erélylyel, mely leggyakrabban a nem nagy látkörű, de concentrált téren éles belátásu egyének sajátja. Austriai typos. Nem magasröptű, universalis szempontokra nem emelkedő; gyakorlati s tettkész, miben szabályai vannak; iránytű nélkül a politika örök törvényeinek magas körében. Hozzászokott kis körben az engedelmességhez, azaz, hogy neki engedelmeskedjenek; s kormányzati eszközei kicsinyességét erélylyel véli pótolhatni.

Egyáltalán positiv szellem léte a hivatalszobák s bécsi officiosus salonok mérvadó eszméin kívül nem ismer természeti erőket s az ezeken kívül álló phaenomenek szerinte csak csináltak.

Természeténél fogva absolutista, mérsékelve azon belátás által, hogy a bevallott absolutismus ma már lehetlen, s alkotmányos formákat nem nélkülözhet. Az ujkor hive vallott elvei; de a régié gyakorlat s megszokás által. Sokat tart elvek kimondására, elméleti formulákra; s belőlök a ezél kedveért mitsem enged. Jogász in-

kább mint politikus; mi az összes új ausztriai politikai iskolát, Bachhal élén jellemzi, és oka, hogy annyi beszéd sürgés forgás után oly kevés jót tudott megállapítani, s a zavarok labirinthjéből nem ki-, hanem abba mindig mélyebben belevezeti az államot.

Neve a Lajthán túl feddhetlen magán jelleménél fogva köztiszteletben állt, s alkotmányos gondolkozása rendületlennek tartatott; s mivel a Bach-ministeriumbóli kilépése nem személyes versengésnek s ellenszenvnek, hanem annak tulajdonított, mert Schmerling liberalis célzatait a beállott reactionnak nem akará feláldozni. Ennélfogva Schmerling urat az utóbbi évtized alatt bizonyos ellenzéki dics-sugár vette körül főtörvénytörvényező-elnöki állomásán; sőt népszerűnek lehetett volna mondani, ha e szónak a Lajthán túl értelme volna.

Goluchovszky helyébe tehát ő volt a helyzet által egyedül kijelölve az államministeri állásra, s a helyzetnek csaknem kényszerúsége volt, hogy az octoberi férfiak őt hívták be a kabinet erősbitésére.

Nem is csalódtak benne annyiban, hogy a kormányba új életet s erőt hozott. De különben teljesen csalódtak benne. A mint kifejté kormány- és alkotmány-terveit, megdöbbsenté ajánlóit. Ők azt hívék, segédök leend; s mesterükre találtak benne, ki nem támogatni, hanem támogatatni; nem adott irányban működni, hanem irányt adni akart. És a mit akart, el is érte, mert tetteleg ő lett a kabinet feje.

Hiányos volna e vázlatunk, ha meg nem emlékeznénk L a s s e r minister urról, a februári pápens tulajdonképi fogalmazójáról, s ki Schmerling ur eszméinek a kabinetben is viadorja, alteregoja s a parlamentben levő „menager of the commons“-ja.

Lasser ur a bureaucratia alsóbb rétegeiből az 1848-ki hullámnázás által kiemelt, a forradalom hajótörése után szerény udvari tanácsosi szigetre menekült, a tíz év alatt Bach jobbkezének tartott, s azóta minden államcrississel előbbre haladott derék hivatalnok. Mint politikus rendkívüli jelenség, kinek e nemben aligha van Európában versenytársa; senki oly számos, s oly különféle szellemből induló chartákat, birodalmi, tartományi alkotmányokat, statutumokat, államalapelveket, s ország-rendezeit nem fogalmazott mint ő; sem annyi szülői fájdalomra nem volt kárhozthatva; mert e szellemi gyermekei, még mielőtt életjelt adhatának, rendszeren a ministeriumi registratura iratesomóiba temetettek . . . mert új, ellenkező vezéreszmék lőnek uralkodókká. . . Ezen foglalkozás kutfeje Lasser ur elméleti készültségének parlamenti kérdésekben; valamint az 1848—9-iki alkotmányos élet fejté ki benne azon gyakorlati parlamentáris tehetőséget, melyet a birodalmi tanácsban kifejt. Tiszta ész, önmagát esaló rabulistikával; sok ismeret, szellemi lendület nélkül; szónoki készség, trivialis fölfogással é smoddorral. Egészben át meg át az új- austriai iskola példánya, s Schmerling változata, tekintélye nélkül.

* * *

A február huszonhatodiki pátens benyomása Magyarországban mélyen leverő volt azokra nézve, kik az austriai államkötelékben vélik látni hazájok épségbentartásának biztosítékát s ez államkötelék mielőbbi ujolagos megszilárdítását politikájok vezérelvének vallják.

Leverő volt azokra nézve, kik a közvetítés nehéz és hálátlan munkájában fáradoztak; leverő volt mindazon conservatív elemekre nézve, kik szívök mélyében

ohajták a trón és nemzet közti idegenség elosztatását, s a végrevalahárai kiegyenlítés létrejöttét.

Leverő volt azért, mert azon mély bizalmatlanság, melylyel a kiegyenlítés első ténye, vagy is a trón és nemzet közti békekötés prelimináréja: az october 20-ki diploma fogadtatott, s mely bizalmatlanságot csak a kormánynak a kijelölt útoni hosszu s kitartó következetessége fogta volna elosztatni, ismét új táplálékot nyert.

Diadal volt az a vaskalaposoknak, kiknek éjjeli s reggeli imádsága: ne higyj a németnek! — Diadal volt az a túlzóknak, kik azt mondák: nem ereszkedünk semmibe előbb, míg az 1848-iki törvények teljes birtokába nem helyeztettünk! Diadal volt az a pessimistáknak, kiknek hiedelme, hogy az austriai magyar kérdést lehetetlen megoldani; s azon jósoknak, kik Ausztriának s Magyarországnak legfőlebb még másfél évtizedet, és mindketőknek okvetlen bukást ígérnek. De legnagyobb diadal lehetett azoknak, kiknek politikája Austria gyűlöletére van alapítva, s kik inkább Garibaldi által elveszni, semmint Ausztriával megélni; inkább a nemzetiségi elv alapján Magyarországot feldarabolni, semmint az austriai államköteléknek a legesekélyebb concessiót is tenni készek.

Igaz, hogy az octoberi diplomának ugy a mint volt, teljes tartalmával elfogadása Magyarországnak soha, de soha sem volt várható. És ily értelemben az oct. 20-ka mellett párt sem lett volna alakítható.

De mégis a február végéig lefolyt négy hó alatt figyelmes szemlélő észreveheté, hogy az országban a belforrongás nem csekélyebb, mint a külzajongás; s ezzel hasonló arányban nő.

A megyei élet, a sajtó szabadabb mozgása nem csak örömmámort szültek, hanem gondolkodóba is ejtettek egész osztályokat.

A 48 hangoztatása a 48 keserű emlékeit is fölidézé; és nem csekély volt azoknak száma, kiknek nem tetszett, hogy az akkori „*va banque*“ politika mindinkább láb-
ra kap.

És azután, ha vannak is érdekek, miknek kedvez a harc és forradalom: de azon pipás nemeseknél, kik talán honvéd-kapitányi vagy őrnagyi disz- és díjról álmodznak, sokkal nagyobb azoknak száma, habár természetöknél fogva esendesebbek is, kik a béke után sovárognak; s kik tulajdonkép nem is hagyják magukat sokáig terrorisáltatni sem a tömeg, sem a pártok, sem a kormány által. Ezen érdekek képviselői rendesen szenvedőleges, bátortalan clemnek látszanak. De ez csak látszatuk. Tényleg rendesen ők szoktak véget vetni a forradalmaknak az által, hogy a rend kedvéért korlátlan urat tiltenek a trónra.

De közelebb fekvő okok is működtek közre, mik ha nem is ellenségesen állíták szembe az osztályokat, de legalább politikai s társadalmi pártokat fejlesztettek volna. Ily pártalakulást előmozdítani pedig leginkább a kormánynak állt érdekében; s igen könnyű volt, ha az october 20-ki szellemben halad előre.

Körülbelől úgy álltak a dolgok, mint az 1848-ki törvények sanctiója után. Akkor is találkoztak államférfiak, kik a tetteges visszahatást kárhooztatva, a bécsi kormánynak lehető passivitást ajánlottak Magyarország irányában; mert előrelátható volt, hogy a magára hagyott országban új szokatlan s ismeretlen institutiók surlódása által az érdekek rövid idő alatt annyira egymás ellen

leendnek zaklatva, hogy — Bécsben fognak keresni békebirót. És e beváró politikának következménye leendett, hogy Magyarországot nem kell vala erőszakolni; a monarchia egészségesebben fejlődik alkotmányos irányban; s két milliárddal ma kevesebb az állam adóssága.

A népszerűn ugynevezett Bachrendszer semmirevalóságának és bukásának egyik titka, hogy nem tudott kormány-pártot létrehozni. Kormányok teljes joggal mondhatják: „a ki nincs mellettem, az ellenem van.“ A hol nincs kormánypárt, ott magától értetődik, hogy minden állampolgár a kormány ellen van.

Oly kormányrendszer tehát, mely Magyarországon nem tud pártra szert tenni, csak szerencsétlenül variálja a Bachrendszer sorsát.

Azonban Magyarországon kormány-párt előbb nem alakulhat, míg a kormány az alkotmány terén nem áll. Ha a kormány az országnak közjogi önállóságát elismerve, a *sanctio pragmatica*, s a királyok által annyiszor esküvel pecsételt törvények alapján áll, lehetnek vezérelvei s célzatai egyébkint bármelyek, pártja századok óta mindig volt, s mindig lesz.

A februári pátens az ország alkotmányos jogalapját támadván meg, megszünt egy kormánypárt, sőt megszünt minden párt-alakulás lehetősége; magukra hagyattak s a túlzók hatalmának zsákmányául odadobattak a conservatív elemek; s képtelenné lőn a kiegyenlítés politikája, mert csak gúnyor leendett még közvetítésről beszélni, midőn feltétlen engedelmesség követeltett az országtól.

Valamint tehát a megyei politika oda fönn rontott el mindent; ugy a februári mű a lól rontott el min-

dent: egyik mint a másik compromittálta a kiegyenlítést.

Ha ezt még bizonyítani volna szükséges, elég tanúságot tesz mellette az országgyűlés; ennek folyama alatt minden szónoklat mutatja, hogy a nemzetnek a mult miatti elkeseredése csak ezen újabb bánatomra tört ki.

IX

Az országgyűlés megnyitása; határozati s fölrati párt.

A kormány a budai országház termeit alakítá át országgyűlési helyiségül.

A nemzet, vagy Pestmegye, Pestvárosa, vagy nem tudjuk ki, — a nemzeti muzeum teremét készíté el a a képviselő ház számára; s a pesti Lloyd teremét a „főrendek“ számára.

A kormány Budára hívta az országgyűlést össze; a nemzet az 1848-ki törvénnyel öszhangzólag Pesten akarta azt tartatni.

Az ok nélkül felidézett vitának compromissum vetett véget. Ő Felsége megengedte, hogy az országgyűlés Pesten tartassék. De megnyitásának Budán kelle történni.

Ez utóbbi természetes volt, ha ő folsége személyesen nyitja meg az országgyűlést; akkor a két háznak a fejedelemhez kell vala jönnie, s nem a fejedelemnek alattvalóihoz. A királyi lak Budán van, s annak kápolnája méltó helye a szent ünnepélynek.

Soká tartott a kétely s gyenge remény az iránt, hogy ő felsége személyesen lejövend.

A kiegyenlítés barátai élénken óhajták, hogy ő fölsége személyesen jelenjen meg az alkalommal livei közt, mert azt jelenléte nagygyá, s következményeiben jelentékenynyé teendette.

Kevesen mertek volna ugyan ő Fölségének oly szívélyesen hódoló fogadtatást ígérni, minő a magyar királyt megilleté, midőn országát békíteni s boldogítani jó; de államférfiu gondolat volt az, hogy ő Fölsége néhány hétig livei közt, lovagias és épen a magyar nemzetre vonzón ható tulajdonságai által sok szívet megnyerni, a monarchicus érzelmeket lángra gyujtani, s ellenségeinek egy részét is lefegyverezni képes leend; — és ezen személyes befolyás, páruva az ő Fölségét jellemző katonai nyíltsággal és erélylyel, melylyel ő a nemzet iránti jóakarátát tanusitva, egyuttal egyenesen megjelölte vala, hogy királyi méltósága és császári koronája érdekében mily határig képes s kész engedni az ország jogos igényeinek: ily fejedelmi eljárás nagyobb kezessége leendett a sikernek, mint valamennyi minister bölesesége.

Az igaz, ez nagy, bátor s a nagy viszonyoknak megfelelő politika leendett. De a februári alkotmánynak nem kedvező; s azt az illetők nagyon jól tudják.

A király nem jövé el, az országbirája, mint jelenleg e lő országos méltóság, volt hivatva királyi biztosi minőségben megnyitni az országgyűlést.

E megnyitás ápril 6-kán ment végbe. A Pestről a budai királyi váríg vezető uton hullámzott a kiváncsi néptömeg; a magán-fogatok és bérkocsik hosszú sora vonult el rajta; a várkáporna meglehető tele volt a megnyitási ünnepélyen jelen lenni jogosult urakkal; — Ő eminentiája szokott egyházi pompával tartá a Veni Sanctét; utóbb a várpalota trónteremében néhány úrnő is volt látható: de egészben véve a jelenvolt külföldi journalis-

tük csak halvány képét nyerték annak, mily ünnepély volt hajdan egy magyar országgyűlés megnyitása ?

Nem nagy küldisz, még kevésbé emelt hangulat jellemzé az ünnepélyt.

Küldíszre kevés ok volt disztelen közállapotunkban.

A levert hangulat pedig többi közt onnan eredt, mert tudva volt, hogy a követek legnagyobb része elvöl nem jelent meg a megnyitási ünnepélyen. Ezen elv a modern törvényesség. Nem a valódi törvényesség; mert az 1848: IV. t. cz. ugyan elhatározza, hogy az országgyűlés Pesten tartsa üléseit; de megnyitásáról hallgat. Egyébiránt is vajha nagyobb törvénytelenséget soha se követnének el mint azon törvényt magyarázat által, miszerint Pest alatt Buda is értendő—melyet tőle csak a Duna választ el, s vele a lánczhid összeköt!

De a törvényesség e szószerinti magyarázata komoly vita tárgya volt a képviselők közt, melynek még az sem tudott véget vetni, hogy Deák Ferencz kijelenté: ha senki sem megy is Budára, ő elmegy! —Jelen is volt, de alig harminczad magával; Gróf Apponyi György a király nevében következő beszéddel nyitotta meg a gyűlést:

Felséges urunk beváltva mult évi mindszent-hava 20-án adott királyi szavát, az egybegyűlt törvényhozó testnek bizalomteljes ídvőzletét jelenti ki általam. Teszi azt azon meggyőződésben és erős hitben, hogy nincsen előítélet, nincsen félreértés és nincsen akadály, melyet őszinteség, főrfias és kölcsönös jóakarát legyőzni képes ne volna.

Midőn Felséges urunk a komoly idők szülte súlyos gondjai között, reményeit az országgyűlésnek magatartásába helyezé, midőn e hív és lovagias nemzet Rendei és Képviselőinek közreműködésétől várta atyai szívét sujtó aggályainak megszüntetését, a bonyolult viszonyoknak kiegyenlítését és a létező nehézségek szerencsés megoldását: akkor a nemzetnek alkotmányos érzetével, s bazafni lelkületének legélénkebb kívánatával találkozott;

de találkozni fog szintugy azon nemes indulatával is, mely a nemzetet jellemzi, mely annak történeti sajátja.

Mélyen érzi Felséges urunk, hogy a lefolyt viszontagságos idők emlékei, ha szeretőit Magyarorszáგában aggasztják a kedélyeket, egyszersmind Ő Felsége atyai keblén is fájdalmas sebet ejtettek, és tudja, hogy egyedül kölcsönös jogtisztelet és viszonyos érdek- méltánylat létesíthetik az egyetértést, bizodalmat, őszinte békülést, és hogy csak ezek hozhatják meg ama fájdalmakra az enyhítéletet, es tebetik le egyszersmind alapját a jobb és megnyugtatóbb jövőnek.

Felséges urunk összehívá a törvényhozó testet, hogy vele az ország alkotmányos állapotainak visszaállítása, biztosítása, a viszonyok igényeihez leendő idomitása, a tapasztalás tanúságaihoz mért tökéletesítése iránt tanácskozhassék, — tette ezt különösen azért, hogy ezen ország első nagy királyának szent koronájával ősi szertartások szerint magát felavattassa — miután Felséges nagybátyja Ő es. k. Apostoli Felsége V. Ferdinándnak a trónról történt lelépte, és fenséges édes atyjának es. k. Főherczeg Ferencz Károlynak az uralkodásbozi jogáról való lemondásával az összes birodalom és így Magyarorszáг és az abhoz kapcsolt részek fölötti uralkodás Felséges urunkra szállott, mely cselekvényekről szóló okmány az ország Rendei és Képviselőivel egyuttal közölte-tik, és hogy ezt megelőzőleg kir. hitlevele kiadásával, Isten és világ előtt mondandó esküfogadással, szerzett Magyarorszáга és a hozzá kapcsolt részeknek királyi kötelme által hü ragaszkodását minden időkre biztosítsa.

Ezen legmagasabb szándékoktól áthatva lévő Felséges urunk, annál készebb a nemzet jogszerű igényeinek eleget tenni, mert hiini akarja azt, hogy épen azon elveknél fogva, melyek az országnak alkotmányos intézvényei iránti ragaszkodását a kegyelet legmagasabb fokára emelik, a nemzet ép ugy tudandja a fejedelmi jogoknak és tekintélynek épségét és sérthetlenségét, az állam főnmaradásának és jólétének eme nélkülözhetlen feltételeit szentül föntartani, valamint ennek irányában az őseitől öröklött hiveségnek, a birodalom egyes részei között fennálló százados kötelék irányában pedig az őszinte méltánylatnak kétségtelen jeleit adni.

Felséges urunk abban látja legszentebb fejedelmi feladását, hogy uralkodói jogainak biztosítása mellett, országaira és népeire egyaránt áraszsza ki a mindnyájukra kiterjesztett alkotmányos életnek áldásos eredményeit, és hogy ezen viszonyban találják tel mindnyájan nemcsak saját létüknek biztosítékát, hanem az egész állam boldogabb jövődjének kezességét és eszközt ebben őriz-zék és ápolják.

Felséges urunk a birodalom öszvegét képező országok között azon százados kapcsolat fenntartása és szilárdítása czéljából,

mely az uralkodó Ház közösségén alapulva, és a *pragmatica sanctio* által biztosítva, ugy a külveszélyek elhárítása, mint a jótékony belfejlődés előmozdítása legbiztosabb eszközének bizonyult, és a melynek kölcsönös egyetértés alapjain fenntartását egy a legmagasb uralkodó Ház, mint az annak uralma alatt élő népek összegének érdekei követelik: mult évi mindszenthó 20-án kibocsátott diplomájában kijelelte ugyan azon elveket, melyek a *pragmatica sanctio* czéljainak ezen biztosításához, az annak megalapítása óta megváltozott viszonyokra tekintve, mind Magyarországon, mind birodalma egyéb részeiben vezethetnek; azonban érzi Felséges urunk, hogy ezen viszonyok végleges alkotmányos rendezése azon mértékben ígér üdvös sikert, a melyben szeretett Magyarországa alkotmányos belállapotával öszhangzásba hozatik.

Ezen indokok vezérlették Felséges Urunkat, midőn az érintett diplomát kibocsátotta. Ennek czélja Magyarországra nézve az alkotmány jótéteményeinek visszaállítása, a többi tartományokra nézve azoknak hasonló hasonnemű politikai jogokban leendő részesítése, az egész birodalomra nézve pedig abban áll, mind azon ügyekre és érdekekre, melyek az egész birodalom minden országaival közösek, az alkotmányos országok közreműködését tenni lehetővé.

Noha Ő es. k. Felségének e részbeni szilárd meggyőződése és uralkodói legmagasabb kötelelességeinek érzete, és az alkotmányos jogélvezethe lépő birodalom egyéb részeinek szükséges megnyugtataása, valamint a közállam anyagi viszonyai által sürgetőleg követelt megállapodása az alkotmányos szervezeteknek, elkerülhetlenné tevék, miszerint Ő es. k. Felsége a mult évi mindszenthó 20-án a népeknek biztosított alkotmányos jogokra nézve adott fejedelmi szavát, a mint a körülmények azt engedék, beváltsa; nem akarhatta mégis Felséges urunk Magyarország és a hozzákapcsolt részeknek sem saját belügyeit illető törvényszerű illetékeségét, és azokra vonatkozó jogait, sem alkotmányos uton gyakorolható ama befolyását a birodalom közös ügyeire kizárni, melyek ezelőtt a többi országok befolyása nélkül, egyedül a fejedelem akarata szerint intéztetvén, Ő Felsége által olyanoknak mondatlak ki, melyek ezentúl alkotmányos uton és amaz országok képviselőinek részvételével lesznek tárgyalandók és elintézendők.

Ha e szerint az Ő Felsége által meghatározott uralkodási rendszer-változtatás szükséges következesekint, az ez irányban később kibocsátott legmagasb intézkedéseknek a magyarországi törvényhozó test alkotmányos tevékenységének kezdetét meg kell előznie, — mégis teljes bizalommal hívja fel a törvényhozó testet az ide vonatkozó ügyeknek tárgyalására, és azon módoknak, melyek útján a birodalom megváltozott belhelyzetének következtében, azok végleges rendezése a magyar alkotmányos állapotokkal öszhangzásba hozható, megvitatására, és e feletti őszinte

nyilatkozatának előadására; és annál inkább óhajtja az ide vonatkozó tárgyalások megindulását, minél szükségesebb, hogy szeretett Magyarországnak érdekei magokat az egész birodalom közös ügyét illető tárgyalásoknak már első alkalmával is érvényesíthessék. Szívesen adja magát által ezek folytán Felséges urunk azon megnyugtató reménynek, hogy midőn az országos Rendek és Képviselők ezen a birodalom békeszerető népeinek egyetemet oly mélyen érdeklő tárgy felett, a trón irányában egész őszinteséggel nyilatkoznának, szemeik előtt tartandják azou ősök példáját, kik hazájuk alkotmányos jogait az idő és viszonyok szükségével megegyeztetni, és kiegyenlítve összekapcsolni tudták. Azon viszonyok, melyek Felséges urunknak most említett gondjait oly nagy mértékben vevék igénybe, okozták azt is, hogy midőn szeretett Magyarországnak alkotmányos intézvényeit visszaállítani elhatározá, nem látta lehetőnek ezt azonnal s oly mértékben teljesíteni, mint azt atyai szive kívánta volna, — kénytelen lévén az országnak óhajtott kiegészítése tekintetében a közbejött események, és a minden népfajokban kifejlődött nemzetiségi és alkotmányos érzelem folytán, minden kényszerítés mellőztével a békés és szabadakarathól folyó kiegyenlítésre időt és módot engedni, — kénytelen lévén továbbá az ország törvényei némely rendeleteit, melyek tapasztalás szerint a fejedelmi jogoknak, és a közbirodalmi kapcsolatnak épségben tartására nézve elégséges biztosítékot nem nyújtottak, újabb átvizsgálás után helyt foglalandó további alkotmányos intézkedésig függőben tartani. És épen azért, ismervén az országnak a törvény szentségéhez való ragaszkodását, szem előtt tartván másrésről a létező viszonyoknak kifejlődését, és azokból folyó fejedelmi köteleességeit, mitsem óhajtott Felséges urunk élénkebben, mint azt, hogy legszorgosabb gondjainak mindezen tárgyait szeretett Magyarországnak törvényhozó testével bizalomteljesen közölvén, annak buzgó közremunkálásában hathatós támaszt, és alkotmányos nyilatkozataiban megnyugtatóst találhasson; valamint őszintén kívánta az is, hogy alkalma legyen az országban fölnevelni és megszilárdítani azon meggyőződést, miszerint Felséges urunk a nemzet üdvös kívánságainak kielégítésében helyezi uralkodói hivatásának legkedvesebb feladatát.

Ezen szándéktól indítatva szívesen járult Felséges urunk azon országosan nyilvánult közkívánathoz, hogy az országgyűlési tanácskozások azonnal szabad királyi Pest városába tétetvén által, ottan folytattassanak, és midőn a felebbi két nagy fontosságú ügy feletti tárgyalásokra előlegesen felhívni rendelé Felséges urunk az ország rendeit és képviselőit, fentartja magának az országos hivatalok betöltése, és egyéb a haza közboldogságának előmozdítására irányzott királyi előterjesztményeinek velünk annak idejében leendő közlését.

Különös sorsa volt e beszédnek !

Tartalma pontoztatott ugyan előlegesen Bécsben; de teljes szövege utolsó éjjel készült el, alig pár órával a megnyitási ünnepély előtt.

A megfoghatlansággal határos az, hogy a király nevében elmondandó beszéd Pesten magán conferentiában készül és felsőbb betekintés s helybenhagyás nélkül mondathatik el.

Bizalom rejelt-e ebben a magyar kormányférfiak iránt? vagy közönyös kiesi dolognak látszék-e, mit mond gr. Apponyi egy magyar országgyűlésnek ??

A beszéd mint látjuk nem említé szószerint a februári alkotmányt. De elég érthetőn írta körül, s mi tagadás benne, elég jól indokolta ezen államtény közbejöttét. Csak lehetőleg megezekrozott burokbán nyújtá a keserű labdacot. Sőt még b. Vayhoz febr. 26-kán intézett, s csak a birodalmi tanácsba leendő választások „módjáról“ szóló l. f. kéziraton is túl mentek s egészen az october 20-iki szellemben kibékítőn hangzottak a következő sorok.

„Nem akarhatta mégis Felséges urunk Magyarországnak és a hozzákapcsolt részeknek sem saját belügyeit illető törvényszerű illetékességet, és azokra vonatkozó jogait, sem alkotmányos uton gyakorolható ama befolyását a birodalom közös ügyeire kizárni, melyek azelőtt a többi országok befolyása nélkül, egyedül a fejedelem akaratára szerint intéztetvén, Ő Felsége által olyanoknak mondattak ki, melyek ezentúl alkotmányos uton és amaz országok képviselőiknek részvételével lesznek tárgyalandók és elintézendők.“

Továbbá ő felsége:

„mégis teljes bizalommal hívja a törvényhozó testet az ide vonatkozó ügyeknek tárgyalására, és azon módoknak, melyek útján a birodalom megváltozott helyze-

zetének következtében azok végleges rendezése a magyar alkotmányos állapotokkal öszhangzásba, hozható megvitatására“ !!

Hasonlón tapintatos, s államférfiui modorban indokoltatott az, hogy Horváth- és Erdélyországnak egyszerűben behívása elmaradt.

Ez azonban s a beszéd egyéb diplomatikai előnyei nem bírtak annak kedvező fogadtatást eszközölni. Február 26-óta föléledt a gyanakodó bizalmatlanság; a közönység hajlandó volt úgy érezni mint azok, kik egy kedvezőbb trónbeszédet még kedvetlenebbül fogadtak volna.

És így azon országgyűlés, melynek lehetőségeig néhány év előtt a kétségbeesett hazafiak legmerészebb álmái sem mertek emelkedni; a tizenkét évi kényuraság után az első országgyűlés — megnyitvatván, örömet senkinek, soknak bút okozott.

A küldisz hiánya észébe juttatá a népnek, hogy nincs nádorunk, nincs jelen a bán, nincs behiva Horvát-Szlavonország; hiányzik Erdély! Hát hol maradt az udvar, hol a külföldi követek, s a különben minden országgyűlésre tódult kíváncsi idegenek serege? hol van az egykori fény, hol van az egykori zaj?

Midőn Pestmegye első közgyűlését tartá, ünnepiesen ki volt diszitve, este világítva a város. Az országgyűlés megnyitása után pár óra mulva senki se vette észre, senki sem emlékezett meg arról, hogy Magyarországnak ismét országgyűlése van.

Örömet tehát az a népnek nem okozott; ellenben bút azon keveseknek, kik a helyzet mélyébe tekintve az országgyűlés megnyitásának körülményeiben symbolice látták a haza külbajait egyesülve belbajunkkal.

És ez a pártoskodás szelleme.

A Budára menet vagy nem-menet kérdése ugyanis

a képviselők clubjaiban magyar tűzzel mint első rendű sarkalatos kérdés tárgyalatott; és első alapítá meg a szakítást határozati s felirati pártra, és ha pártok létele alkotmányos életnek föltétele is, szomorú észrevétel vala, hogy ily kisszerű indok miatt pár nap múlva az egyesek, mint a közönség hangulatán már a pártviszály mérge rágódott.

A kik Budára nem mentek, az országgyűlés törvényességét tevék kétségessé, vagy maguk tagadták. A mily hallatlan, hogy egy törvényhozó, vagy bárminemű testület önmagát semmisítse meg, oly logikai kényszerűség volt azokra nézve, kik Budára nem mentek, haza menni; mert ha az országgyűlés nem volt törvényesen megnyitva, akkor megnyitottnak sem volt tekinthető; s akkor működését sem kezdhetette meg.

De ha törvényes volt a megnyitás — nem csak tiszteletlenséget, hanem az országgyűlés tekintélye elleni politikai vétséget követtek el, kik azon meg nem jelentek.

* * *

Néhány napi magános és nyilvános conferentia után april 17-kén látjuk megválasztatni a képviselőház hivatalnokait.

Elnökül Ghicz y K á l m á n, 245 szavazat közül 240-el; első alelnökül T i s z a K á l m á n 132, második alelnökül b. Podmaniczky Frigyes 138 szavazattal választottak meg.

E választás a néhány napi forrongás után alakult pártok állását és erejét meglehetősen megjelölé, a mennyiben az első elnök, ha nem nyilvánítá is ki, hogy ő határozati, de e párthoz közeledett; míg T i s z a és P o d m a n i c z k y a határozatiak vezérei közé tartozának.

Nyilvánvaló lón, hogy a határozati párt erősebb; s

erejét tekintet nélkül használni is fogja; nyilvánvaló lón ez az által, mert a fölirati párton levő valamennyi régi parlamenti s publicistai tehetségek mellözésével első alelnöknek az aránylag fiatal s a parlamenti életben egészen ujonez Tisza K. — másodiknak a genialis tulajdonokkal bíró, de politikai téren eddig semmikép ki nem tűnt báró Podmaniczky választattak meg — azon érdemnél fogva, mert határozatiak. Első elnöknek okvetlen megválasztják gróf Teleky Lászlót, ha ez elég tapintattal nem bír vala, az állásához nem illett s személyiségéhez nem alkalmas hivatalt elutasítani.

E választás eredménye is hagyott némi keserőséget maga után, mely nem szelidíté a már ugy is létező pártingerültséget. Nevelé ezt nem sokára a képviselő igazolások körüli eljárás is, mely a megyei korteskedést átvivé az országgyűlés körébe. — Közbeszéd tárgya volt, hogy azon követek, kiknek választása kérdéses törvényességü volt, a tulsulylyal bíró párthoz csábítottak az igazolás ígérete vagy nem-igazolás fenyegetése által. És nem csak több képviselő-igazolás története, hanem azon körülmény is támogatja ezen gyanut, hogy nem egy képviselő, kapacitáltatván magán értekezletekben a fölirat czélszerűbb voltáról, sajnálattal mondá, hogy vissza nem léphet a határozattól, mert „szavát adta,“ — mire felelni nem lehetett.

A két párt közti feszültség az egyéni érintkezésre is kiterjedt. Voltak pillanatok, s voltak körök, hol a föliratiakat hazaárulóknak tarták s mondák határozati emberek; s a föliratiak oktalanoknak „imbecilles“-eknek a határozatiakat; „ezek el akarják adni a hazát Ausztriának“ — — „azok Garibaldi-ra várnak“ — hallatszék e két tábor minoris gentium hívei között.

És ha e pártingerültség nem igen vigasztaló com-
Vázlatok.

mentár a nemzetnek sokat emlegetett „egységességéhez, egyértelműségéhez;“ még szomorítóbb volt a megyei jux-szellemnek ily áttünetése a törvényhozás körébe.

Két párt létezett tehát a hongyülés kezdeteóta: határozati és fölirati.

A határozati párt szigorun véve országos képviselője volt a megyékben is fölmerült pártnak, mely a megyék szervezéséhez sem akart fogni, mert minden történhetőt törvénytelennek tartván, a passivitásból nem akart kilépni addig, míg a „törvényes állapot“, azaz a 1848-ki törvények tetteleg helyre nem állittattak. Ebben culminál a törvényesség.

E párt passivitási javaslatával a megyékben minoritásban maradt, a megyék szervezték magukat; de az országgyűlésen többségre jutott. Csakhogy a megyékben következetes volt, mert el sem akarta fogadni az oct. 20-ka nyújtotta tért; ellenben az országgyűlésen következetlenségekbe bonyolodott, mert elfoglalta azon tért, melyet csak fejedelmi kegy nyújtott; választott s elfogadta a választást.

A határozati párt nem akart a Fölséghez, mert szerinte törvénytelen uralkodó, föliratot intézni; hanem az országkivánatait határozatban kimondani. De ha a „törvénytelen“ fejedelemmel szóba állni sem lehetett, miképen lehetett felhívására az országgyűlés megalakításához járulni!

Ha addig minden törvénytelen, míg ab ovo, az 1848-ki törvényekből nem történt a kiindulás; — ha az országgyűlés törvénytelen: akkor nem kell vala a képviselői küldetést elvállalni?

Ha pedig csak azért vállalta el, hogy az országgyűlés kiegészítését, a törvényes állapot helyreállítását elő-

mozdítsa, ha ezt lehetőnek tartá, akkor azt szorgalmazni kell vala; tehát a Főlséggel értekezni, nem határozni és hazamenni.

Mert elfogadni a követséget, megjelenni az országgyűlésen, s az ország kívánatait tolmácsolni, habár csak határozatban is; és a fejedelmet mégis, sőt magát az országgyűlést is törvénytelennek, ennél fogva határozatra illetéktelennek tartani. . . ez képtelen ellenmondás.

De hatetteiben, eljárásában logikátlan, következetlen volt is, meg kell vallani, hogy szigorú törvényesség tekintetéből erős alapon állt a határozati párt.

Az országgyűlés nem is volt az 1847-ki, mert Horvátország, nem is volt az 1848-ki, mert Erdély nem volt meghíva; hanem csak az octoberi diploma szellemének megfelelő fél teremtmény volt; — országgyűlés, melyen a kormánynak közege nincs, melyben a kormány képviselve nincs; mely elé királyi propositiók nem terjesztettek; az egész csak gunynak volt mondható; jog és törvény azt mondá, hogy ez országgyűlés semmi, nem is tehet semmit.

Meg kell vallanunk azt is, hogy a nagyszerű némi jellegével birandott: határozatot hozni, melyben az országgyűlés saját törvénytelen voltát elismervén, kijelenti, hogy széteszlik.

Ez aligha jó politika, de mindenesetre merész politika leendett. Azonban a határozati párt ijeszteni akart ugyan, de merész politikát tetteleg követni nem sok kedvet érzett magában. E párt vezértagjai ha nem is voltak mind nagy államférfiak, annyit mégis sejtettek, hogy a nemzet zöme békét ohajt, kiegyenlítés után eseng. Vajjon ily eljárás után nem mondható-e a nép, hogy ők kockáztatták el a kiegyenlítést? Ily felelősség pedig kissé terhes még oly erős hazafiui vállaknak is.

Voltak más indokok is, de alsóbb-rendűek, s így különös említésre nem méltók, melyek a legelszántabb határozatiak egy részére nézve legalább nem tevék kívánatossá, hogy az országgyűlés hamarjában feloszlassék.

Ez magyarázza meg, hogy a határozati párt, valahányszor akarta, használta, de az eldöntő pillanatban nagylelkűen feláldozta meggyőződését, lemondott majoritási hatalmáról, s megtagadta önmagát.

Kenyértörésig nem akarta vinni a dolgot; hanem a fölirati pártot pórázán tartá, s azon határig kényszeríté menni, melyen túl a — kenyértörés veszélye fenyegetett.

A Lajthán tul a határozati pártot merő forradalmároknak, az emigratióval összeköttetésben levő összeesküvőknek, Ausztriától minden áron elszakadást czélozó pártosoknak festék és hiszik.

E kényes pont iránt sem pro sem contra határozott s kielégítő adatokkal nem szolgálhatunk; nem vagyunk a rendőrség avatottjai; annyira azonban ismerjük ezen rendszerezett gondviselést, miszerint nem kételkedünk, hogy erről a legkisebb részletig schwarz auf weiss értesülve, s bámulatos titkok birtokában leend.

Mi csak publicistai figyelemmel vizsgáltuk a dolgokat s embereket, s gyámoltalanságunkban úgy találtuk, hogy a határozati pártnak — farka talán a birodalom területén tul kacsingat, s a genuai Provvedimentótól előbb várja üdvét mint a bécsi Reichsrathtól; — de különben a pártnak nem csak zöme — mint minden centrum — határozatlan s ingatag volt, de fejei sem voltak egyetértők a solutio lehetőségei iránt, még kevésbbé az iránt, hogy mily solutio esélyeit mozdítsák elő.

Te le ki állásánál fogva a határozati pártot gyanu-
ba hozta, s eleinte oly irányt is igyekezett neki adni, mely

e gyanura méltó volt. De a későbbi események, kivált az első kir. leirat után megmutatták, hogy e párt nagyrésze testestől lelkestül a régi alkotmányos Magyarországhban benn van; s az Ausztriával együttlétet, a kibékülést akarja, annak más államcombinatiók fölött elsőbbséget adna: csakhogy akaratát megmereviti a bizalmatlanság ónsulya.

Azt mondhatni, hogy a határozati párt félszeg politikát követett. De nem mondhatni, hogy az egészbzen a kibékülés föltétlen ellensége volt.

Statistikai táblázatok kimutatták, hogy a képviselőházban hány volt honvéd, hány mindenféle martyr ült? Az igaz. És ily elemekkel nehéz boldogulni helyzetünkben; kivált ha azt hiszik a martyrok és honvédek, hogy a hazafiság s politikai bölcseség az ő kizárólagos privilegiumok. De ha a Bach-rendszer helyett tizenkét év óta a törvény uralkodik: nem lett volna annyi vértanu csaknem minden családban; s józanabb, higgadtabb, bizalmasabb férfiak ültek volna a képviselő házban.

Nil admirari.

Egyébiránt szellemi miveltség, politikai tudomány, gyakorlat és tekintély igazságtalanul volt a két párt közt felosztva. A régi tekintélyek, szónokok, jogászok, publicisták és írók csaknem kizárólag a fölirati párthoz tartozának. A határozati pártnál, egy kettőnek leszámításával, gróf Teleki halála után „országos“ név alig volt; csak uj nevek, vagy vidéki nevezetességök. És így joggal mondá egy határozati szónok: „csak gróf Teleki birta volna föntartani a két párt közt az egyensulyt.“

A határozati párt ezen politikai jellemzéséből következik, hogy az és a fölrati párt közti különbség a pillanat nagy kérdésére nézve elvileg es nem volt.

A pillanat nagy kérdése alatt értjük „Magyarország közjogi viszonyának a birodalom irányában leendő elintézését.“

Az ügyek további menete, az országgyűlési viták, s annak eredményei — a föliratok mutatják, hogy a főlvre nézve, miszerint „Magyarországnak a pragmatica santio, s szerződés erejű törvények értelmében levő historiai önállása fönntartandó“ fölrati és határozati párt egyetértett; s a nemzet kiírthatlan közérzületét fejezte ki.

Miután pedig azon módokat és formákat, melyek szerint e közjogi viszony elintézendő, s melyeknek ráma-ja igen széles, az országgyűlés nem részletezte, e részben a lehető nézetkülönbségek nem ecsetelhetők.

Egészben mondhatni azonban, hogy ha a sors, s jó kormány-politika e részletezést előidézendette, a pártok uj felozslási s átalakulási processuson mentek volna keresztül, kitünt volna, mennyi a higgadt s békülékeny elem a határozati pártban is.

Egyelőre a különbség a két párt közt csak modor és formák körül forgott. Látni fogjuk, hogy Deák maga is a fölirat törvényességét védi ugyan, de fölterjesztését főleg politikai, czélszerűségi érvekkel indokolja; mert ő a kiegyenlítést ohajtá előmozdítani, a szigoru törvényesség szempontját alárendelé a politikainak.

A fölratiak czélra vezetőbbnek hívék, hogy a nemzet részéről is a kiegyenlítés utai kiméltessenek; s általan bennök komolyabban élt annak tudata, hogy monarchicus államban a fejedelem iránti tisztelet az ország önállásának egyik mellözhetlen garantiája.

Ők tehát egyenesen Ő Felségéhez akartak egy föl-
iratban fordulni, s a nemzet jogainak visszakövetelését
azon formák megtartásával kötni öszve, melyekkel nem-
zet fejedelem irányában tartozik, s melyek egyszersmind
a fejedelem bizalmát s jóakarátát ápolván, a kiegyezés
sikerét előmozdithaták.

A pártok ezen általános rajzával kissé eléje vágunk
a történet folyamának, de az kikerülhetlen volt.

Gróf Teleki László.

A képviselők igazolása tán a világ egy parlamentjében sem tartott oly soká mint e magyar országgyűlésen. Megnyitása óta már öt hét mult el, s az országgyűlés még nem csak nem tőn, de nem is szólt semmit. Az országban nőttön nőtt a türelmetlenség; a Lajthántul a nép közönye; a kormány-körök dűhe; s a titkos, nyilvános gyanusítás — mintha e hosszú huzavonának valami perfid számításban volna indoka. Ausztrián kívül pedig az Európaszerte felriasztott kíváncsiság s érdek hidegülni kezdte.

Végre eljött a nagy nap, melyen az országgyűlés teendőibe fogott vala. Köztudomásu volt, hogy Deák Ferencz fölriratot dolgozott ki; ellenben gróf Teleki László határozati javaslaton dolgozik.

Május 8-kán nagy néptömeg tolongott a muzeum felé, melynek czélszerűtlen tereme, hol az ülések tartattak, korán reggel annyira el volt lepve kíváncsiak által, hogy a képviselők alig juthattak helyeikre.

Midőn Deák Ferencz, kia nap hőse leendett, megjelent, az irányában táplált közbizalom, s kegyelet viharos éljenekben tört ki.

De az éljenek alig hangzottak el, előbb egye (k ré-
mült arczczal láttattak sugdosni valamely rossz hírt majd
fönnhangon terjesztetett el, — s végre az elnök által je-
lentetett, hogy az „éjjel Teleki László gróf —
meghalálozott.“

E gyengéd kitétel-jelentése az volt, hogy gr. Teleki
László agyonlőtte magát.

A megdöbbenés, szánakozás, rémület oly különböző
irányban izgatá föl az egész házat, hogy Deák Ferencz
a gyászeset fölötti közérzetet röviden tolmácsolva kije-
lenté, miszerint a szőnyegen levő fontos tárgyról „a fáj-
dalom első rohama alatt lehetetlen tanácskozni.“ Ennél-
fogva a gyűlés feloszlattatott.

A nagy tömegre a hír leirhatlanul leverőn s izgatón
hatott. Teleki László az egykori politikai küzdőterén a
szabadelműek közt kitűnővén, mindig népszerű volt. Az
irántai tisztelet nőtt az utolsó évtized alatt, — rajongásig
fokoztatott elfogatási catastrophája után; (a fiatalság
leendő nádornak üdvözlé őt az utcán) s e tisztelet
költőiséggé, sőt fanatismussá emelkedett a nem várt ször-
nyű halál hírére.

Természetesen öngyilkosságra senki sem akart gon-
dolni; a hatóságok vizsgálata, s a család tagjainak nyi-
latkozata sem bírta eloszlatni az orgyilkosság gyanuját.
A nép költészete nem engedé, hogy ő másképp halt lé-
gyen meg, mint politikai vallásának s a haza boldogitá-
sára czélzott nagy terveinek áldozata, vértanuja gyanánt.
Vad fanatizmus kitörései sem hiányoztak. Voltak, kik
midőn Deák Ferencz az ülésből kijött, reá mutattak: „Ez
Teleki László gyilkosa“; — mi a dolog oly különös föl-
fogására mutatott, melyet csak szenvedély sugall.

Trivialis emberek azt mondák: „Teleki olvasta De-
ák fölirati javaslatát, s mert látta, hogy ő oly kitűnő mun-

kálatot nem képes létrehozni, hiúságból, kétségbeesésből ölte meg magát.“

Az avatottabbak, különösen azok, kik a grófot ismerék, a tények hatósági constatirozása nélkül is lélektanilag teljes bizonyossággal fejtették meg maguknak a csapás titkát.

A mélyebben érző itt azon borzasztó sors-tragoediák egyikét látta maga előtt elvonulni, mikben fá t u m a fő-tényező, minők a drámai törvények szerint elhibázottak, de az életben előfordulnak.

Gróf Teleki Lászlót Dresdában 1860. deczember végefelé elfogta, s az ausztriai kormánynak kiadta a szász rendőrség.

Ez a tragoedia kezdete, melytől végéig átvonul a fatum, a felsőbb kényszer, mely alól Teleki többé ki nem vonhatta magát, mely nála erősebb volt.

A gróf Bécsbe hozatott, s az országos törvényszéknek adatott át. Másnap Lasser igazságügyminiszter jelenlétében kihallgattatott. De mialatt még a kihallgatás folyt, érkezett a törvényszék elnökségéhez a parancs, hogy gróf Teleki Ő Fölsége elé vezetendő. A császár a grófot báró V a y és gr. C r e n n e v i l l e tábornok jelenlétében fogadta, s a bécsi hivatalos ujság szerint neki kijelenteni méltóztatott: „miszerint tudva van előtte ama határozott ellenséges indulat, melyet gr. Teleki gyakran s még a legujabb időkig is tanusított a legmagasb ház, s a monarchia érdeke ellen; azonban Ő Fölsége mindamellett arra indíttatva érzi magát, hogy minden további vizsgálatot megszüntessen, s neki teljes szabadságát visszaajándékozza. Császár Ő Fölsége elfogadta gr. Telekinek arra adott szavát, hogy a külfölddel minden ellenséges szellemü összeköttetésekről lemondand, a monarchia ha-

tárain nem lépend át, s egyelőre minden politikai tevékenységtől tartózkodandik.“

Egy a kancellár köréből meritett közlés körülbelől ugyanezt mondván, hozzá teszi: „Teleki elfogadá azt. A császár el akart távozni; de gr. Teleki néhány lépésre követé őt, s mély megindulással fejezte ki háláját. A fejedelem kegyteljesen köszönté őt, s mellékteremébe távozott.“ *)

A Pesti Napló pedig helyreigazitván ez eseményre nézve keringő némely állításokat, azt, mit a Wiener Ztg mond, megerősíti. **)

Teleki nem sokára ezután Pestre jött; néhány hét mulva az abonyi kerület képviselőjének választatott, s e választást elfogadta.

E küldetés elvállalása nem igen hangzott össze a Fölségnek adott ígérettel. Telekinek is lehettek később pillanatai, midőn becsületes lelkét nyomta az, hogy az „egyelőre“ szót ily tágan magyarázta. De lehetett-e a választást elutasítania? Száz másnak lehetett. Teleki helyzete azonban épen a megkegyelmezés következtében nem engedé meg, hogy magát a felsőházban meghuzza, vagy teljesen megsemmisítse. Neki előre kellett menni a fatum utján mint Faustnak félig öntudatlanul, félig szándékosan.

És Teleki Lászlónak, neve, tiszta hazafiui multja, politikai képessége mellett, ha már egyszer az activ politikai térre lépett, lehetlen volt előtérben nem állnia. A mint tehát az utolsó évtized alatti tevékenysége következtében párt-állása ki volt jelölve, ugy akarva nem akarva feje lön a pártnak, melyhez csatlakozott, s mely-

*) L. Stürgöny 1861 jan. 4. Bécsi levél.

**) „ . . . . hogy egyelőre minden politikai tevékenységtől tartózkodik, meg kellett ígérnie, meg is ígérte. „P. N.“ jan. 6.

nek többi tagjait messze tulszárnyalá. A fatum lánczolatának egy további gyűrűje.

Neve sulyt és némi tekintélyt adott a határozati pártnak. Sokan, kik maguk esze után nem járnak, úgy okoskodtak: „Gróf Telekinek magas összeköttetései vannak Párisban, be van avatva diplomatai titkokba; ki tudja, mi nagy dolgokat tud ő, — s azok tudatában működik mint pártfőnök! — de ő jó hazafi, okos ember, politikus: benne bizhatom, hozzá csatlakozom.“

És így Teleki mind pártját, mind saját szerepét s felelősségét oly arányban látta erősödni, mely őt magát aggasztá. Ő, ki annyi évekig magas politikai körökben, a mivel világot központjában forgott, minden hazafisága mellett sem érezheté magát igen megnyugtattva, s emelve, ha pártja elemeit, s azoknak politikai sulyát latolgatá. Más világnézlete van annak, ki tíz évig Páris politikai körében él, mint annak, ki pusztai lakát, falusi kastélyát a pesti vásárok kivételével, soha el nem hagyja.

Az iránt pedig maga is nyilvánítá kellemetlen érzületét, hogy harmincz év ótai személyes és politikai barátai, kikkel együtt harczolt élte javában szabadelmű reformok mellett, most vele szemközt állnak, más pártot képeznek.

Vajjon kételyek merültek-e föl lelkében azon politikának, mely az ő pártjáé volt, sikere, eszélyessége iránt? Vajjon Teleki hosszabb ittléte után nem képezett-e magának más helyesebb fogalmakat viszonyainkról, mint azok voltak, mikkel hosszú távollét után a külföldről jött? és így nem voltak-e pillanatai, midőn régi elvbarátaikhoz csatlakozni hazafiasabbnak tartá? nehéz bizonyítani. Még nehezebb eltagadni. De lehetett volna neki az ildomot javasolni, az eszély sugallatait hallatni, a kiegyenlítés kívánatos voltát emlegetni?

Nem! — a fatum kérlelhetlen volt.

Gróf Teleki László, rendkívül kényes becsületérzéssel bírván, mélyen érzé helyzete félszagségét. Sőt tulozta. A gyanusítás ördögeit vélte mindenütt maga körül keringeni. Egy véletlen figyelmetlenség régi barátjától, vagy merő szórakozottságból eredett szivélyesség-hiány kedvesb emberei részéről — szíve közepéig döfte meg őt. Lelkén mélyen rágódott a féreg, vajjon megkegyelmezésének ténye nem vet-e homályt reá? Kossuth környezetéből Pestre jött levelek aljas gyanukat fejeztek ki. És aljas gyanukat vélt leolvasni minden arczról.

És így ismét s ismét azon egy kérdéshez jövünk vissza, melyben minden őszpontosul: **Miért is kelle e kegyelmet elfogadnia?** Nem mondta-e szíve és esze, hogy helyzetének fatalis parancsa: a királyi kegyelmet megköszönni, s Ő Felségét arra kérni, hogy őt törvényes birái elé állíttassa, s ha elítélik is, az igazságnak szabad menetet hagyni méltóztassék! — Lehetett-e Telekitől mást várni, ki ismeré?

Csalódás! De lehet-e őt elítélni?

Teleki László lovagias, bátor férfi volt; magán- és közpályáján, veszélyek és párbajok közt ezt számtalanszor megmutatta. De idegrendszere kivált az utóbbi években módfelett beteges, izgékony volt. Gyengült, ronsolt idegrendszer — a legerősb jellemet is kiszámíthatlanná teszi. Mi egy pillanatban gyermekjáték neki, a másokban eljlesztőn óriás vállalat. Most merész sas, majd félénk galamb. Oroszlánok barlangjába bemegy, ha lelkében elkészülhet reá; egy szunyog megrettenti, ha véletlenül meglepi őt. Mi felizgult állapotban földeríti, lehangolt pillanatában kétségbeesésbe dönti; és így egy pillanatban életkedvvel lehet tele, a jövőbeni bizalom lelke-

siti őt; — más perczben pisztolyt ragad, hogy kétségbeesésének véget vessen.

Teleki testi betegsége okozta idegérzékenységet; magasra fokozták a körülmények. Az elfogatás esete, a Bécsbe hurczoltatás, az ottani nem várt fordulat, azon fejedelmeli találkozása, ki ellen concentrálta volt legkiváltóbb köztevékenységét; ennek kegy- és méltóságteljes viselete irányában, a rendkívüli benyomások ily hullámzásában izgatottsága teljesen elhomályosítá lelki szemeit, s csak az első emberi ösztönnel engedett uralmat fölötte, a mely azt mondá: „fogadd el és köszönd meg a fölség kegyelmét!“.....

Igy ragadta a nemeslelkű, mivel szellemű, magas törekvésű férfit a nálánál erősebb körülmények hatalma azon sírig, mely a legbecsületesebb s legjobb emberek könyeire, párttekintet nélkül, méltó volt.

XI

Fölrati viták.

Majus 13-ka volt azon nevezetes nap, melyen Deák Ferencz fölrati javaslatát előadá.

Bevezető szavaiban eként jelölte meg a közállapotot: „Rendkívüli a helyzet, melybe jutottunk. Voltak alkotmányos életünkben máskor is esetek, melyekben fontos közjogi kérdésekre nézve fejedelem és nemzet egyet nem értettek; . . . de akkor fejedelem és nemzet ugyanazon egy alapon állottak, a közösen elismert magyar alkotmány alapján; ugyanazon törvényekre hivatkozott mindenik fél s nem a törvények érvénye, hanem azok magyarázata volt a vita tárgya. Most azonban nem állunk közösen elismert alapon; nem egyes közjogi kérdések, nem a törvény értelme, hanem alkotmányunk lényege, s alaptörvényeink értelme vonatik kétségbe. — Alkotmányt nekünk is akarnak adni, — de nem azt, mit tőlünk hatalommal elvettek; . . . de nekünk adott alkotmány nem kell; mi visszaköveteljük ősi alkotmányunkat.“

Ekként megjelölvén a kérdés magvát, azzal folytatja, miszerint megalakulván az országgyűlés, határoznia kell első ünnepélyes felszólalásának alakja s tartalma fölött.

„Három kérdés áll előttünk,“ u. m. szónok: „mit mondjunk? kinek mondjuk el azt, mit mondanunk kell? s minő alakba öntsük megállapodásunk eredményét? E három kérdés szoros kapcsolatban áll egymással; elmondom tehát mind a háromra igénytelen nézeteimet.“

Előadja ezek után: mi legyen az országgyűlés első felszólalásának tartalma, s felolvassa formulázott javaslatát.

Ez általános tetszéssel, helyenkint kitörő helyeslésekkel fogadtatik; és ha e műnek az egész világ esodálatát sikerült kivivnia, megfogható, hogy büszke önéreztet költött minden magyarban, s legközelebb az országgyűlésen jelen voltak keblében.

Néhány pereznyi szünet után áttér szónok annak indokolására, hogy miért kell e felszólalást az uralkodóhoz intézni, s fölirat alakjában?

„Véleményem erre nézve az, hogy a mit mondanunk kell s mondani akarunk, mondjuk el annak, ki az országgyűlést összehívta s kinek összehívása nélkül most együtt nem tanácskoznánk; annak, ki a fejedelmi hatalmat tetteleg gyakorolja, O Felségének, Ferencz Józsefnek. Ha valaki azt hiszi, hogy mi nem a fejedelem meghívása következtében jöttünk össze, hanem mert a meghívó levelekből értesültünk, miszerint összejöveteleinket erőszakkal nem fogják gátolni, nézetem szerint tévedésben van. Magyar országgyűlés önmagától soha össze nem jön, azt mindig vagy a fejedelem hívja össze, vagy az, kit a törvény e joggal fölruházott. 1790 ben, a koronázási oklevél készítésénél, javaslatba hozta az országos küldöttség, hogy a hitlevélbe igtattassék, miszerint az országgyűlés minden harmadik évben május 1-ső napján Pesten meghívás nélkül is összejőjjön; de ezen javaslatot magok az ország Rendei elvetették annál fogva, mert az országgyűlésnek összehívását fejedelmi jognak tartották. Az 1848. évi 4. cikkely is azt rendeli, hogy a Pesten tartandó évenkénti országgyűlést O Felsége hívja össze. — Voltak ugyan történelmünk régiebb korában rendes összehívás nélküli összejövetelek is, melyek közülgyek fölött tanácskoztak s határoztak, de azokat a nemzet országgyűléseknek el nem ismerte, határozataikat törvényeknek nem tekin-

tette, s az ily gyülekezetek néha szomorú emléket hagytak magok után. Ki előtt mondjuk el tehát, hogy ez törvénytelenység, kitől követeljük a meg nem hívottaknak törvénytelen meghívását s az országgyűlés kiegészítését? Kétségtelenül attól, ki minket meghívott s azokat meghívni elmulasztotta; kinek egyedül van tetteleg hatalma utólagos meghívás által pótolni a hiányt, kinek meghívása által mi sem volnánk most együtt s azok sem fognak valószínűleg megjelenni.

Áttér ezután szónok mindazon ellenvetésekre, mik részint a trónlemondás formahiányaiból a fölirat ellen fölhozhatnak, s czélszerűségi szempontokból: „hogy az érintkezés a fönnálló hatalommal lehetlenné ne tétessék“ javasolja, hogy a kétségtelen tények fölötti vitatkozások által újabb bonyodalmakkal ne nehezítsük a helyzetet. Történetileg indokolja, hogy nem-koronás királyhoz is intézhető fölszólalás, állandó közjogi gyakorlat szerint. — Kifejti azután a határozat eszmebeli helytelenségét. Határozatot valamely testület csak oly személyek irányában hozhat, kik felett rendelkezni joga van. Határozat által megkötheti önmagát vagy saját tagjait; de hasonló jogalapon álló megosztott hatalommal szemben a határozatnak sem ereje sem célja nincs. A határozatnak czélját átalán tagadja. Mert ha a ház magát akarja megkötni — ez szükségtelen, míg a határozat indoka áll, és a majoritás mellette van; ha a majoritás változik, más határozatot hoz. Másra nézve pedig a határozat csak akkor kötelező, ha törvénynyé válik; mihez azonban annak beleegyezése szükséges, kivel a határozatiak érintkezni nem akarnak. — Továbbá a manifestum eszméjének tarthatlanságát fejti ki; és végül magas politikai szempontra emelkedve, a haza vésteljes viszonyaira hivatkozva, az eszély és ildom politikájának lesz szószólója; s lelkiismeretét híván föl bíról maga fölött, a ház belátására bizza az elhatározást.

A fölírás tüzetes s tömör indokolása igazolja előbbi állí-

tásunkat; miszerint a határozatra törvényesség szempontjából elég indok létezett, mert Deák is a fölíratot oportunitási, józan politikai szempontokból védi s javasolja leginkább. Deák Ferencz részéről tehát már maga a fölírat indítványozása engedmény volt a kiegyenlítés eszméje iránt, arra számítva, hogy az egyezkedés lehetővé tétessék. Ez már magában is mutatja, hogy Deák nem azon merev „jurista“, kinek a Lajtháu tul festeni szeretik, hanem valódi államférfi.

Ámbár másfél óráig tartott előadása e része már a tulajdonképi pártkérdésre vonatkozott, az mégis roppant hatást gyakorolt. Az ellenpárt egyes tagjai ugyan helyenkint kezökkel s fejökkel tagadó mozdulatokat tőnek; de a helyeslés jelei, a tapsok s éljenek a követi padokon is oly tulnyomón számosak valának, hogy az ellenzék csak csekély töredéknek látszék. Hasonló hatást tőn a befejezés, hol Deák ékesenszóló bölcseséggel fejti ki az ovatoság s eszély politikájának előnyeit a merészségé fölött nemzetünk vészteljes körülményeiben. Minél tovább szólt Deák, annál ihlettebb s magasztosabb hangulatra emelkedett a közönség, s midőn szólni megszűnt, s a lelkesedés kitörései elhangzottak, azon mély megindulás fogta el a sziveket, melynek szülője azon tudat, hogy egy nevezetes történeti tény tanui valánk.

E közben fölkel Nyáry Pál, s a tanácskozmánynak néhány napi szünet után fölvételét indítványozván, feltűnő izgatottsággal azt mondja, hogy „sajnálattal kell egy észrevételt tennie, miszerint t. i. Deák mindjárt első fölléptekor megsértette a parlamenti szokásokat, válaszolván oly ellenvetésekre, miket még senki sem tőn, s így praeoccupálván a tanácskozmányt.“

Az átalános megbotránkozás ezen váratlan fordulat fölött nagy zajban s zavarban nyilatkozáék; kevesebb ün-

népélyes hangulatban hahota követte volna ezen impromptu. A csend helyreállván, Deák nagy nyugalommal válaszol az inparlamentaris eljárás vádjára; — az avatottak mosolyognak azon szerepváltozás fölött, mely itt történt; mások azt mondják: elárulta Nyáry, hogy az ő érveit forgatta ki Deák; s haragszik, mint azon vivó, kinek kardját kiütik kezéből; — a határozatiak morognak, hogy egyik fejük mindjárt első fölléptével compromittálja pártját; — s a közönség az előbb magasztosult hangulattal egy zürhangot is visz keblében haza a gyűlés után.

Május 16-kán az ellenvélemény első szónoka Tiszta Kálmán kezdé meg az általános vitát, mely a körül forgott: föliratot küldjön-e az országgyűlés ő Fölségéhez, vagy egyszerű határozatot hozzon, melyben az országgyűlés illetéktelenségét kimondja, s néhány pontban formulazza, hogy mit óhajtott volna tenni, ha törvényesen kiegészítettik?

Ezen általános viták jun. 5-kéig tartottak; s valódi unicumot képeznek a parlamentarismus történetében. Nem hasonlíthatók azok a szokásos adresse-debattokhoz, mert a viszonyok is páratlanok valának. Nem volt itt arról szó, hogy a ministerium bizalmi votumot kapjon-e? mert alkotmányos kormány még nem létezett; hanem csak a körül foroghatott a vita: mi módon lehetne legsikeresebben kivívni az alkotmányt, s alkotmányos kormányt?

Minden egyes beszéd tehát, akár a határozat, akár a fölirat mellett tartatott, a földologra, az alkotmány elvére nézve, ugyanazt ismétlé. Deákot kivéve, ki nagy bölcsen „fátyolt vetett a multa“, minden szónok visszatekintett a lefolyt évtizedre, többé kevesebbé mérgesen

recriminált a kormány az alatti tettei, s az újabb „jogsértések“ ellen; az october 20. és főleg február 26. ellen; s aztán röviden, gyakran nem is indokolta, hogy a határozatra vagy föliratra szavaz.

Szájról szájra járt, hogy egy fölirati szónoknak, ki jeles beszéde és recriminációjának erélye által feltűnt, azt mondotta volna Deák: „Köszönöm az ily támogatást, ha ti túltesztek recriminációkban a határozatiakon, ez nem módja előmozdítani a kiegyezést.“

Mindenesetre jellemző adoma, ha adoma.

Hallottunk itt jeles szónoklatokat, mik Magyarországon viszonyát a közbirodalomhoz, s Európa egyéb államaihoz kitűnő szakismerettel fejtegették, vagy e sokat szenvedett nemzet újabb méltatlanságai fölötti nemes haragot és fájdalmat meghatón tolmácsolták; — hallottunk közben üres dagályt, kiskoru phrasisokat, tapintatlan kitéréseket még a Fölség személye ellen is; miknek a salvus conductus védelme alatt nem nagy hősiesség volt szabad menetet engedni. De miután tulajdonképi vitatárgy nem létezett, s minden szónoklat egészben csak a többinek változatát képezé, mert ugyanazon eszmekörben forgott: a hallgatóság alig nyolcz nap alatt csaknem egészen elfásult és belefáradt; s a képviselők maguk is, főleg azok, kik már elmondák beszédöket, sürgetni kezdék a viták befejezését. Kimerült a képviselők nem szóbüszége, hanem hallgatási türelme annyira, hogy midőn két óra körül járt az idő, és egy szónok befejezé beszédét: tömegestül futottak ki a teremből, nehogy az elnök még egynek adjon szót. De kik már hetek óta készültek beszédjökre, nem birták legyőzni gyöngeségöket, vagy inkább bátorságukat; mert utóbb már hősi bátorság kellett ahhoz, hogy az általános közöny, figyelmetlenség s unalom jelei közt valaki fél vagy másfél óráig peroráljon. Ugy

hallatszék végre, hogy a föliratiak lemondanak szólás-jogukról, s a határozatiakat, kik egymásután szólandnak, „saját zsirjokba“ fullasztandják.

Junius 3-káig húzódott ki e meddő tevékenység. — Junius 4-kén Deák Ferencz reassumálta a fölirat ellen fölhozott okokat; s felel különösen egy ujoncz képviselőnek, ki kevés tárgyismerettel, de nagy bátorsággal improvisált vala a *pragmatica sancti*óról eddig magyar szájából még nem hallott új tanokat.

E képviselő ugyanis szemére veté Deáknak, hogy fölirási javaslatában mindenütt ott, hol az ország alapjogait, az uralkodó házhoz s austriai tartományhoz való viszonyait fejtegeti, illetőleg védelmezi, — folyvást a *pragmatica sancti*óra mint olyasmire hivatkozik, mi nem egyszerű törvény, egyszerű diploma, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés; ő — a képviselő ellenben — tévedést lát abban, hogy országunk alkotmányos jogainak bármi csekély forrásául, biztositékául a *pragmatica sanctio* tartatik, mert erről mint ilyenről azon értelemben a magyar közjogi viszonyok mezején még csak szó sem lehet.

A vád két-élű, ennél fogva nekünk épen nagyon veszedelmes fegyver volt. Deák Ferencz — elsőbben is kereken tagadja, hogy ő az ország alaptörvényeinek majdnem egyedüli biztositékának mondá a *pragmatica sancti*ót; „azt ellenben — ugymond — hogy a *sanctio pragmatica* nem egyszerű törvény, nem octroirozott adomány vagy ígélet, hanem kölcsönös egyezkedés folytán kötött alapszerződés, határozottan állítottam, s azt úgy hiszem, Lajthántuli elleneink közül is csak azok tagadják, kik Magyarországot hódított országnak szeretnék tekinteni, s az uralkodó háznak jogát ezen országban fegyverrel kivívottnak állítják.“

Deák Ferencz ezután alaposan, az ide vonatkozó történetek s törvények kimerítésével mutatta meg két óráig tartott, s feszült érdekekkel hallgatott beszédében azt, mi mind a fölséges Habsburg-Lotharingi ház jogainak ez országban biztosítéka, mind ezen ország alapjogainak egyik rendithetlen, habár nem egyedüli alapja, miszerint tudniillik — a *pragmatica sanctio* igen is két-oldalú szerződés, mely elutasíthatlan jogokat s kötelelességeket szab mind a két szerződő félre.

Mily irányban is hatott e remek beszéd, jellemzi, mit magánkörben a szélső határozatiak egyike arra megjegyzett: „Deák e beszédéért megérdemlené, hogy ő Fölsége emlékoszlopot állíttasson neki a burg előtt!“

• • •

Képzeltetlen volt az izgultság, melylyel a képviselők, a főváros lakói, s az egész ország értelmisége a június 5-kén történendő szavazás eredménye elé tekintettek.

E napon ment végbe a szavazás az előkérdés felett: fölírat-e? vagy határozat?

Beadatott összesen . . . . . 307 szavazat.

Igennel szavazott . . . . . 155 „

Nemmel . . . . . 152 „

Tehát a fölírat mellett három szótöbbség volt.

És nagy volt, nem mondhatni az öröm, de a megnyugvás a fölött, hogy a fölírat keresztülment, a forma megtartatott, az egyezkedés utja nyitva maradt.

Pedig az egész színleges diadal volt. Tizennégy képviselő nem szavazott; kik alig egy kivételével a határozati párthoz tartoztak. Hatalmukban állt tehát — győzelem és engedés.

De győzelmök veszélyes is lett volna. A pillanatnyi hangulatról ítélve, a határozatiak ellen, ha a fölírat elvetetik, dühösen kitört volna a közindignatio, mely az esetben nekik tulajdonítandotta az országgyűlés eredménytelenségét, a szakítást.

Ily csalódások fordulnak elő a nemzetek életében!

* * *

A fölírat feletti részletes viták nagyhamar megmutatták, hogy a határozati párt, melyé a többség, engedményeiben a fölírat párt iránt csak annyira megy, a mennyire mennie kell, hogy a magára eső felelősség terhén könnyítsen. A fölíratot elvileg átengedé; de oly módosításokra készült, melyek a fölíratnak alapjául szolgáló politikai gondolatot kijátszották, megsemmisítették.

Már magában nevezetes volt, hogy a képviselők, kik elfogadták azon fölíratot, melynek mássát, melyhez jogtudomány, politikai tapintat, logikai szerkezet és méltóságos modor tekintetében hasonlót e széles országban senki, de senki nem lett volna képes fogalmazni és megírni: ezen fölíratot, mondám, nem fogadták el úgy, hogy részletes vita nélkül küldessék föl. A földézett viták pedig még sem vonatkoztak valami új, netalán Deák által elfeledett közjogi érvre, nem tartalmaztak lényeges javítást, hanem legfőlebb a fölírat szellemének eltorzítására céloztak. E nevezetes ténynek magyarázata csak egy; t. i. az, mert e fölírat nem volt az ő fölíratuk, nem az ő művök, nem az ő elvök; hanem elfogadása az ildom sugallta engedmény volt a kisebbség iránt.

Sokkal nevezetesebb volt azonban azon eljárás, mely e fölírat részletes vitatásában követtetett, mely vitatás utóbb nem elvi, nem politikai, hanem merő correctori, iskolamesteri javitgatás jellemét ölté. Ha már magában

nehéz egy kész, ámbár rosz szerkezetet két igen kitünő szakértőnek is javíthatni, miként ne lett volna képtelenség az, hogy háromszáz ember, és pedig alig félszáz leszámításával oly férfiak, kik soha életökben valami politikai diplomatiái okirat fogalmazására nem vesztegették drága idejüket, és oly különben becsületes, tiszteletreméltó quondam táblabírák, kik nagy zavarba jönnének, ha véletlenül csak egy juh-árverelési hirdetményt is kellene valamely lap számára írniok — hogy mondjuk ily háromszáz egyén javítgassa pontról pontra azt, mit egy Deák, a higgadt, s szavait megfontolni szokott Deák megírt! —

Nem akarunk e viták azon részleteibe cresszkedni, miknek egyetlen érdeke abban áll, hogy nevetségessé válának. Nem akarjuk vesztegetni az időt, mint azok vesztegették, kik Deák szerkezetéből egy-egy szót ki vagy be, előre vagy hátra vétetni, vagy tétetni javasoltak, míg a képviselők egyike, Kozma Sándor — boszusan, de eredmény nélkül fölkiáltott: ha ezt így folytatjuk, mi lesz e remekműből, mely a mivelt világ csodálatát vívta ki? A képviselők nagyrésze nem osztá a mivelt világ ítéletét. Falusi pictorok Tiziant javítának. És midőn egy-egy tételt két óráig módosítgattak, pótolgattak, foltozgattak — végre annak homályos sejtelmére jutottak, hogy Deák fölirata mint egy öntött szobor oly egésznet képez, melyet szertezúzni, vagy a történeti okmányok poros kamrájába félredobni lehet: de izekre szedni, egyes tagjait kiszakítani, másokkal pótolni, foltozni nem.

A viták egész eleveenséggel törtek ki mindjárt a czimnél.

Deák a föliratot ekként czimezé:

„Fölséges császár és király!“

A legisták, törvénytudók, s törvényesség puristái

méltán megütközének e ezimen; mert világos, hogy ha a magyar országgyűlés ő Fölségét császár és királynak ezimezi, akkor tényleg elismeri; akkor törvényesíti; s ha ő Fölsége törvényes császár és király — koronázás nélkül is — akkor alkotmányunknak vége?! . . . .

De a kérdés igen nehéz vala.

Mondjuk őt csak „fölséges császár“-nak — ? ezt úgy lehetne magyarázni, hogy mi a „császár“-t ismerjük el Magyarország fejedelmének; s a magyar királynak vége van.

Mondjuk őt „királynak“ — akkor a koronázást feleslegessé teszszük; s törvényesítjük a lejárt 12 évet. Végünk van!

De, ugymond egyik alkotmányos veteránunk, V. Ferdinánd koronás királyunk lemondása constatirozva sincs; azért Ferencz Józsefhez mint praesumptiv koronörököshez nem járulhatunk fölirással; tehát nevezzük fölséges császárnak.

Tegyük tehát Fölséges ur! mond egy negyedik.

Isten ments! kiált föl egy távol vidéki képviselő; ezt mind a császárságra, mind a királyságra lehetne érteni! — akkor plane oda vagyunk.

De én az „úr“ szót kérem elhagyatni, mert abból azt lehetne következtetni, hogy mi szolgálai vagyunk! — monda egy ötödik.

Czimezzük tehát : „Ferencz József tényleges uralkodóhoz“, monda egy kilencedik vagy tizedik. . . . . Föl kell jegyezni a történetnek a ház becsületére, hogy efféle dőreségre zajongással válaszolt.

A hosszú tanácskozmányt gróf Andrassy Gyula causticus élce jellemzé legtalálóbban, ki arra figyelmezteté a házat, hogy „ugy ne járjunk mint a monacoi her-

czeg, ki Napoleont császárnak elismerni nem akarta, s utoljára is kinevették.“

Feltűnt az, hogy a betegség miatt távollevő Deák helyében barátainak egyike sem védte az ő javaslatát. Tényleg Deák nem ragaszkodott maga sem az ő javasolta czimezéshez; a mint is többféle cím használatára volt példa a történetben; ennél fogva nem kívánt e kérdésben valamely komoly mérközést; ámbár a vitának folyama utólag megdöbbentett mindenkit, ki a politikai viszonyok némi ismeretével birt.

Előrelátható volt ugyanis, hogy efféle vitáknak komolyabb következményei is leendnek, mint az, hogy — a világ kinevet! — És pedig nem a cím megválasztása, — mert e czimek egyike sem volt illetlen, vagy helytelen; de az egész vita a fejedelem irányában mélyen sértő, s tiszteletlenségben példátlan, — és az országra nézve minden esetben haszontalan volt, mert a jogvédelem tekintetéből Nyáry indítványára amugy is megtörtént a jegyzőkönyvi óvás az ellen, — hogy e czimezésből bármilyen következtetés vonathassék. Ily óvás érvénye pedig akármelyik cím irányában egyenlő leendett.

* * *

De a kiegyenlítési törekvésekre s reményekre jun. 12-én mondatott ki a halálos ítélet a képviselő ház többsége által.

1860. october 20-tól a provisoriumig semmiféle véletlen vagy szándékolt tény nem fordul elő, mely csak távolról is mérkőzhetnék gyászos következményekben azon módosítással, melyet egy mármarosai képviselő indítványozott a föliratnak a trónörökösödés s lemondásra vonatkozó passusában tétetni; s melyet az alsóház elfogadott.

A fölirási javaslatnak e szakaszai így hangzanak :

Olvastatnak a fölírási javaslat 42, 43 és 44-ik szakaszai, melyek így hangzanak: „Föl kell szólalnunk Fölséged előtt azon velünk közlött okiratokra nézve is, mik Ö Fölségének V. Ferdinándnak a trónról még 1848 ban történt lemondását tárgyzazzák. Midőn Ö Fölsége V. Ferdinand 1848, december 2 ikán a császári koronáról lemondott, nem adott ki külön okiratot az iránt, hogy a magyar koronáról is lemond; lemondásában Magyarországot külön meg sem említette; hanem azt mintegy a császári korona provinciájának tekintve, általános lemondásába foglalta; s arról Magyarországot külön nem is értesítette. A lemondásai okirat tehát magyar közjogi szempontból formájára nézve hiányos, mert Magyarország soha sem volt az osztrák császárságba beleolvadt provincia, külön koronával, külön alkotmányos önállással birt, s a magyar király csak a nemzet tudtával s hozzájárulásával mondhatott volna le a magyar trónról.“

„Mi tehát ünnepélyesen tiltakozunk a dec. 2-diki lemondásnak általánosságából vonható azon következtetés ellen, mintha Magyarország az ausztriai császári korona provinciája volna; s ragaszkodván alkotmányos önállásunkhoz, tiltakozunk az ellen is, hogy azon lemondás a nemzet tudta, s hozzájárulása nélkül történt. De miután az csakugyan tetteleg, s változhatlanul megtörtént, mi az ország jogainak jövődjé biztositása végett arra kérjük Fölségedet: méltóztassék az említett formahiány utólagos pótlása tekintetéből V. Ferdinánd Ö Fölségétől oly okiratot készközölni, mely egyenesen Magyarországhoz legyen intézve, s melyben Ö Fölsége V. Ferdinand az országgyűlést értesitse, hogy Ö már 1848-dik évi december 2-kán a magyar koronáról is valósággal lemondott. Eszközöljön továbbá Fölséged Ferencz Károly Ö Fölségétől is egy hasonlóul Magyarországhoz intézett értesítést arról, hogy Ö Fölsége is már 1848-ban lemondott azon örökösödési jogáról, mely ötet Ö Fölségének V. Ferdinándnak trónról lemondása után a *sanctio pragmatica* értelmében illette volna.“

„Mi ezen okiratokat annak idejében országgyűlésileg fogjuk tárgyalni, sőt azokat törvénybe is kívánjuk igtatni, hogy legalább utólagosan pótolassék az, a minek jogszerűleg előlegesen kellett volna megtörténni, s hogy jogainak jövődjé biztositására ünnepélyes óvásunknak s az ország utólagos hozzájárulásának magában a törvényben is nyoma legyen.“

Erre Várady Gábor kelt föl, s következőleg szólt:

Ezen trónról lemondást tárgyzólag igénytelen nézetem szerint három mertül föl. Halljuk!

Lemondott-e V. Ferdinand Magyarország trónjáról? s megüti-e ezen lemondás a kellő mértéket?

Ha igen, kétségtelen trónörökös-e Ferencz József?
 És ha mindez így volna is, lehet-e nekünk eziránt a fölírásban nyilatkoznunk?

En azon nehéz helyzetben vagyok, hogy mind a három kérdésre nem-mel kell válaszolnom.

I-ör. Hogy mi történt valósággal e lemondás körül s minő mysteriumok vannak abhoz csatolva? ezt nem fürkészem; annyi kétségtelenül áll, miszerint azon lemondási okmányok, melyeket Gozsdu főispán ur, a főrendi tábla követe e ház asztalára letett, semmitsem különböznek azon eredeti német szövegben kiadott s azután különös kegyelemből magyarra áttett pátensektől, melyek el a bécsi kormány 12 éven át olyformán termékenyítette a baza földét, mint jégeső szokta a dús vetéseket. (Igaz!)

Ezen lemondási okiratok tehát, melyek nem törvényes alakban adattak ki, nem törvényes uton jutottak hozzánk, és nem is tárgyalattak, Szent István 9 százados trónjának csak derogáló escartéták. És valóban, ha ily módon lehetne Magyarország trónjáról lemondani, s arról ily uton rendelkezni: — akkori bizony nem volt volna érdemes ezen trón védelmeért annyi századokon át oly sok drága vért kiontani. (Helyes!)

Azonban ha minden megezáfolthatnék is, — mit én kétlek, annyi elvitázhatlan, mi a fölírási javaslatban oly szépen előadatik, hogy V. Ferdinánd akkor, midőn a császári koronáról lemondott, nem mondott le egyszersmind a magyar koronáról is. Nemcsak azért, mert Magyarország nem osztrák provincia, hanem azért sem, mert ezen lemondáshoz a nemzet tudta és hozzájárulása kívántatott volna. (Igaz!)

Nekünk e részben világos törvényünk van, mert II-ik Mátyás — az 1608-iki országgyűlésen hozott koronázás előtti törvények bevezetésében — önmaga elismeri, miszerint Rudolf az országlást az ország rendeinek kívánságánál fogva adta át neki: „Ad demissam statuum et ordinum Regni Hungariae instantiam plenarie iraderet et concederet;“ sőt még azt is elismeri, miszerint Rudolf ajánlatára volt szükség, hogy ő, t. i. II. Mátyás megkoronáztassék: „Verum etiam scripto suo peculiari, ut Nos in futurum ipsorum Regem acceptare, proclamare, et coronare possent et valerent, fraterne recommendaret.“ Van-e tisztelt ház, erősebb törvény annál, mint mikor a törvényes uralkodó nyilatkozik s ezen nyilatkozat a nemzet által törvénybe igtattatik? ! (Igaz!)

Igaz, hogy mindezek mint koronázás előtt történt dolgok, nem lephetnek meg bennünket, mert a fejedelmek 300 éven át mindig másként beszéltek e koronázás előtt, és másként koronázás után. (Zajos helyeslés.) De annyi kétségtelenül áll, hogy V. Ferdinánd a nemzet tudta és hozzájárulása nélkül nem mondhatott, de nem is mondott le Magyarország koronájáról.

És mindezek szerint, nem is említvén a magyar miniszteri ellenjegyzés hiányát, itt nem formahiányról, nem tettleges, változhatlanul megtörtént lemondásról, (Igaz!) hanem oly lényeges cselekvényről van szó, mely Magyarországra nézve minden következményeivel együtt semmis. (Helyeslés.)

2 or. Azonban, ha mindez nem úgy volna, — mint ezt nekem igénytelenül előadni szerencsém van, hanem úgy, mint az a fölrírási javaslatban előadatik, — akkor is fölmerül azon kérdés, hogy ki a törvényes örökös? Ferencz Károly főherczeg-e, vagy Ő Főlésege az ausztriai császár? Eziránt bennünket csak minden törvényes kellékekkel ellátott okmányok világosíthatnának föl.

És ha ezen iratok megerkeznek, — s azon dolgokat, miket nekünk a fama hozott, mint tényeket megerősítendik, — akkor is nem fog-e — tisztelt ház, előttünk egy komoly kérdés fölmerülni? nem fogunk-e akkor is az 1790-iki III dik t. cikkre mutatni? (Helyes!)

Nem akarom én azt mondani, mit Pestmegye és több más megyék 1790-ki fölrírásaikban elmondottak, hogy t. i. a sanctio pragmatica által megszabott törvényes örökösödési rend a 8 évi nem törvényes kormányzás által megszakadt; azt azonban ki kell jelentenem, hogy mintán a koronaörökös az 1790 ik III-dik t. cz. rendelete szerint és korlátai között épen oly törvényes országló, mint egy koronás király: — én mindaddig, míg egy tökéletesen alkotmányos és törvényes térre lépett országlót nem látok — törvényes koronaörököst sem is ismerhetek (Zajos helyeslés); mert ha máskép cselekedném, nézetem szerint, ez nem egyéb volna, mint az eddigi abszolút rendszer folytatását a jövőre nézve törvényessé bélyegezni. (Ugy van!)

3-or. Mi végtül azt illeti, hogy ez iránti nézeteinket elmondhatjuk-e a tényleges hatalomnak? én úgy vagyok meggyőződve, hogy az országgyűlésnek az 1848-iki V. t. cz. értelmébeni kiegészítése és a III. t. cikkben körvonalozott miniszterium helyreállítása előtt, a törvényhozás ezen legsarkalatosb részébe nem bocsátkozhatunk, és épen azért sem tanácsokat vagy utasítást nem adhatunk, sem ígéretet nem tehetünk, sem kötelezettséget nem vállalhatunk (Helyes!); pedig a fölrírási javaslatban mind a három megvan; mert ezzel megsértenők távollevő testvéreinket, és meg azon ősi alkotmányt, melynek védelmében anyyi ezer hű honfi vérzett el, és melyet ha egyszer megingatunk lábaink alatt, többé hasztalan keressük azon alapot, melyre nemzeti jólétünk, és szabadságunk nagy templomát törvényes működésünk által ismét fölállítani akarnók. (Helyes! Ugy van!)

A fölrírási javaslatnak a trónváltásra vonatkozó pontjait tehát csak akkor pártolhatnám, ha teljesen kiegészített országgyűlés volnánk, és minden kétségen kívül törvényes és törvényesen országló trónörökössel állanánk szemközt; — így azonban azt

nem pártolhatom, mert ezen 42-ik, 43-ik és 44-ik szakaszok a jelen esetben oly archimedeszi ponttá válhatnának reánk nézve, a melyre állva a bécsi mechanikusok bennünket törvényes, erős állásunkból könnyen kimozdítanának, és a törvénytelen alkudozások, egyezkedések beláthatlan terére lökhetnének. (Zajos helyeslés.) Lehet, hogy tévedek, de én így vagyok meggyőződve. (Helyesen!)

Ezért bátor vagyok a fölírási javaslat 42, 43 és 44-ik szakaszainak kihagyása mellett, következő módosítványt előterjeszteni: —

„A mi továbbá Ö Főlségének V. Ferdinándnak trónról lemondását illeti, mellőzve jelenleg azt, hogy az ide vonatkozó okiratok velünk nem törvényes alakban és uton közöltettek, kijelentjük: miként országgyűléstünknek az 1848. évi V. törvényczikk értelmébeni teljes kiegészítése, s az azon évi III. t. cz. által kijelölt közegek helyreállítása előtt azon okiratok megbirálásába nem bocsátkozhatunk, és a trónváltozás kérdése iránt nem nyilatkozhatunk.“ (Zajos helyeslés.)

De ak a váratlan indítványt látható haraggal hallgatá; s egy drasticus tételénél pedig türelmetlenül ütött az asztalpadra. Rögtöni válasza a szokottnál hangosabban s erélyesebben előadva, olyan mint csak egy magával mindig tisztában levő, gyakorlott parlamenti férfőtől telhetett ki.

Elsőbben is kiemelé, hogy a szóban levő szakaszok összefüggők, s egész terjedelmökben lényegesek, mind a fölírat szerkezetének logikai menetére, mind az ország jogaira nézve. Megmutatá, hogy a módosítvány, a jogóvás szempontjából fölösleges; mert a fölírat e tekintetben mindent megmond. A józan ész egyszerűségével mondá el, mit gunyor nélkül alig lehetett demonstrálgatni, mert minden józan-eszű beláthatá, hogy V. Ferdinánd tetteleg lemondott, tizenkét év óta tetteleg nem uralkodik s nekünk e ténnyt megmásítani nincs hatalmunk. Mi azon dilemmára vagyunk szorítva, hogy vagy kényszerítjük Ferdinandot az uralkodás ismétli elfogadására; vagy arra kell törekednünk, hogy azon fejedelem, ki a

hatalmat tetteleg gyakorolja, legyen egyszersmind törvényes koronázott király; — e kettőn kívül nincs lehetőség, ha csak a jelen abnormis helyzetet meghoszabbitani nem akarjuk.

Deák e megtámadhatlan logikája tetteleg megjelölte az indítványozó s hiveinek szándokát. Ez eme tertiumra volt irányozva.

De bármi kézzelfogható vala ez, szónok arra nem czélt, hanem tárgyilagos nyugalomban maradva, kifejté, hogy mit a trónlemondás hiányai pótlására nézve a fölíratban előad, az annak lényeges része:

„ha — ugymond — azt egészen kihagynók, vagy az indítványozott módosítványokhoz alkalmaznók, hézag támadna a fölírat logikai összefüggésében, s nem volna értheő, miért intézünk fölírást Ó Fölségéhez Ferencz Józsefhez, s nem V. Ferdinandhoz. Oly fölírás, mely V. Ferdinandhoz intéztetett volna, elválna az egész kérdést, mert a lemondást nem történtnek nézve V. Ferdinandot tekintené most is uralkodó királyának. Fölírás helyett a határozat mellőzhetné vagy későbbre halaszthatná a kérdés megemlítését. De fölírni s a fölírásban elsorolni mindent, minek teljesítését követeljük Ó Fölségétől, mielőtt a koronázásról tanácskozhatnánk; elsorolni az ország jogain ejtett azon sérelmeket, mik haladék nélkül orvoslást igényelnek, s hallgatni a trónlemondás módja által okozott sérelmekről, el nem mondani, mit tartunk szükségesnek épen jogaink érdekében a mulasztásnak némileg pótlására, nem szólni épen arról, mi a koronáztatást kívánónak örökösödési jogával áll kapcsolatban, vagy csupán azt fejezni ki, hogy erről majd utóbb szölandunk: *m i n d e z n e m c s a k* hiányossá tenné a fölíratot, hanem azt egészen felforgatná!! (Helyeslés.)

Továbbá — azon megjegyzésre nézve, hogy ne adjunk mi tanácsot Ó fölségének, tudja ő maga is, mit kell cselekedni *s a j á t é r d e k é b e n*, — így folytatja Deák:

„De nézetem szerint legnagyobb bajunk épen az, hogy maga ő fölsége sem tudja gyakran, mit kelljen cselekednie az alkotmányosság és törvényesség teljes tökéletes visszaállítására. (Zajos köztetszés.) És épen a trónröli lemondást illetőleg azt hitte ő fölsége, hogy elegendő lesz azon lemondás, melyet V. Ferdinand

1848-ban kiadott . . . mely most eiktldetik az országgyűléshez. Mi azonban ily közléssel meg nem elégedhetünk, mi az ország jogainak biztosítására többet követelünk; s épen ez az, mit a fölírásban előadunk. . . . . De általában nem is osztom azon nézetet, hogy mi a fejedelemnek vagy annak, ki a legfőbb hatalmat tetteleg gyakorolja, különösen akkor, mikor nem törvényes téren áll, tanácsot ne adjunk. Legkeserűbb panaszuk a népeknek, hogy a fejedelemnek jó tanácsadói nincsenek, és a nemzet képviselői leginkább hivatvák arra, hogy a jó tanácsot, s a törvény minden mellőzésénél a jogszerű utbaigazítást tartózkodás nélkül kijelentsék a legfőbb hatalom előtt.

Még néhány nappal ezelőtt, így fejezé bé Deák előadását, azon kérdés: határozatban mondja-e ki a ház a maga nézeteit, vagy fölírást intézzen ő Felségéhez Ferencz Józsefhez, — a két fél között vitatott kérdés volt; a háznak többsége fölíratra szavazott, most már a felírat nem a többségnek, hanem a háznak végzése; nem a többségnek, hanem a háznak nevében fog az felküldetni, valamint a törvények is, melyek gyakran csak a többség által állapítottak meg, nem azon többségnek, hanem az országnak törvényei. Midőn különböző irányu politikai vélemények állanak egymás ellenében, mindenik véleménynek megvan saját logikája, elvei és eszmelánczolata. Lehet czélszerű az egyik, lehet a másik; de az egyiknek logikai folyamát megszakasztani, eszmelánczolatából egy részt kilökni, s abba a másiknak emezétől eltérő logikáját, elveit, eszméit beleilleszteni, annyi, mint azt megsemmisíteni. A ház elhatározta a fölíratot, most annak egyik lényeges pontját, oly pontját, mely nélkül az egészben összefüggés nincs, abból kiszakasztani s azon elvek és nézetek folytán tenni mind ezt, mik a felírást ellenzőknek bőven megvitatott elve és nézetei voltak, annyi, mint magát a háznak határozatát felforgatni.

Ha a többség a felírást elvetve abban állapotott volna meg, hogy csupán h a t á r o z a t b a n mondja ki a ház nézeteit, én kétségtelenül tartózkodtam volna a végzés folytán keletkezett okiratban hézagot, összefüggést, vagy a végzéssel ellenkező nézeteimnek beleillesztésével ellenmondást előidézni; mert tisztelve a ház végzéseit, nem akarhattam volna, hogy az ne azok szándéka szerint készüljön, kik azt elhatározták. Ezt tartom én méltányosságnak a parlamentáris életben. Tudom, hogy az indítványozott fölírat most már a ház tulajdona, mely azt változtathatja, módosíthatja, szétbonthatja, és egyes részeiből újat, egészen mást alkothat, és a többség jogát kétségbe nem vonom; de nem tagadom, hogy ugyanazon méltányosságot, mire én politikai pályámban mindenkor kész valék, óhajtottam, sőt némely előzmények után remélettem is azoktól, kik a felíratot nem akarták; ha reményemben csalatkoztam, arról valóban nem tehetek.“

Husznál több képviselő névszerinti nyilvános szavazást kívánt. Beadatott 254 szavazat. Az eredeti szerkezet mellett 120, ellene 134 szavazat adatott.

Két módosítvány forogván szőnyegen, miután elejtetett az eredeti szerkezet, a két módosítvány közt kellett választani.

Ez azon nem ritka esetek egyikét idézte elő, mik mutatják, a parlamentáris rendszerben minden látszólagos észszerűsége mellett is mennyi a hiány és logika-ellenesség.

Mint mondók, két módosítvány forgott szőnyegen; az előbb említett Váradytól, s más gróf Teleki Gyulától. Az elnök tehát szavazásra bocsátá a kérdést: V. indítványa fogadtatik-e el vagy nem? a kik elfogadják, fölálljanak.

Deák helyesen jegyzé meg, hogy a szavazóknak egy harmadik osztálya is lehet, t. i. olyanok, kik általában nem akarnak e kérdésben szavazni. Ezek iránt az elnök, ha nem névszerint történik a szavazás, nem tud egyebet ajánlani, mint — hogy ne legyenek jelen.

Deák e kijelentésre odahagyja a termet. Számosan követik. Megfoghatlan, hogy nem követik mindazok, kik előbb a szerkezetre szavaztak. Mi közük ezeknek ahhoz, hogy a két módosítvány közül melyik fogadtatik el, mielőtt ők kijelenték, hogy módosítványt általán nem akarnak? A szerkezet és mindkét módosítvány közt ugyanazon elvi különbség létezett.

És ha azok, kik előbb a szerkezetre szavaztak 120-an, odahagyják a termet, a ház nem teljes számú, mert ehhez 161 tag szükséges; nem határozhat; mind a

két módosítvány el van ejtve; s az egész mesterséges gépezet megakad.

Azonban a föliratiak nagy része, valószínűleg nem tudván magát hirtelen tájékozni, a teremben maradt s Várady indítványa többséget kapott. . . .

A szavazás folyama alatt nagy izgatottság volt a képviselők közt; az előcsarnokban Deák magyarázza néhány határozatnak, hogy — ha már a föliratot keresztül menni hagyták, ügyelniük kell vala, hogy ily, a dolog lényegét megtámadó indítvány ne tétessék.

Igy tétetett tönkre azon politikai gondolat, mely Deákot a fölirat indítványozásában vezérlé.

Hogy? miként? fogja kérdezni valaki. Lehet-e egyebet mondani Várady indítványáról, mint legfőlebb azt, hogy a maniáig fajult törvényeskedés szüleménye, — minden mellékcselezés nélkül.

Kétségtelen. Csak az a baj, hogy az illető helyen, melyhez a fölirat intézve volt, más benyomást kelle tenie. Az alkudozásoknak törvénytelen bélyegzése; azon circulus vitiosus, miszerint a tökéletesen alkotmányos és törvényes tésre nem lépett fejedelmet törvényes koronaörökösnek sem ismerhetni el; a nem-törvényes örökösnek pedig nincs módja a törvényes tésre lépni, — azon kijelentés, hogy az 1848: V. kiegészítése s a III. szerinti miniszteriumok helyreállítása előtt — a trónváltozás kérdése iránt nem is nyilatkozhatunk: mind ezek nem tekintettek egyébnek, mint az april 14-ki állásponthoz vezető nyitott ajtónak.

Oly fölirattól, melyben ilyen dolgok mondatnak egy a világ első hatalmasságai közé tartozó fejedelemnek, azt várni, hogy eredménye legyen, a kibéküléshez vezessen: kimondhatlan együgyűség leendett.

Politikai közérzetünk fejlettségét mutatja azon részint levert, részint boszus hangulat, mely e szavazat következtében a fővárosban uralkodott; s nemsokára az egész országra kiterjedt; — s néhány hét múlva a legtöbb vármegyét arra birta, hogy Deáknak külön bizalmi szavazatokat küldjenek.

A határozati párt is tájékozván magát szavazatának horderejére nézve, megdöbbsent diadalától. Ennek jeléül tekinthető, hogy a stylaris bizottmány, Tisza indítványára, kihagyta Várady módosítványának ezen utolsó szavait „a trónváltozás kérdése iránt nem nyilatkozhatunk,“ — miután az már Tisza Kálmán szerint az előtte való pontban más szavakkal benfoglaltatik.

Várady Gábor is kijelenté, hogy neki e kihagyás ellen nincs kifogása.

De Deák Ferencz — alkalmasint annak értelete által indítva, hogy az utolsó tétel kihagyása az ildom céljának magában meg nem felel, az egész módosítvány pedig, mert factum infectum fieri nequit — nem mellőzhető, — a háznak oknélküli megalázását akará kikerültetni; — s azért kifejté, hogy a módosítvány, miután már a ház többsége által elfogadtatott, többé nem az indítványozóé, hanem a házé; s attól, mit egy nap elhatározott, másnap vissza nem léphet.

A Várady-féle módosítvány eredeti szövege tehát fönttartatott.

* * *

Az így módosított fölirat a főrendekhez ment át. Ott is több napig tartott szónoklati áradatot idézett elő. A közönség egy része reménynyel, a másik hazafiúi boszúsággal emlegeté, hogy a főrendek módosítani, illetőleg

eredeti szerkezetébe visszaállítani akarják Deák javaslatát; hiu remény s boszuság volt. A főrendek változatlanul elfogadták azt.

Junius 24-kén küldettek ki a két ház elnökei, hogy a föliratot ő Fölségének személyesen átnyujtsák.

Néhány napi szünet váltá föl a viták izgalmait. Az országgyűlés egyéb teendőivel nagyobb csendben foglalkozott. Ezek közül legfontosabb a nemzetiségi ügyben kiküldött bizottmány munkálata, melyről itt nem szólunk — az egész kérdést tüzetesen fogván később tárgyalni.

A fővárosban s innen kieredve az országban, különféle s az ellenkező hírek válták föl egymást napról napra. Hallatszott, hogy ő Fölsége nem is bocsátja maga elé az országgyűlés küldötteit. Majd azon hir keringett, hogy ő Fölsége a föliratra nem a szokásos királyi leirattal, hanem manifestummal felelend; melyben a czim és trónörökösödés fölötti viták által mélyen sértett Fölség többi országainak népeire appellál Magyarország ellen. — A mérsékeltek e hirre megdöbbennek; az álomkórosok, kik már látják a francia-olasz-austriai háborut, örülnek. Amazok lehangolvák; ezek jó kedvvel rohannak vesztőknek. Másnap vérmes remények mennek szájról szájra; a ministerium megadatott; már nevek is emlittetnek. Majd ismét a provisorium réme látszik közelnek, és sok nagy hős kezdi mentegezni hős tetteit és nagy szavait.

Ily kedélyhullámzások közt érkezett le a legváratlanabb tartalmú első királyi leirat jun. 30-káról; mely így szól:

Legmagasb leirat.

Első Ferencz József, Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar, Cseh, Halics és Lodoméroszágok Apostoli, ugy Lombardia, Velence és Illyria királya, Ausztria Főhercege stb.

Hü Magyarországunk, s az ahhoz kapcsolt részek zászlósainak, egyházi és világi főrendeinek és képviselőinek, kik az álta-

lunk 1861-diki aprilis másodikára összehívott országgyűlésen egybegyűlvék, üdvöt és kegyelműnket!

Kedvelt hiveink! Jöllehet Mi azon országgyűlési tanácskozásokat, melyek legfelsőbb uralkodói jogaink fölött a képviselői házban tartattak, ugy szinte a Minket, mint Magyarország örökös Királyát törvényesen illető tagadhatlan öröklési jogaink ellen irányzott kitöréseket komoly megilletődéssel értettük: mégis azokat inkább egyes szenvedélyos szónokok pillanatnyi heve kifakadásának, mint az egybehívott országgyűlés érzelmei hü tolmácsának véltük tekinthetni.

Miután azonban ama tévnézeteknek a hozzánk intézett legalázatosabb feliratnak mind alakjában, mind szövegezésében határozott kifejezés adatott, legfőbb kötelességünknek tartjuk, Fejedelmi személyünk és Királyi örökös jogaink iránti azon tartozó jobbágyi tisztelet megóvására, melyet a trón és annak méltósága méltán megkíván, de mely az országos rendek és képviselők ama feliratában a törvényes szokástól eltérve mellőztetett, — a föliratot, mely a királyi jogokat sértve, nem Magyarország örökös Királyához intéztetett, visszautasítani; élénken óhajtván mindazonáltal az országos rendek és képviselők feliratában foglalt nagyfonságú kérdések iránt őszintén nyilatkozhatni: az országos rendeket és képviselőket ezennel komolyan felszólítjuk, miszerint figyelve az 1790. évi koronázó országgyűlés alkalmával követett eljárásra, a feliratot hozzánk oly alakban terjesszék föl, hogy annak elfogadhatása az áltaiunk bármely megtámadások ellen mindig megőrzött korona méltóságának és uralkodói öröklött jogainknak kellőleg megfeleljen.

Kikhez egyébiránt cs. kir. kegyelműnk- és kegyelmességünkkel állandóan hajlandók maradtunk Kelt birodalmi fővárosunkban Bécsben, Austriában, sz. Iván hava 30 ik napján, ezer nyolczszáz hatvanegyedik évhen.

Ferencz József s. k.

B. Vay Miklós s. k.

Zsedényi Eduárd s. k.

Ezen királyi leirat hangja oly méltóságos volt, szeleme annyira megfelelt azon modornak, mely a monarchicus Magyarország s királyai közt érintkezésben századok óta szokásban vala; azonfelül a nagyot botlott majoritást épen gyenge oldalánál, s olyan módon ragadta meg, melyet az egész világnak helyeselni kelle: miszerint bátran mondható e leirat az october 20 óta történt és írott dolgok közül a legsikerültebbnek.

Benyomását festeni nehéz.

A kir. leirat szerkezete általánosan legnagyobb elismerésben részesült. Az abban levő utalás hazai törvényeinkre s ő fölségének közeledési szándékára — hasonló békülékenység viszhangját költé még olyanoknál is, kik különben nem nagy bizalommal tekintenek Bécs felé.

Sokan ujjongtak örömükben, már csak azért, is mert a tulzók egy leczkét kaptak.

A határozatiak különféle változatokban rejtegették s árulták el megszegyenüléseket, bosszuságukat.

„Látjátok — ugymond az egyik — nem mondtuk-e meg előre, ha fölirunk, mindjárt az alkudozás terére szorittatunk.“

„Azért sem engedünk, — mond a másik — az országgyűlést nem compromittálhatjuk.“

„Ez az egész csak manoeuvre Deáktól!“ — mond egy sokat beszélő vastag népképviselő.

A föliratiak pedig: „Lám, ez nem történik, ha Deák szerkezetét elfogadtátok volna.“ „Látjátok, hogy nem értetek a politikához; most már engednetek kell következetességből, — miután már átengedtétek elvileg a föliratot.

„Hja! az összes diplomatia roszalta a ti vitáitok modorát, s módositványaitokat, s ellenünk van!“

„Hüm — felel egy telivér tulzó vállvontatva — mert a külföldi diplomaták meg akarják Austriát buktatni, azért beszélnek így.“

Julius 5-ke véget vetett a habozásnak. Az alsóház ellenzés nélkül fogadta el a királyi leiratot. Negyvennyolcz órai fontolgtás után elvettetett tehát eredménye azon affectált hazai aggodalmaknak, mik a fölirati javaslat módositványait szülek, mik a fővárosban pártszenvédeleyeket gyujtottak s országszerte annyi keserütséget

szültek, mik a fejedelmet méltóság-érzetében mélyen bántották, mik annyi örvendetes ürügyet nyújtottak az alkotmányunk ellen folyvást áskálódó cselszövőknek loyaltitásunk gyanusítására! Minden dictio, nagy szavak, jogi következtetések szappanbuborék gyanánt eltűntek a fejedelem egyetlen szavára.

* * *

Ez egy igen fontos pillanat volt a kiegyenlítés munkájára nézve, melyet a kormányzók bölcsességétől függött, a közbirodalom javára hasznosítani. — A július 5-ki szavazás után világos volt, hogy a fejedelem erélyes föllépése, párulva a magyar közjogi tér tiszteletben tartásával, s a közeledés s jóakarát hangjával, — az 1861-ki országgyűlést is ugyanazon szerencsés fordulatra birhatja, melynek példáját megélték apáink az 1790-ki országgyűlésen, mely dühös szenvedélyek közt kezdődött, s a trón és nemzet kibékülésével végződött; valamint az 1841-ki országgyűlés is viszálykodások közt nyílt meg kölcsönös kiengesztelődés hangulatában oszolt szét.

A közeledésnek fölülről jött első jeleire a határozati párt desorganisálva, különféle elemeire látszék felolvadni; a mérsékeltek állása szilárdult, a túlzóké tarthatlan lett.

De a leirat jó hatásának mielőbbi ellensúlyozásáról is gondoskodva volt. A királyi leirat közöltetett a bécsi birodalmi tanácscsal mi, magyar fölfogás szerint magában is bántalom Magyarország ellen, mert ennek fejedelmeihez való viszonya semmikép seni tartozhatik sem a Reichsrath, sem más idegen testület illetősége alá; de e tény oly szavak és jelenetek kíséretében is ment végbe, melyek bizalmi szavazatot tartalmaztak az állam-miniszter mellett, ingerlő demonstratiót Magyarország ellen; mely csak arra lehetett jól számitva, hogy a mérsékeltek állása is-

mét nehezítették, a közeledés hajlamai, az állam-hatalom iránti bizalom, ha tán ébrednének, innét elfojtassanak. Sőt általános volt a gyanú, hogy ezen boszantó s ingerlő lépés a képviselők félrevezetésére van számítva; s ennél fogva merő gyanúból józan akart maradni mindenki, s „azért is“ arra szavazott: hogy — a királyi leiratnak hódoljunk..... Ezek voltak főmozzanatai az első fölírat történetének.

XII

A nemzetiségi kérdés az országgyűlésen.

Az első föliratra válaszkép adott királyi leirat leérkezése, s a második fölirat fölterjesztése közti időpontot az országgyűlés bizottmányai különféle teendőikre használták föl; s ezen teendők közt legnevezetesebb gyanánt említők a nemzetiségi kérdést.

Mi is e közt akarjuk használni arra, hogy a nemzetiségi kérdés fejleményének főbb momentumait az octoberi fordulat óta szemügyre vegyük.

October 20. előtt is nyilatkozott az ország különféle nyelvű népei közt némi mozgalom, melynek indító ereje a nemzetiségi érzület. De csak halk moraj volt az, mit a mindent elnémitő közigazgatási gépezetnek zörgéséből kivenni lehetett. October után hangos lőn a mozgalom; — és némileg irányt is cserélt.

Az 184⁹/₆-ki hadjáratokban nemzetiségérti rajongásukban vért és vagyont pazaroltak testvérgyilkos népei e hazának. Eleinte a magyart sujtották a horvátok, szerbek, románok. Majd a magyar leverte a horvátot, szerbet, románt. Az austriai hadsereg egyesülve az oroszszal, leverte a magyart. Akkor kivették mindnyájok kezéből a fegyvert, hogy se egymás ellen, se maguk mellett ne használhassák.

A sebeik közt mozdulatlanul heverő népek gondolkozni kezdenek tetteikről, miket előbb kell vala meggondolniok. Azt kérdék a nem-magyar nemzetiségek maguktól: mit nyertek? A magyarokkal egyenjogúságot; azaz egyenlő kötelezettséget a német bureaucratia teljhatalmának hódolni.

Ezen egyenjogu szolgaság lassankint bizonyos közérületet fejtett ki a különböző nemzetiségek között. Közzeledés történt köztük, előbb az irodalmi, majd a társadalmi téren. Bizonyos pontig egyetértés kezdett uralkodni; mely ugyan csak negatív volt; egyetértés abban, mit nem akarnak; — egyetértés a bureaucratiai rendszer ellen.

October 20. óta ezen egyetértés csorbát szenvedett Indoka megszűnt. Az octoberi kéziratok helyreállíták elvileg az alkotmány egy részét, az ország integritását, a magyar nyelv országos diplomatiái jogát. A magyar nemzetnek ez kevés volt, de elég arra, hogy a nemzetiségek féltékenysége a magyar ellen fölbredjen; — s a nemzetiségi mozgalom annyiban irányt cserélt, hogy a magyar ellen, kinek suprematiájától mindnyájan tartanak, kezdett fordulni, — de a nélkül, hogy a bécsi kormánnyal kiegyezett volna.

A magyar alkotmány jótékonyágát ugyan a tizévi absolutismus alatt becstülni s visszaóhajtani megtanulták a nemzetiségek értelmesebb férfiai: de az alkotmány nyújtotta polgári szabadság vágyaikat nem elégíti ki. Politikusaik józanabbjai is saját fajuk körében nemzeti létet akarnak megállapítani, ámbár azon őszinte gondolattal, hogy az a magyar korona egységét ne veszélyeztesse. Mások tovább mennek, s egy közelnek képzelt jövőre a keleti Európa felbomlására számítva, bármi csekély s bármi határozatlan jogczimű államterületet

ohajtanak, mely azon esemény beálltakor vagy új államalakulások magvával szolgáljon, vagy könnyen oda csatlakozhassék, ha kedve leend, — hova a fajrokonság vonzani fogja.

Nem akarunk gyanusítani; csak tényeket constatirozunk; sőt azoknak természetes voltát megengedjük.

Bármint legyen a dolog, october 20-ka óta a nemzetiségek mozgalma részint a szláv-román nyelvű lapok szaporodásában, s egy központi szláv-román lapnak Bécsben keletkezésében kezd nyilatkozni; részint számos, a trónhoz intézett petitiókban, szerb congressusban, román gyülekezetekben, horvát országgyűlésen.

A nemzet legsajgóbb sebei egyike volt az ország integritásának megsértése, a szerb-Vajdaság fölállítása és Muraköznek Horvátországhoz csatolása által.

Az octoberi kéziratok egyikében (l. 18. lapon) az elvileg megszüntetett Vajdaság visszakebelezésének mikénti eszközlése, s a Vajdaság nemzetiségi s valláskülönbőség nélküli előkelő személyiségeinek meghallgatása végett gróf Mensdorf Pouilly, cs. k. altbnagy küldetett ki. Ez küldetésében sok tapintattal s jóakarattal járt el. A Vajdaság bekebelezett. Majd a Muraköz is visszacsatoltatott.

De bármi nagy volt a fájdalom előbbi erőszakos kiszakítások miatt, visszacsatoltatásuk alig tőn némi hatást az országban, s öröme vagy hálára senkit se gerjesztett. Oly mély vala még 1861 elején az Austria gyengeségéről uralkodott balhit, hogy minden közeledés Magyarország irányában csak kénytelenség, tehetetlenség kifolyásának tartatott.

A szerbek azonban, kik a Bachféle Vojvodina szerzetével elégületlenek voltak, megis zokon vették annak

egyszerű visszakeblezését; s azt, hogy ők jogos kívánságaik iránt csak utólag fognak kihallgattatni.

Előbb Rajacsics, az ősz patriarcha tőn a kancellárhoz intézett levélben óvást a visszakebelezés, s azon felsőbb intézkedés ellen, miszerint bizalmi férfiak hivandók egybe, kik a szerb vallási s nemzeti igények iránt fölterjesztést tegyenek; — és erélyesen követelék az e tárgyakban egyedül illetékes nemzeti congressus összehívását.

Majd a szerbek egy részénél némi befolyással bíró Stratimirovics cs. k. tábornok levele Deák Ferenczhez jött nyilvánosságra, melynek alapgondolata e nevezetes sorokban van kifejezve: „Nem a visszahelyezés a magyar korona alá — mit közös jövőnk érdekében magam is szükségesnek vélek, hanem azon mód, melylyel e visszakebelezés történt — politikátlan, igazságtalan.“ „De az is minden kétségen kívül van, hogy a nemzetek közti egyenjogúság elvei megsérülnének, ha e revisio csak egyoldalulag a magyar országgyűlés által eszközölnék a szerb nemzet képviselőinek meghallgatása nélkül.“ — „E szerint tehát csak a szerb nemzeti gyűlést tekinthetem azon alkalmas képviselőnek, mely a Magyarországi egyesülés közelebbi módzatának előterjesztésére, s szabadalmainknak a magyar országgyűléssel egyértelműleg leendő revisiójára, s törvénybe iktatására hivatva van.“

E szavakban a szerb nemzet többségének fölfogása s értelemmel megközelítőleg van kifejezve.

A congressust kérő szövegek szaporodtak. És a congressus azon esetben, ha az országgyűléssel egyezkedés czéloztatott, kikerülhetlennek látszatott.

De más célzatu befolyások is működtek annak még a magyar országgyűlés előtt való létrehozásán; — s így

jelent meg az azt elrendelő l. f. kézirat, egy hónappal az országgyűlés egybehívása előtt.

* * *

A marczius 5-kén kelt l. f. kézirat eredetileg az államministerhez vala intézve; s a bécsi hivatalos ujságban jelent meg; s föltűnő volt, hogy azt a magyar kormány hivatalos lapja nem közölte. Csak néhány nap mulva közlött a „Sürgöny“ egy hasontartalmu, de Vay kancellárhoz czimezett l. f. kéziratot; melyben ennek meghagyatik, hogy a megengedett szerb congressushoz ki-nevezendő k. biztos s annak adandó utasítások iránt az államministerrel egyetemben javaslatokat terjesszen föl.

April elején nyitattott meg a szerb congressus Philippovics tábornok, kir. biztos által. Tárgyalásain ugyanazon két párt árnyalata huzódik végig. Az egyik párt hajlandóbb Bécsben keresni nemzeti ohajainak kezességét; privilegiumokra hivatkozik; s egyik része e pártnak általán Magyarország és Austria mint politikai fogalom irányában közönyös, s saját nemzeti jövő álmaiban él. A másik párt a magyar nemzettel ohajtana végre állandólag kiegyezni, s ezt csak úgy véli elérhetni, hogy a szerb nemzet eddigi privilegialis helyzete helyett az országgyűlés által törvényesen állapittassa meg annak állását s nemzetiségi igényeit a magyar korona egységének igényeihez szabja.

Mintegy középen áll Stojakovics György hajdan ügyvéd, később főtörvényszéki ülnök, jelenleg kancelláriai előadó, ki kész programmal lépett a congressus elé, melyet főpontjaiban annak többsége elfogadott; s következő föliratban terjesztetett föl ő Felségéhez:

„Császári kir. Apostoli Felség !
Legkegyelmesebb urunk !

A legalázatosabb hűséggel aláírottak a szerb nemzetnek kivételosen összehívott nemzeti congressusában egybegyűlt képviselői a főnállott vajdaság és temesi bánaságból, a legszentebb kötelességüknek tartják, legmélyebb hála-érzetöket Felséged magasatos trónjának zsámolyára letenni azon legmagasb kegyelemért, melylyel Felséged a szerb nemzetnek, méltányolva közösen kimondott kívánatát, megengedni méltóztatott, nemzeti congressusban összegyűlhetni és ily uton alkalmatosságot nyerhetni azon biztosítási föltételek iránt, melyek a főnállott Vojvodinának Magyarországhoz visszacsatolását illetőleg szabadalmas jogaik biztonságára, különösen pedig a szerb nemzetiség és nyelv tekintetében szükségesek lettek, közös tanácskozás alá vehessék és azokat határozottan formulázott javaslatban a congressusból Felséged elé legalázatosabban fölterjeszthessék.

A nemzeti congressus előleges kihallgatása és annak bejegyzése nélkül kimondott Magyarországhoz visszacsatolása a Vojvodinának, a szerb nemzetet mély fájdalommal és alapos aggodalmakkal töltik el jövőndő nemzeti lételük iránt. Azonban Felségednek f. évi mártius 5. legfelsőbb határozata által a hű szerb nemzet szívében a régi és őseitől öröklött bizalom ismét fölujult, és fölkellett azon reménye, mikép Felséged legkegyelmesebben méltóztatandik dicső emlékezett legmagasb elődei által a szerbeknek adott szabadalmakat legmagasb védelme alá venni és azokat mostanra gyakorlati érvényre emelendi.

Ezen reményre a congressus képviselőit jogosítja másrésztől azon meggyőződés is, hogy a magyar országgyűlésen összegyűlt polgártársaik a szerbek kívánalmait és Felségednek a szerb nemzetet illető jóakaró szándékait pártolandják; hogy a magyarok azon tiszteletet, melyet saját jogaikra nézve igényelnek, mások jogaitól se fogják megtagadni és igazságosak lesznek egy nemzet iránt, mely velük századok óta együtt él, mely velük egyiránt osztotta a jó és balsorsot, és mely rendkívüli érdemeket szerzett magának a közös uralkodó és a közös magyar haza iránt.

Ily érzelmekkel járultak a congressus képviselői föladatuk megoldásához és határozataik s javaslataikban nem tértek el a szerbek hajdantól főnnálló szabadalmaiktól, teljesen meggyőződve arról, hogy azt, mi e nemzet számára biztosított, jogosan kívánniok szabad és hogy ők nemzeti lételük legerősb biztosítékait mai nap is azon föltételekben találандják, melyekben azokat elődeik keresték, midőn Felséged államaiban letelepedtek.

Ezen szabadalmak tartalma vonatkozik a) a keleti orthodox egyház szabadságára; b) a szerbek politikai nemzeti jogaira. Csak az utóbbiaknak lehetett képezni és képezték ezen congressus ta-

nácskozmányainak és határozatainak tárgyát; de fönntartjuk a szerb nemzet számára, hogy a szerb egyház, iskola és alapítványokat illető jogok minden a monarchiában lakó szerbek congressusán tárgyalassanak, és e tekintetben különös intézkedések ott tétessenek és a szükséges javaslatok Felségednek a közönséges congressusból jobbjágyilag fölterjesztessenek; miképen ez a Felségednek f. évi márt. 5. a szerb patriarchához kibocsátott legfelsőbb kéziratában az egész szerb nemzet számára fönntartottnak tünik ki.

A szerbek nemzetpolitikai jogai főképen a boldog emlékezetti császár és magyar király, a dicső emlékü I. Lipótnak 1690. április 6., azután az 1690. augusztus 21., 1691. augusztus 20. és 1695. márcs. 4. kelt diplomáiban számíttatnak elő.

A legegőbb említett diplomában a szerb nemzetnek világosan szabad választás adatik a nemzeti vajdát illetőleg. E diplomában ez mondatik - „Excusso autem jugo Turcico omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus.“ Továbbá: „Prommittimus insuper, donamus et concedimus omnibus et singulis liberam bonorum sive immobilium, quocunque Turcis in confinibus suis ademerint, possessionem.“

Az 1691. augusztus 20-ki szabadságlevében pedig ez áll: „Volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus eadem gens Rasciana perseverare et antiquis privilegiis eidem a Majestate Nostra benigne concessis, ejusque consuetudinibus imperturbate frui valeat“.

Végezetül azt mondja a nagylelkü Császár és király az 1695. márt. 4-ki szabadalomlevélben: „Decrevimus — ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confinibus et ditionibus nostris, locis videlicet sibi per memorati consilii Nostri Aulae Bellici commissionem concessis — — libero sui ritus exercitio — — uti et frui possit valeatque.“

Ha tehát a szerb szabadalmak szövegének értelme jól fölfogatik, ha az akkori tényezőket és a szerbeknek az ausztriai államokba bevándorlásának okait tekintjük, és ha ezen privilegiumokban kinondottakat divatos államstyre lefordítjuk és azokat a jelenlegi formákba öltöztetjük, úgy azokból a szerbekre nézve következő nemzetpolitikai jogok származnak.

1. Egy saját területei jog, azaz: a magyar királyságban a saját kerület. E kifejezések: „Damus omnibus bonorum immobilium, quocunque Turcis in Confinibus ademerint, possessionem“; továbbá „ut populus omnis in praesidiis, oppidis, confinibus et ditionibus nostris, locis videlicet sibi concessis“ már nyelvtani értelemben is azt teszik, miképen a szerbeknek azon területekben, melyek a törököktől visszaszerezettnek, bizonyos terület ígértetik, sőt hogy nekik azon időben, midőn az 1695. márt. 4-ről kelt szabadalom kiadatott, ily terület a cs. k. udvari főhaditanács által ki is jelöltetett.

Fel sem tehető, hogy a szerb nemzet, mely az austriai államokbai bevándorlása előtt saját területén lakott, ott nemzeti intézményeinek élvezetében nemzeti főnök alatt patriarchalis életet élt és mit a cs. k. államokba is behozott, hogy ugyanaz a számára biztosított terület alatt, mely a törököktől visszaszereztek, mást értett vagy mást kívánt volna, mint földtanilag kijelölt területet, melyen a kereszténység ellenségeinek elűzése után, az akkori római császárok védelme és szelid kormánya alatt nemzeti intézményeik jótéteményeit békében élvezhessék. Ezt igazolja azon körülmény is, hogy a szerbeknek egyszersmind megengedtetett, magoknak nemzeti főnököt szabadon választhatni és saját tanácsaik vezetése mellett ősi szokásaik szerint élni; mely engedményeknek csak is saját terület és egy földtanilag kijelölt terület határain belül lehet csak értelme és jelentősége.

Igy értelmezte a fennemlített szabadalmak szövegét az 1790. Temesvárott tartott szerb nemzeti congressus, midőn postulatumnak 1. fejezete 8. és 2. fejezete 1. pontjában a temesi bánatnak a szerbek részére kiszakasztását kérelmezte. Ugyanily értelemben fogták fel az Ő Főlsége II. Lipót császár és király parancsára összeült és a postulatumnak átvizsgálására kiküldött udvari vegyes bizottmányok. Végezetül ugyanily értelemben méltóztatott Felsőged is a szerb privilegiumokat legkegyesebben magyarázni, midőn az 1849. nov. 18. kiadott legfelsőbb pápens által a szerb-Vajdaság constituáltatott.

2. Ezen szabadalmak értelméből következik továbbá a szerbek saját, az ő jellemök és szükségüknek megfelelő belkormányzatrai jogigényük, választott vajda alatt. Erre utalnak az 1690. april 6. kelt diploma szavai: „omnia in formam stabilem et ordinem debitum pro futuro ad votum et satisfactionem vestram redigemus.“ Továbbá „volumus ut sub directione et dispositione proprii Magistratus gens Rasciana perseverare valeat.“

Hogy ugyanigy értelmezi a szerb privilegiumot I. Lipót császár és király, bizonyítja azt a legfelsőbb határozatra 1694. május 31. kelt cs. k. udvari főhadi tanács leirata, melyben a szerb nemzetnek minden magyar megyei hatóságtól függetlensége kimondatott. A legtagadatlanabb bizonyosságát adja ezen magyarázatnak Felsőgednek 1848. deczember 15. éni kelt legfelsőbb határozata, melyben a szerb nemzetnek, utolsó vajdájok Szuplika és István megerősítése és egyszersmind belkormányzatuk és nemzeti rendezésük világos szavakba legkegyelmesebben kiállításba tétetik.

Ezek a szerbek kívánalmainak főbb pontjai; következnek azután az indokolások, melyek lényegesen csak e pontok körül forogván, ezeket adni szükségesnek nem találtuk.

A szerb kérdés megítélésében a nemzeti congressus e kérvénye vezérfonál. A szerb nemzet legkiválóbb tagjainak gyűkezete volt az, mely legilletékesebb a nemzeti igények formulázására; ámbár semmi kétség, hogy vagy on- és értelmiség által kitűnő sok szerb nem osztja a congressusnak ebben kifejezett nézeteit és ohajait.

Nincs itt helyén ezeknek vitatásába ereszkedni. Jogi indokolásuk gyengése szembe tünő; mert azon tényből, hogy török zsarnokság elől menekülvén, Magyarországra lakhelyet kaptak a szerbek, politikai terület igényére ugrik át a kérvény, s azon tényből, hogy a cs. kir. Hofkriegsrath oly tért, mely nem övé, hanem Magyarországgé, nekik átengedett, — az ország ellenében jogot praetendál; s azon tényből, hogy privilegiumok, s hazai törvények is vallásuk szabadsággyakorlatát biztosíták: nemzeti elkülönzést, nemzeti külön kormányzatot von le.

A kérdés azonban nem is jogi szempontból tekinthető. Jogi tekintetben nem lehet vita. Ausztriában csak egy positiv jog van, melyen alapul a trón, alapul az austriai államkötelék, melyen áll Magyarország: s ez a történeti jog.

De e kérdés politikai: hogy a történeti jog szentül tartása mellett mit lehet, mit kell megadni?

Semmiféle positiv vagy természeti jog sem indokolhatja azt, hogy egy eddig nem létezett államterület alkottassék, melyen a szerb nyelv legyen diplomatiái, szerb nemzeti kormányzat hozassék be — midőn azon területnek absolut és relativ kisebbségét képezik azok, kik ezt igénylik.

Ellenben geographiai terület nélkül, olynemű nemzeti szervezet, mely a vajda, s külön kormányzat alá helyezné az országot valamennyi szerbét, a szerbek ily extraterritorialis állapota — mai államformák s

polgárosult kormányzat igényei között — oly képtelenség, melynek, ha propter bonum pacis létrehozuk is, semmi állandósága nem lehetne, csak új zavarokat fogna szülni.

E kérdés megoldását tehát valószínűleg nem egy leirat, még csak nem is egy országgyűlés fogja létrehozni, hanem az idő, s az eszmék és európai viszonyok fejleménye, melyre szerintünk az összes nemzetiségi viszály befejezését utalnunk kellend — nolle velle.

* * *

Míg a szerbek régi császári szabadalmaikban, miket törvény-erővel nem-bíróknak maguk is jól ismernek, de félre nem dobhatnak előbb, míg a törvényben pótlékot nem kapnak, törekvéseiknek concret alapot találva óhajukat formulázzák: — az alatt a többi nemzetiségek, melyek a szerbek kivételes helyzetének előnyével nem bírnak, szintén találtak tevékeny szószólokra.

Első rendben említendők a románok.

A román mozgalom háromfelé ágaz.

A magyarországi románok utó gondolat nélkül a magyar alkotmány terén állanak; azon téren erélyes és tehetséges képviselőik által védik nemzetiségi igényeiket, melyek nemzeti nyelvöknek az iskolákban, a községi s megyei közigazgatásban való érvényesítésére szoritkoznak.

Az erdélyi románoknál tulnyomó azon pártárnyalat, mely a román nemzeti szervezetet tüzi czélül, s melynek egy része román területet is igényel.

Megegyeznek végre valamennyien azon pontban, hogy egyházukat a szerb hierarchia járma alól fölszabadítva, nemzeti püspökök, s tán nemzeti patriarcha védpajzsa alatt különállólág szervezzék.

A magyarországi románok törekvései Kővárvidéken s Krassó megyében nyilatkoztak leg határozottabban.

Különösen Krassó megye az octoberi diplomával ellentétben a román nyelvet a megye hivatalos nyelvének választá. A helytartótanács e határozatot, mint a régi törvénybe s az octoberi diplomába ütközőt, s a megye statutarius jogkörén túlhágót, megsemmisítette. A napi sajtó a kérdést politikai szempontból tárgyalá; s tulajdonképen azon nézethez hajolt, miszerint a megyék belső igazgatási nyelve, különösen a néppel érintkező alsóbb körben, a helybeli nemzetiségi viszonyoktól függhet; és alközigazgatás czéljainak elérése, tehát a czélszerűség szempontjából tekintendő. Ellenben a megyei s városi hatóságoknak egymás közt, s az országos hatóságokkal való érintkezésében, ha bábelt nem akarunk, egy nyelvnek kell uralkodni; s erre elvonttan attól, hogy minden tekintetben suprematiával bír, de a történeti jog s törvény által kijelölt — a magyar nyelv.

És ha eljöhet azon idő, midőn elegendő higgadtsággal fog birni minden oldal, a dolgot nemzetiségi féltékenység vagy propaganda utógondolata nélkül, pusztán a kormányzati kényszerűség szempontjából tekinteni, akkor a sajtónak ezen elvei érvényre is jutandnak.

A románok egyébkénti hangulata s álláspontja még inkább kiderült az országgyűlés folyamában.

A magyarországi románok s magyarok közt sem teljesen odaadó bizalom, sem kölcsönös megelegetés nem uralkodik ugyan: de figyelemreméltó symptoma, hogy míg a szerbek kiválóbb férfiai oly passiv állást foglaltak el alkotmányos mozgalmaink közepette, melyről nehéz meghatározni, nem volt-e számitott? addig a románok mind a megyében mind az országgyűlésen kiálltak a

küzdterre, s — ámbár mint nemzeti oppositio, de alkotmányos álláspontot foglaltak el.

Mig a szerbek alig egy két tag által voltak képviselve az országgyűlésen, kik ott nem is akartak nemzetök igényeinek ohajainak tolmácsai gyanánt tekintetni, addig a román nemzet értelmiségének képviselői nagy számmal léptek föl és vívtak az országgyűlésen, kik többé kevesbbé közeledtek a magyar fölfogáshoz vagy fokozatosan távoztak el attól.

A fölirati viták folyamában történtek is a nemzeti indokokból apró csatározások, mik egy oldalon sem fejtettek ki valami nagy tapintatot vagy magasb szempontokat; hanem mint előrsi csaták a meglepetés szabálytalan és meggondolatlan hevével vívattak.

Különösen a föliratnak Erdély visszacsatolásáról szóló tétele idézett ily emlékezetes összeütközést elő. A fölirati javaslat Erdély tetteges egyesítésének végrehajtását igénylő; „ezt megtagadni, u. m. nem annyi volna, mint Erdélyt nem egyesíteni Magyarországgal; hanem annyi mint azt Magyarországtól elszakasztani.“

Ez ellen a románok nevében B a b e s következő módositványt hozott javaslatba: „Erdély nevében ohajtjuk, hogy a választási törvénynek Erdélyre való nézve megváltoztatására értekezlet nyitassék; s annak eredménye a ház elé terjesztessék.“ Az indítvány indokolásában azt mondja a szónok, hogy ő is ohajtja az uniót, nem csak Erdélylyel, hanem a Bukovinával is, mely a magyar korona jögezimén jött Ausztriához. Az unio csak a magyar és székelyre nézve törvény; de nem az ország lakosságának kétharmadát tevő románokra nézve. Az erdélyi országgyűlésnek nem volt joga 1848-ban a román nép meghallgatása nélkül beleegyezni Erdélynek más országba beolvasztásába. Elmondja az oláhok panaszait: mint

ignoráltatnak a kormány által a főhatóságokhoz való ki-
nevezéseknél, a megyékben, az egyenjogúság daczára;
mindezeknél fogva nem nagy kedvök lesz nekik az unió-
hoz; kivált ha az erőszakoltatni fog. Erdély viszonya
Magyarországhoz az, a mi Horvátországé: kétoldalú szer-
ződés.

Ezen különös, de a románok fölfogását jellemző ál-
lítások nagy zajjal fogadtattak; mire az elnök megjegyzé,
hogy a szólónak mondottai közt sok van mi a dologhoz
tartozni nem látszik; de az indítványozónak joga van
módosítványát indokolni. A nemzetiségi kérdésben ural-
kodó nagy érzékenységnél fogva komoly megfonto-
lásra, s egymás iránti türelemre inti a képviselőket.

Egy a magyarral határozottan egyetértő román kép-
viselőnek „a posztóban és selyemben járó románok“ el-
len kiejtett gyanusításaira más román képviselő, (Vlád)
azt válaszolja, miszerint „a román intelligencia a magyar-
tól tanulta nemzetiségét ápolni, fejleszteni, s annak szó-
szólója lenni. Nem kell kétélű fegyverrel élni. Nem monda-
ta-e 1849-ben hg Windischgrätz, hogy a 48-ki törvénye-
ket csak a népsöpredék s néhány izgató akarja, nem a
nemzet. Ne gyanusítsuk tehát egymást, hanem várjuk be
a nemzetiségi kérdés tüzetes tárgyalását.“

P ó p a György — Babes szellemében szólva óvást
tesz az ellen, mintha Magyarország és Erdély ohajtanák
az uniót. A román nem ellensége az uniónak, hanem ki-
hallgattatni akar.

B e n i c z k y F. helytelennek tartja e helyen az egész
vitát, mert a fölírat nem fogja a nemzetiségi kérdést el-
dönteni.

De a gyuanyag tovább is működött a kedélyekben.
A fölírat egy másik pontjánál „a vallás- és nemzetiség
különbség nélküli egyenjogúságról“ P ó p a György be

akarja tétetni „születés-különbség nélkül;“ — arra czélozva, hogy a születés még mindig ad Magyarországnak különjogot, még pedig a legnagyobb, t. i. törvényhozói jogot; — az 1848-ki törvények illetlenül hagyván a főrendi táblát.

Ily czélzás alkotmányunk egyik lényeges és ősz tagjára, a felsőházra, valamely magyar democratá által ki-ejtve szintén kárhozzatató zajjal fogadtatott volna. Román képviselőtől kiejtve — annak összefüggése nemzetiségi-democratiai tervekkel gyanus vala.

Bónis Samu oly tüzesen, a mily tapintatlanul ad e gyanuknak kifejezést, mondván: bizonyos uraknak nem elég a nemzetiségi eszmével izgatni; tovább is mennek már; — ő megvallja, hogy az előtte szólónak indítványán bécsi szagot érez. (Roppant benyomás; a többség részéről tetszés jelei.)

Pópa viszonozza, hogy őt szenvedély nem vezeti, sem Bécsből nem fogadott utasítást.

Egy szónok Babes képviselőt „császári királyi doctornak“ nevezi el, s egyéb heves szavakat ejt ki; mikéért végül békülékeny szavakban bocsánatot kér. A románok is utóbb engesztelten szólnak.

Hasonlón tüzes és meddő vita keletkezett más alkalommal, a fölirat azon több helyt előforduló kitétele fölött „magyar nemzet“, mely helyett a románok „országot“ akartak tétetni.

A higgadtabbak váltig figyelmeztették a házat, hogy oly fontos kérdés, minő a nemzetiség, ne tárgyalassék incidentaliter, amugy is bizottmány levén kiküldendő mely a kérdésben tüzetes javaslatot dolgozand ki. E vitákban a románok részéről kicsinyes fölfogás s ingerült hang; a magyarok részéről tapintatlan durvaság, s azon hiedelem nyilatkozik, miszerint a románokat „reactionarius“ ellenséges szellem vezérli. Figyelemreméltó, hogy

a magyar részről történt helytelen kitörések épen a határozati párt részéről jöttek, mely különben néhány phrasisban a nemzetiségeket megnyerő arcanum duplicatumot birni vélte.

E párt tehát némi zarba jött e viták által, melyet bizonyos általános mondatok alá vélt rejthetni; — „nem kell megijedni a nemzetiségektől; — hadd beszéljék ki magukat“ — hallatszék.

A mérsékelték mind a két pártnál e lehangoló jeletnek ellen vigaszt csak azon bizalomból meritettek, miszerint minél mélyebben fogunk bepillantani a nemzetiség kérdésébe, annál bizonyosabban fog kifejlődni annak tudata, hogy Austriával s uralkodó házávali kibékülésünk ára nem oly nagy, mint a melyet a nemzetiségek követelnek, s tügyetlen forradalmáraink megadni készek lennének, a nélkül, hogy magasságát tudnák, inkább semhogy Austriával tartsanak!

Az igazság a középben látszik lenni; a mennyiben ha egyáltalán, de mindenesetre nem előbb sikerülend megnyugtanni a nemzetiségeket s lecsendesíteni határtalan igényeiket, míg az országnak az uralkodóház, illetőleg Austria többi országaihoz való viszonya tisztába nem leend hozva.

Mutatja azt az erdélyi románok viselete egy év óta, kiknek habozásai megfelelnek érintett közjogi viszonyunk időközi habozásainak. Az erdélyi románok számtalan Bécsbe intézett kérvényeiből a sok panasz mellett nemzetiségökbeli férfiaknak a hivatalokra nem kellő alkalmazása miatt, határozottan csak a nemzeti congressus kívánata vehető ki; a népszámrai, s egyenjogúságrai hivatkozás mögött határozatlan alakban hol többé, hol kevesebbé nyilatkozik azon eszme: hogy a nemzeti suprematia Erdélyben a románé; hogy Erdély — román

ország; vagy legalább területének oláhok lakta részét azzá kell decretálni.

Ők Austriávali viszályunk mérlegének föl-le billenéseit kísérik figyelemmel; s kérnek és követelnek addig, a meddig hitök szerint valamit kérniök s követelniök lehet? Félig meddig a követeléseik indokolatlanságának tudatában, félig-meddig bécsi kormány és magyar nemzet irányabani egyenlő bizalmatlanságukban — a legtöbbet követelik — a legkevesebbet remélve.

Nem szólunk a felső-magyarországi tótokról, kiknek szerény igényeit buzgón, de sikertelenül törekszenek szellemileg s vagyoniilag jelentéktelen rajongók vagy haszonlesők a szerb és román nemzeti igények színvonálára fölfokozni; nem szólunk a ruthenekről, kiknek értelmisége egybeforrt a magyarral az ős alkotmány s haza szeretetében.

Hátra volna még a horvátokról megemlékezni; s valóban october 20 óta municipalis mozgalmak s országgyűlések története különös érdektű fejezetet képezne Európa történetében. De ez körünkön kívül esik; s csak felettesen érinthető.

A horvátok a legkülönösebb definiálhatlan álláspontot foglalák el. Austria irányában a historiai jogra hivatkoznak; Magyarország irányában elvetik a historiai jogot, mely szerint Horvátország „kapcsolt ország“, s azt önállónak decretálják. A magyar alkotmányt, melyet Magyarországtól tanultak, s kölcsönöztek, melyben semmi szláv eredettű nincs, meg akarják tartani; de Zvonimir koronája után esengnek, kik a mi jót élveztek s élveznek ma, sz. István, szent László magyar koronájától öröklék. E mellett országuk integritása nevében követelik Muraközt; ellenben Magyarország integritása rovására a szerb vajdaság fölállítását, s Horvátországhoz csatolását kérik.

Magyarországtól elszakadnak, mert ők nem „hóditott ország”; ellenben Dalmatiát akarata ellen követelik maguknak. Szerintök Horvátország nem tartozik Magyarországhoz. De az austriai tartományokhoz sem. Hanem a birodalomban egy harmadik államtestet képez, melynek közjogi alapja még titok. És — hogy az élcz tökéletes legyen — ezen országos önállóság symboluma — a horvát udvari kancellária — tartási költségeit nem képes az ország fedezni, hanem a birodalom többi tartományainak kell fizetni e parádét. — Végre a horvátok Magyarországra nézve a nemzeti és nyelvi egyenjogúság elvét sürgetik; maguk a horvát nyelvet határozzák el kizárólagos ország- és tan-nyelvül a hármás királyságban a tulnyomón olasz Dalmatiára s számos német s magyar lakóikra való tekintet nélkül.

De nem 1861-ben született e horvát politika. Ha visszatekintünk 1848 mögé, már ott találjuk keletkezését azon pártnak, melynek politikája tulnyomó volt 1861-ben; — s ez az illyr párt.

E párt a kormányra támaszkodva elnémitotta 48 előtt mint 61-ben a horvát-magyar pártot de nem a bécsi kormány kedvéért; sem a közállam javára; ha abból a bécsi politika hasznot huz, nem az ő óhajuknál fogva teheti azt. Az illyrismus eszméje vala 48 előtt is: elválni Magyarországtól nemzetiségi indokból, Zágrábot a délszlávság irodalmi s politikai központjává tenni. A 48 előtti horvát ifjúság lelkesen fölkarolta az illyrismus eszméit; s kik akkor ifjak voltak, ma férfiak, s határozó befolyást gyakorolnak országuk ügyeire. A tapasztalás nem fogott rajtuk, a csalódások ujsorára van szüksége nemzeti politikájuknak. Valamint 1848-ban azt képzelték, (legalább nem mondhatni, hogy csak szinlették:) miszerint Jellachich horvát nemzeti háborut visz a magyar ellen,

s csak későn látták át, hogy Jellachich gyenge horvát serege csupán ausztriai hadtest, köz ausztriai célra: úgy 1861-ben azt hívék, hogy Magyarországtól elszakadván, Horvátország rögtön önálló ország leendő. A martius 4-ki alkotmány, majd a Bachrendszer kis időre eloszlatta az illusiokat; s félig szégyennel félig haraggal mondák: hogy ők azzal jutalmaztattak, a mivel Magyarország büntettetett; de nem jutottak el azon meggyőződéshez, hogy Horvátország csak Magyarország védő árnyában maradhat alkotmányos. A csalódás ismét nem tartott soká.

Nehéz, guny nélkül szólni e horvát nagy-állami politikáról, ha meggondoljuk azt, hogy a hatvan milliónyi szláv nép-családok közül a horvát nemzet élvezte a legszabadabb politikai alkotmányt: s ez alkotmány magyar alkotmány; a mint is a szláv nemzeti genius magára hagyatva sehol sem birt a családfői s államfői despotiából kibontakozni, s sehol sem tudott a mai polgárosodás formáihoz közeledő intézményeket alkotni; s legtehetségesebb rokonaik, a kitünően „szabad“ lengyelek is csak a szabadoság és szolgaság combinációját hozták létre: a szabadság torzképét.

És e horvát nagy-állami politikát képviselé a horvát országgyűlés. Nem akarunk a szenvedélyesség gyanujába jönni, s azért idézzük a szláv szellemű „Ost und West“ sorait, midőn a zágrábi országgyűlésről akarunk ítéletet hozni.

„A horvát országgyűlés nem lehetett kétségben az iránt, hogy Magyarországtól való elszakadásának kétségtelen felsőbb megerősítése Magyarországgal való minden további alkudozást merő formalitássá teendő, s miután ez által Horvát- s Magyarország közt valódi chinai válaszfal fog emeltetni, Horvátországot teljesen a bécsi kormány kegyelmétől teendő függővé; mert, hogy a Ma-

gyarországtól elszigetelt Horvátország az austriai állam-szervezetben nagyobb önállóságot lesz képes kivívni, senki sem képzelheté, ki csak felületesen ismeri Horvátország hatalmi viszonyait.“

„De a helyett, hogy ez igazságot szem előtt tartandotta, azt hívé a horvát országgyűlés, hogy Austria irányában ugyanazon szerepet fogja játszhatni, melyet Magyarország irányában játszik: kijelenté, hogy háromszáz éves történet daczára, Horvátország és Austriának nincsenek közös ügyei; s ezzel Horvátország önállóságát megmentettnek vélte.“

Igy ítél a horvát politika jelenlegi értékéről a horvátok iránt rokonszenves közlöny. E politika jövőbeli céljai, s értéke: azon kérdés, mi kilátás van arra, hogy Horvátország legyen központja, s majdan magva, s vezére a szomszéd délszláv tartományokból alakulható birodalomnak? e lapok körén túl esik, nem is minket illet; gyakorlatiasságáról s kivihetőségéről számoljanak önmagukkal a horvátok.

Mi a magyar szempontot illeti Horvátország irányában, az egyszerű, s az első fölriratban szabatosan van kifejezve:

„A mi Horvátországot illeti, nem követeljük, hogy az ő kisebbszánu képviselőik ellenében a mi nagyobb számunk határozzon az általuk netán előadandó követelések s föltételek fölött. Horvátország saját territoriummal bir, külön állása van, s nem volt soha bekebelezve Magyarországba, hanem kapcsolatban állott velünk s társunk volt, ki jogainkban s kötelességeinkben, szerencsénkben, bajainkban osztozott. Ha tehát most Horvátország mint ország akar résztvenni törvényhozásunkban, ha előbb tisztába akar jönni velünk azon föltételekre nézve, mik mellett közjogi állását Magyarországgal kész

összekötni, ha erre nézve úgy akar velünk érintkezni, mint nemzet nemzettel, nem fogjuk azt visszautasítani, csak azt kívánjuk, hogy Horvátország ne gátoltassék, miszerint küldöttjeit országgyűlésünkhöz küldhesse, s ez által nekünk is, nekik is mód és alkalom nyujtassék az értekezést közjogi alapon megkezdhetni.“

De a Horvátországban uralkodó párt hangulatánál fogva a kiegyezés utaira történt eme gyengéd utalás, Deák azon mondata, hogy Horvátország számára alkotmányunkban nyitva tartandunk egy lapot: hatástalan maradt. Országgyűlése kimondotta, hogy Horvátország Magyarországgal csak személyes unióban van, épen úgy, mint az austriai örökös tartományok valamelyike; — bármi nagybecsű tehát a Horvátországgali sok százados viszony föntartása, nem maradt egyéb hátra, mint a második fölirat következő nyilatkozata:

„De ha Horvátország tőlünk végkép el akar szakadni, s az osztrák tartományok sorába lépve, azoknak törvényhozása s kormányzata alatt akarna állani . . . mi azt nem gátolhatnánk, hanem törvényesnek s alkotmányosnak részünkről nem tekinthetjük..“

* * *

Hasonló mozgalmakban elégséges indokot láthatott az országgyűlés arra, hogy a nemzetiségi kérdés tárgyalására, illetőleg törvényjavaslat tételre bizottmányt küldjön ki; mely mint mondók augustus elején adá be jelentését.

A bizottmány javaslata indokolásában előadá az öt vezérlett nézeteket, s alapelveket.

Két ut állt előtte: vagy az egyes nemze tiségek igényeibe, mint azokat a tótok szent-mártoni kérvénye, a szerb congressus fölirata formulázta sat.— külön kell vala eresz-

kednie; vagy általános s minden nemzetiségre egyaránt alkalmazandó elveket állítani a föl a nemzeti igények érvényesítésének határaitól.

A bizottmány e másodikat választá s helyesen; mert elvonttan azon elsőbségtől, melyet a historiai jog, maga a magyar királyság létele a magyar nyelvnek a kormányzatban ad — a törvény és józan állampolitika szerint megállapított jogegyenlőség, az alkotmány élvezetének jogközössége lehetlenné tesz minden régi és uj kivételes privilegialis állást.

A bizottmány nem ereszkedik annak fejtegetésébe, hogy a külön nemzeti szervezet, vagy épen külön territorium követelése mennyire ellenkezik a mai államfogalmakkal, mily példátlan az ujjabb korszak történetében, mennyire megingat minden közjogi viszonyt, elérhettlenné teszi a közigazgatás céljait: hanem egyszerűen a tények szempontjából tekinti ezen igényt, s így szól: —

„azon körülménynél fogva, hogy az egyes nemzetiségek e hazában elszórva, összevegyülve találtnak, azok konkrét kívánalmainak kielégítése vagy oly területi változásokat, kikerekítéseket tételezne fel, melyek az ország politikai egységét veszélyeztetnék; vagy pedig a nagyobb nemzetiségek területén lakó kisebb nemzetiségi töredékek végelnyomására vezetne.“

E nézetekből kiindulva helyesen utal tovább a bizottmány az autonom közigazgatásra politikai, vallás, iskolai ügyekben, a mely önkormányzás legtágabb, legbiztosabb tért nyit minden nemzetiségnek, önmagát érvényesíteni, s kifejteni.

De ezen helyes előzmények után tulajdonkép minden további javaslat nélkül be is zárható a bizottmány jelentését, mert az legalább a nemzetiségek vezetőinek

kielégítése tekintetéből már ezáltalán, mert vágyaik s igényeiktől betölthetetlen elvi távolságban volt.

Azonban a bizottmány következő doctrinair s mégsem szabatos, általános, ennél fogva tágértelmű két fő elvet mondott ki:

a) „Hogy Magyarországnak minden ajku polgárai politikai tekintetben csakis egy nemzetet, a magyar állam historiai fogalmának megfelelő egységes és oszthatlan magyar nemzetet képeznek és

b) Hogy az országban lakó minden népek, névszerint: a magyar, szláv, román, német, szerb, orosz stb. egyenjogú nemzetiségeknek tekindendők, melyek külön nemzetiségi igényeiket az ország politikai egységének korlátain belül, az egyéni és egyesülési szabadság alapján minden további megszorítás nélkül szabadon érvényesíthetik.“

Es ezen elvekből kiindulva következő törvényjavaslatot terjesztett elő:

A) Az egyesek és testületek nemzetiségi jogairól.

1) Minden honpolgárnak jogában áll saját községi, avagy törvényhatóságához, ugy az állambatóságokhoz intézett beadványaiban anyanyelvét használni.

2) Más községi, avagy törvényhatóságok azonban csak oly beadványokat tartóznak elfogadni, melyek az illető községben, avagy területen divatozó nyelvek egyikén írvák.

3) A községi gyűlésekben mindenki anyanyelvén szólhat.

4) A községek ügykezelési nyelvét a községi gyűlés határozza meg; ugy azonban, hogy a kisebbség kívánatára annak nyelve is alkalmaztassék az ügykezelés körül.

5) A községi eljárások az egyes lakosokkal való hivatalos érintkezésükben azoknak nyelvét használni kötelesek.

6) Az egyházközségek szabadon intézkednek saját ügyeik kezelésénél általában és különösen az anyakönyvek vezetésénél, ugy az elemi iskolákban használandó oktatási nyelv iránt is.

7) Minden vallásfelekezet és nemzetiség egyaránt fel van jogosítva az állam segélyét oly községek részére igénybe venni,

melyek saját egyházi és nevelési terheik viselésére képtelenek.

8) Minden vallásfelekezetnek és nemzetiségnek szabadságában áll közép- és felső-tanintézeteket állítani; ezekben, valamint az egyes vallásfelekezetek és nemzetiségek részéről eddigelé már is felállított ilyenmü tanodákban az oktatási rendszernek és nyelvnek meghatározása, a kormány felügyeleti jogának mentenbágyásával, az alapító egyént vagy testületet illeti.

9) Az állami tanintézetekben, a tanítási nyelvnek meghatározása az oktatástügyi miniszterium teendőihez tartozik, mely ez intézkedéseinél az illető intézet kerületében divatozó nyelvekre tekintettel lenni köteles.

10) Az országos egyetemenél az országban lakó minden nemzetiségek számára nyelv és irodalmi tanszékek állítandók.

B) A törvényhatóságokról.

11) A törvényhatóságok gyűlésciben mindazok, kik szólásjoggal bírnak, anyanyelvüket használhatják.

12) A tanácskozások felett vezetendő jegyzőkönyvnek és a törvényhatósági tisztviselők ügykezelésének nyelvét a közgyűlés határozza meg; a törvényhatóság területén létező minden nemzetiségnek joga fennmaradván, a jegyzőkönyvnek saját nyelvén is leendő vezetését követelhetni.

13) Az esetben, ha a törvényhatóságnak jegyzőkönyvnyelvéül nem a magyar fogadtatnék el, az államhatóságok felügyeletének kellő gyakorlása tekintetéből ezen jegyzőkönyvek magyar nyelven is vezetendők.

14) A törvényhatósági tisztviselők az alájok rendelt községekkel és magánosokkal való érintkezéstikben, nevezetesen pedig ugy magánjogi, mint bünvádi szóbeli tárgyalásoknál azoknak nyelvét használni köteleztetnek.

15) A törvényhatóságok egymás közt magyar nyelven közlekednek; megengedtetvén mégis, hogy azon vegyes ajku hatóságok, melyeknek ügykezelési nyelve ugyanaz, egymással e nyelven közlekedhessenek.

16) Oly törvényhatóságokkal, melyeknek kebelében az egyes törvényhatóság által megállapított ügykezelési, avagy annak területén létező magánosok és testületek által használt nyelv nem divatozik, minden mellékletek hiteles magyar fordításban is közlendők.

17) A törvényhatóságok az államhatóságokkal magyar nyelven érintkeznek.

C) Az államhatóságokról.

18) A államhatóságok ügykezelési nyelve a magyar.

19) Az államhivatalok és tisztségek az 1844. 5-dik t. c. ér-

telmében nemzetiségi különbség nélkül egyéni képesség és érdem szerint betöltendők.

20) Az illető miniszteriumok kötelesek arra ügyelni, hogy az egyes államhatóságok hivatalaira a külön nemzetiségek kebeléből elegendő számmal alkalmaztassanak oly egyének, kik a egyes ajku törvényhatóságok, ugy az alájuk rendelt testületek és magánosok részéről felterjesztett ügyleteknek kellő elintézésére szükséges ismeretekkel bírnak; ezen tekintet e fűispáni méltóságok betöltésénél is szem előtt tartandó.

D) A z o r s z á g g y ű l é s r ől.

21) Az országgyűlésnek tanácskozási és ügykezelési nyelve a magyar.

22) A törvények az országban lakó minden nemzetiségek nyelvén országgyűlésileg eszközözendő hiteles fordításban is kihirdetendők.

23) A fennebbi intézkedésekkel ellenkező minden törvények, nevezetesen: az 1847—48: V.-ik t. cz. 3-dik szakaszában, ugy ezen évi XVI. t. cz. 2-ik szakaszának e) pontjában, és az 1840. 6-ik t. cz. 7-ik szakaszában foglalt megszorítások, nemkülönben az erdélyi approbáták és compillátákban előforduló és a román nemzetiséget sértő rendelvényok ujjolag is eltöröltetnek.

24) Az ország területén létező minden nemzetiségeknek ekként megállapított jogai sarkalatos törvénynek nyilvánítatván, a nemzeti becsület védpaizsa alá helyeztetnek.

Amaz szoros kapcsolat, melyben a nemzetiségi és vallásfelekezeti viszonyok e hazában léteznek, lehetlenné teszi az egymásba átfolyó igényeknek teljes külön-választhatását; a miért is világosan megjegyezteni óhajtjuk, hogy mindazon pontok, melyek az egyházi községek és tanodákra vonatkoznak, épen azon hazai törvényeinknek kifolyásai gyanánt tekintendők, melyek az egyes vallásfelekezeteknek autonomicus jogait szabályozzák, s a melyeknek nevezetesen: a mindkét hitvalláson levő protestansok, ugy a g. n. e. egyház jogait biztosító 17⁰⁰/₉₁-ki 26- és 27-ik sarkalatos törvénycikkelyeknek teljes épségben leendő fentartását e helyütt különösen kiemelendőnek véljük.

Nem vagyunk barátai az emberi jogok, (droits de l'homme, grundrechte) codificatiójának. Szükségtelennek tartjuk bizonyítgatni, hogy a nap világít. Vannak dolgok, mik önként értetődnek, miket feszegetni fölösleges.

De mi a politikában fölösleges, káros is.

A nemzetiségről általán igen sokan fölöslegesnek tartanak törvényt hozni. Mi e nézetet nem osztjuk. A tör-

vény mindenütt szükséges, hol köz- és magánérdekek összeütközésbe jöhetnek. A nyelv pedig korunkban erős szivbeli érdek, mely kiméletet, sőt ápolást igényel azon határig, hol a közjóval az állam czéljával össze nem fér.

Hanem e törvénynek rövidnek kell lenni; nem kell arra kiterjeszkednie: mit mindenben lehet? mit szabad? hanem mit kell? Nem azt kell a nemzetiségről, helyesebben nyelvekről szóló törvénynek részletezni: mely körben, miként, meddig mozoghatnak szabadon a nemzetiségek? — s használhatják anya-nyelvöket? Hanem ki kell mondani, jól megfontolva az államczélt, hogy a magyar nyelv, mint országos diplomatiái nyelv, mely körben használandó kizárólag? Erre egyetlen paragraphus elég.

De a bizottmány javaslata az austriai jogászok ca-suistikáját követve kiterjed mindenre; belevon tárgyakat, mik más térre valók; vagy törvény által elintézték, p. o. a vallás gyakorlata, tanügy, mik az egyház s állam viszonyai rendezésével összefüggnek; vagy elintézni akar papiron, mit bátrau hagyhatna az élet-fejlődésre; mi, ha surlódásokat idéz is elő, de e surlódásokat a papiron elintézés sem fogja megelőzni; — s bőven elősorolja: hol, miben szabad s kinek anyanyelvével élni — mire külön törvény sanctiója bizony nem szükséges.

A bizottmány javaslata azóta a különféle nemzeti közlönyökben kedvezőtlenül ítéltetett meg. Ellene két román képviselő, bizottmányi tagok, külön javaslatot adtak be.

E külön javaslat az előbbinek minden elősorolt hiányaival s árnyoldalaival annyiból is bővebben birt, mert hosszabb vala. Szelleme jellemzi az élő törekvéseket, a mennyiben nyelvi tekinteteknek szükkeblűn alárendel

minden kormányzati, közigazgatási, s polgárisodási tekintet; a közigazgatási nagyobb és kisebb területek új kikerekítését akarja a népek nyelvi többsége szerint — szóval hallatlan desorganisáló műtétet akarna végbevitetni e sok nyelvű államon, mely a legfinomabb subtilitással volna arra kigondolva, hogy Magyarországot a nyugati civilizatio ösvényéről kilenczszáz évvel taszítsa vissza — a népvándorlás s honfoglalás korába.

* * *

Félelem és elbizottság nélkül vizsgálva a nemzeti-ségi mozgalmat, azon eredményre kell jutnunk, hogy a legjobb akarat mellett sincs mód kielégíteni képviselőit. Terveik, ohajaik, igényeik — reményekkel függnek össze, reményekből vannak táplálékot. — Míg eszép remények teljesülhetése iránti csalódásaikból ki nem jőzanodnak: addig minden engedmény szemeikben csekély becstű, s legfőlebb szinleges megnyugvást eredményezhet.

Remények teljesülése Austriának, mint Magyarországnak felosztását föltételezné. Ez tehát ismét egy pont, hol Austria s Magyarország létérdekei érintkeznek.

Megvan Austriában a nismus, s gyakran fenyegető alakot is öltő törekvés — Magyarország közjoga rovására kedvezni a nemzetiségeknek. Magyarországból is van pártárnyalat, mely — semhogy Austriával kiegyezzen, a nemzetiségek megnyerése végett az ország historiai állását áruba bocsátani hajlandó. Így látjuk e két szélsőség képviselőit egyaránt abban buzgólkodni, hogy a nemzetiségek igényeit folytonos biztatás által még fokozzák, s

látjuk őket az állam halálos veszedelmével a nemzetiségek kegyeire licitálni.

A mondott austriai politikusok mindazonáltal kénytelenek kedvencz hajlamukat fékezni, mert — Magyarország e gyengesége Austriáé is. Nem lehet Magyarorszában uralkodóvá emelni a román és szláv elemeket, azokra alapítani az államszerkezetet, s azok szerint kerekíteni területeket: ellenben a Lajthán túl fönntartani a német suprematiát, ignorálni a szlovént, kijátszani a csehet, elnyomni a lengyelt, s kifigurázni a ruthént.

Ellenben szerencsétlen rövidlátóság volna a magyartól, azt hinni, hogy ha Austriától elszakad, Austria irányában a historiai jog alapot félredobja: hogy akkor a nemzetiségi alapon fönntarthatja Magyarországot, sz. István koronáját, s a magyar államjogot.

Magyarország mint Austria együtt és egymás nélkül csak a történeti jog alapján állhatnak fönnt; erről lelépve, a nemzetiségi theoriákra állva — minden kérdéses, minden a véletlen és a tulnyomó erő zsákmánya.

A nemzetiségi igények tehát — a nyelveik fejlesztésére, mivelődésre s önmaguk érvényesítésére irányzott törekvések — nem megvetendők, sőt közös culturai érdeknél fogva ápolandók: hanem a történeti jogelvvel kell, hogy kiegyeztessenek.

Ez talán ma vajmi keveseket fog megnyugtanni a különféle népfajok vezérei közül!

Idő kell oda, hogy a nemzetiségi igények a lehetőség természetes színvonalára leereszkedjenek.

Idő kell oda, hogy bebizonyuljon, vajjon egy délszláv birodalom (akár horvát, akár a mi valószínűbb lenne) szerb hegemonia alatt —, vagy egy dacoroma-

ni a létrejöhet-e három hatalmasság daczára, t. i. az austriai, orosz és török birodalom foszlányaiból?

Idő kell oda, míg a nemzetiségi eszme, mely e századot mozgatja, átfutja azon történeti fejleményt, melyen keresztül a vallás eszméje exclusivitásából végre az egymás iránti türelemhez jutott el.

Ez idő lehet hosszú; sok csalódáson kellend a népeknek átmenni. Fognak-e ezek újra véres főkbe kerülni? ki tudja.

De ezen idő el fog jönni.

XIII

A királyi leirat leérkeztétől az országgyűlés bezárástáig.

Julius közepe táján báró Vay Miklósnak mind sürűbben emlegetett lemondása tartá a lélegzetet függőben. Igaz-e? nem-e? A napi lapok növelék a zavart. A „Lloyd“ eventualiter igaznak erősíti a hirt. A „Sürgöny“ hivatalos boldogságérzettel tagadja. A „Pesti Napló“ külön tudósítás alapján állítja. Mind a lehető leghitelesebb forrásból.

Felizgató esemény volt tehát b. Vaynak, gróf Szécsennek elbocsáttatása; — ámbár az octoberi kormány tetteleg rég megszűnt lenni, s ez időben már csak névleges volt.

Mit akart báró Vay? mi politikát követett? általán követett-e egyet? azt az országban csak néhányan tudnák megmondani. De az körülbelől köztudomásu dolog volt, hogy e „supréme“ pillanatban, midőn a föliratra adandó királyi válaszzsal első ízben nyilvánít vala általán valamineműi programmot az octoberi magyar kormány: — önmagában megszólva volt.

Az eddig úgy a hogy eltakart szétágazás s habozás 47 és 48, — october 20 és febr. 26 között ez alkalommal, midőn egységet követelt a c s e l e k v é s, három négy különböző leirati javaslatban nyilatkozott; — s ez volt az

utolsó tény, melyből a fejedelem e kormány tarthatlan-
ságáról meggyőződött, s mely gyors elhatározásra bírta.

Julius 18-kán reggel báró Vay Miklós és gróf Szé-
csen Antal ő excellentiáik, midőn még alig száradt meg a
tinta az utóbbinak legujabban módosított leirati javasla-
táról, váratlanul vették ama k. királyi kéziratot, misze-
rint „saját kérelmekre“ fölmentetnek; — és főkanצל-
lárnak gróf Forgách Antal nevezetik ki.

Negyed napra megjelent az új kancellár ellenjegy-
zésével a július 21-kén kelt királyi leirat.

Ennek részleteiről a két fölirat bírálata alkalmával
odábszólandunk. Egyelőre csak általán emlitjük, hogy az,
ámbar szerkezete oly laza volt, miszerint rajta a több kéz
és különböző észjárás nyomai észrevehetőek voltak és e
szerint némi ellenmondásban önmagával, a föliratban fog-
lalt nézeteknek kedvező s kedvezőtlen tételeket is tartal-
mazott: egészben véve igen lehangoló benyomást tőn.

Némileg emlékeztet az az octoberi okmányok jelle-
mére, a mennyiben ugyanazon elvi ellentétet foglalja
magában.

Ugyanis egy helyen így szól: „— Minden alaptalan aggo-
dalmak, óhajtott megszüntetése végett most is nyíltan elismerjük,
miszerint Magyarországunk úgy a személyekre, mint a kormány-
zati rendszerre és alakjára nézve az ország ősi alkotmányának
megfelelő módon léssen kormányzandó; hogy tehát a Sz. István
koronájához tartozó országoknak a birodalomba beolvasztása va-
lamint szándékunkban nincsen, úgy atyai szívüinktől távol áll,
hogy ebből nyíltan az országnak belügyi önkormányzatát, mint
ez az 1790: 10-dik t. cikkben megállapított, következtet-
hetjük.“

De tovább így folytatja: „Az országgyűlési egybegyűlt fő-
rendekkel és képviselőkkel legkegyelmesebben tudatjuk tehát, mi-
szerint az 1848-ki törvények azon cikkelyeit, melyek összbirodal-
munk válhatlan érdekeinek szükséges biztosítékaival, névszerint
pedig az 1860-ik évi mindszentből 20-án és 1861-ki böjtelő hó 26-
án kelt határozványainkkal ellentétben állanak, a mint azokat
átalában eddig soha el nem ismertük, úgy jövőre is elismerni —

mire magunkat személyesen kötelezve nem tartjuk, — nem fogjuk.“

Végre: „Minthogy pedig a javaslati és kezdeményezési jog a szükséges módosításokat illetőleg, nem csak minket, királyi előterjesztések útján illet, de másrészt a nemzet saját kezei közé is fektetve van, a nemzet képviselőinek nemcsak jogában, de kötelességében is állandó, idevonatkozó javaslataiknál azon alapot feltalálni, melyen, tekintve a nem zavart történelmi jogtért, az országot alkotmánya s nemzeti érdekei iránt megnyugtatóni lehessen. Kinyilatkoztatjuk ezek folytán, miszerint, mielőtt az általunk kibocsátandó koronázási hitlevél országgyűlési tárgyalás alá vétethetnék, az 1847—8 ki törvényczikkelyeknek a *pragmatica sanctio* szellemében s a közbiródalom érdekeinek megfelelő módoni átvizsgálása, mint az már 1860-kéi mindszent hó 20-án legkegyelmesebben elrendeltetett, lesz előlegesen eszközendő.“

Az első tétel elismervén az 1790: 10 t. cikket, a további egyezkedésnek kiindulási pontot nyújtott; ellenben a további két pontban az ismét el nem ismert 1848-kéi törvények előleges megmásítása *categoriae* követeltetik; és pedig nem az alkotmányos egyezkedés kilátásba helyezésével; nem azon kijelentéssel, hogy Ő Főlsége az országgyűlés ebbeli javaslatait majd fontolóra veendi; hanem azon egyoldaluparancsossal, miszerint azokból minden a Magyarország által törvényesnek el nem ismerhető február 26-kéi patenssel öszhangba hozandó, s a mi azzal ellentétes az ősi törvényeinkből kitörlendő. Vagyis alkotmányunk az első tételben elismertetik, a továbbiakban egyoldalun megszüntettetik.

A leirat alapelve tehát — a fejedelmi teljhatalom.

Részleteibe ereszkednünk ezuttal fölöslegesnek látszik; valamint fölösleges volt benne minden hivatkozás előbbi törvényeinkre, — ha e hivatkozások alaposak is leendettek, — mert a fejedelmi teljhatalommal vitatkozni nem lehet.

Egy ideig kétség uralkodott is a közönségben, vajjon a királyi leiratra válaszoland-e az országgyűlés? Azt mondák: Deák céltalannak tartja, eclatans levén annak

bizonyossága, hogy további értekezésnek nem leend eredménye.

Azonban helyesnek látszott válaszolni a leiratnak a törvényekre hivatkozásaira, kiforgatni az azokból merített érveket, bővebben kifejtteni és megállapítani, mit az 'első fölirat az ország törvényes jogállásának constatirozására elmondott.

E föladat természet szerint Deák Ferencznek jutott, az első fölirat szerzőjének.

Miként felelt meg a nagy hivatásnak, alább fogjuk szemügyre venni. Annyi tény, hogy a leirat után a fölirati s határozati pártok annyira összeolvadtak, a menyire csak soha egészen le nem győzhető apró személyeskedés engedé. Ennek pedig magyarázata nem is a második fölirat azon passusában van, hol az országgyűlés feltételesen kimondja, hogy „a kir. leirat folytán kénytelenek vagyunk mi is az országgyűlési értekezletek fonlát megszakítottnak tekinteni;“ valamint az sem áll, mit gyakran hallottunk emlegettetni, hogy Deák e tételt a határozati párt kedvéért vette föl: hanem a fölirat fönt jellemzett alapelvében keresendő, mely alkotmányunk alapelvének, melyen az országgyűlés állt, egyenesen negatiója, s a további törvényes alkudozást lehetlenné tette.

A második fölirat e tétele csak a kézzelfogható ténnyt ismerte el, oly tenyt, melynek be kelle következni, s mely — akármi leendett tartalma a föliratnak, — bekövetkezendett.

Az állam-hatalom s az országgyűlés kiegyezhetlen ellentétes álláspontra voltak helyezve; ezeken a kiegyezés lehetlen volt; — ezt constatirozni, s az oct. 20-kától datáló történet-szakot befejezni — oly kényszerítésége volt a helyzetnek, melyet sokan beláttak.

Csak a fölött volt némi kétely: az országgyűlés feloszlatatni fog-e? vagy elnapoltatni?

A higgadt, a kormányzók s pártok szenvedélyeitől ment politikusok az utóbbi rendszabálynak adtak volna elsőséget; — mert a pillanatnyi czélnak teljesen megfelelvén, mégis nyitva hagyta vala a későbbi elhatározás teljes szabadságát; míg az országgyűlés feloszlatása a temérdek nehézséget hagyományoz a jövőnek.

Azonban feloszlatása jobban megfelelt a leirat alapelvének, az államhatalom álláspontjának, szóval azon iránynak, mely február 26 óta mind inkább túlnyomó s utóbb kizárólagos lön; s mely irigylendő biztosság-érzettel utalja a jövőre azon nehézségeket, miket nem lát, nem ért, míg azok óriás hegygyé nem nőttek.

Az augusztus 21-kéről szóló királyi leirat következtében az országgyűlés aug. 22-kén feloszlatott.

Előttevaló nap tartott alsóházi ülésben Deák Ferencz azon indoknál fogva, mivel: „az országgyűlést feloszlatni mindaddig nem lehet, míg a ministerium a mult évi számadásokat és a következő költségvetést elő nem terjeszti, s az országgyűlés azok iránt határozatot nem hoz; —“ továbbá: „Azt is rendeli az említett törvény-czikk, hogy az országgyűlés feloszlatása után három hónap alatt az újabb országgyűlés összeüljön; — ha tehát a feloszlatás után az országgyűlés a törvényben kitűzött időre össze nem hívatik, a törvény rendelete ez által újabban is sértve lesz;“

ennélfogva Deák indítványozza, hogy a ház óvást tegyen azok ellen, mik eképen történnek.

Az óvás egyhangulag, s oly lelkesültség kitérései közt fogadtatott el, minők a zajban s éljenzésekben virtuoz magyar politikai gyülekezetekben is ritkán hallha-

tók s láthatók. A zaj csak az akkori ingerültség viszhangja volt.

Azonban az eltűnni nem akaró határozati párt szinte még egy életjelt volt adandó.

Mint tudva van, az első fölirat elfogadásakor elfogadtatott — Deák megegyezésével — a többség által Tisza Kálmán azon javaslata is, miszerint a ház szándékait, a teendők iránti nézeteit elvileg formulázva, határozatba teendi le.

A fölirati párt, illetőleg Deák, ez ellen nem tón kifogást; nyilván azon okból, mert annak semmi horderőt nem tulajdonított, miután a fölirat keresztülvitetett.

Vajjon mint ártatlan mulatságot becsmérelte-e az egész határozati eszmét mely mellett a másik pártárrnyalat oly nagy komolysággal buzgólkodott? vagy csak példát akart adni a határozatiaknak, mint kell vala nekik a már elfogadott fölirati javaslat ellenében viselni magukat? — elég az hozzá, Deák nem avatkozott a határozati javaslat részleteibe.

A fölirat elfogadásakor bizottmány neveztetett a határozat kidolgozására. Ennek jelentése a július 15-ki ülésben adatott be; s Lónyay Menyhértnek kell vala megtenni az irántai indítványt.

Azonban a kivitel első kísérleténél kitűnt az egész eszme gyakorlatiatlan, s politikátlan volta. Érezhetővé lön, mily nehéz bizonyos elveket kimondani, például a nemzetiségi kérdéssről, a nélkül, hogy egy vagy más oldalon ellenséget ne csináljunk azokból, kiket barátokul akaránk megnyerni; — vagy például a d é z s m a kérdésében, midőn nem akarjuk a parasztot elégületleníteni, de még kevesbé szándékunk neki közköltségen új ajándékot adni; — mert hisz bármiként fejlődjenek a dolgok, s ha a legmerészebb álom — az önálló magyar állam —

létre jönne is, lenne annak mindjárt születése napján oly passiv öröksége, melynek kamatai eléggé terhelnék a budgetet amugy is!?

Hogy tehát ily kényes kérdések átalános és nyilvános vitatásával ne rontsunk építés helyett: legezél-szerűbb vala a javaslatot bizottmányi tárgyalások útjára terelni.

És . . . utóvégre is kérdők egymástól: minek? és mivel az egész határozat, mely szinte példátlan a parlamentarismus történetében? legfőlebb arra, hogy az országgyűlés jóakarátát tanusítsa . . . . szavakban! mikre senki sem ad semmit.

Most azonban, ez ünnepélyes végpillanatban, senki sem látott okot arra, miért ne mondaná ki az országgyűlés, hogy mit teendett, ha tennie lehetett volna? s így egyhangulag elfogadtatott Tisza következő határozati indítványa :

„Jog- és törvényellenes ki nem egészítettése, valamint a törvényes kormányközegek hiánya által gátoltatván a képviselőház abban, hogy a hazánkat érdeklő főfontosságú kérdések sezek között az alábbiakra vonatkozólag törvényjavaslatokat készithessen; addig is, míg erre képesítve lenne, az általa már elfogadott vagy kebelében többszörösen kifejezett elvek folytán kijelenti a képviselőház, hogy:

1-ször. Az országban lakó minden nemzetiségek az ország területi s politikai integritásával nem ellenkező, bármely igényeknek, a fölíratokban kifejtett elvek alapján kielégítését,

2-szor. A különböző vallásfelekezetek közötti polgári és politikai teljes jogegyenlőségnek életbeléptetését és az izraelitákra kiterjesztését.

3-or. Az urbérrel rokon természetű mindennemű birtokviszonyoknak a tulajdon-jog sérelme nélkül, mindkét fél iránti méltányosság, kárpótlás, illetőleg megváltás alapján megszüntetését, a törvények alkotására képesített országgyűlés első és legfontosabb teendői közé sorozza.“

XIV

A két fölirat jelentősége.

Azon pontra jutottunk történeti visszaemlékezéseinkkel, a hol önmagunktól kérdjük: „Mi eredménye volt tehát az évtizedi absolutismus után oly nehéz küzdelmek közt kivivott országgyűlésnek? És általán volt-e eredménye? Vagy igaz-e, hogy eredménytelen oszlattatott fel?”

Az 1861-ki országgyűlés oly műre mutathat, melynél ezer éves küzdelmeink közepette az ország jogai megóvására méltóságosabbat, nagyobbbat nem hozott létre törvényhozásunk; és ez a két fölirat.

Elveszhetünk ma; de ha ezer év múlva fogja valamely poros oklevéltárban fölfedezni a történetbuvár e két okmányt, napnál világosabban fogja látni hogy itt egy nemzet veszett el, mely jogának büszke öntudatával birt és becsülettel kész volt teljesíteni kötelességét.

Lássuk e két föliratot! mit tartalmaznak? mi irányuk? s megfeleltek-e a czélnek?

Mi volt a czél?

Helyezzük magunkat az 1861-ki országgyűlés szempontjára, az évtizedi absolutismus, octoberi diploma, februári patens közé; a fölfül alól minden jogot tagadó, conservativ ürügygyel forradalmazó, s forradalmi eljárással conserválni akaró európai eszmezavarban, a tanok s

elvek éktelen chaosában . . mi lehetett az országgyűlés első föladata egyéb mint az: ellenmondhatlanul megálapítani az ország törvényes jogait, rendületlenül elfoglalni minden következményeivel a historiai jog alapját, melyen egyedül van joga hivatása s életképessége mind Austriának mind Magyarországnak, melyen egyes-egyedül áll sziklaalapon a trón, s foglal el és igényel e birodalom hatalmat Európában?

Dobjuk félre a történeti jogot — és minden chaos e birodalomban.

A világbíró és a historia, melyet a világ ítélőszékének mondanak, nem fogja részvét és megindulás nélkül följegyezni, hogy e nemzet, miután századok óta annyi áldozattal, újra és újra kiküzdött jogait annyi törvény által erősítette meg, — az anyagi s szellemi fejlődésnek égetőn érzett szükségei között, a nemzeteket hatalomra emelő békés haladás utáni esengése daczára, ismét a százszor megvívott jogküzdelemre kényszerítettett, s midőn elfoglalá a küzdött, s jogai mellett felszólalt, gunynyal tetéztetett, hogy „csak jogai mellett ügyvédkedik, midőn hasznosabbat tenni int az idő!“

Az ország jogai — igaz hogy — kétségtelenek, világosak, az illetők előtt nem ismeretlenek; és így a föliratok e részbeni érdeme főleg abban áll, hogy a nagy világgal megértették állásunkat, nem értett s félreértett küzdelmeink mivoltát.

Mint jogvédirat a két fölirat oly remekmű, hogy a magyar jog ellenei sem tudják azt csekélyelni; s csak azt mondják: hogy azok egyoldalú jogászi plaidoyerek politikai szellem s korszerű czélzat nélkül.

Mi már előbb mondók egy helyen, hogy a fölirat küldése ő Fölségéhez magában politikai tény volt; mert szoros törvényesség szempontjából az létre nem jött volna.

De a két fölriratnak épen jogi oldalában, a törvény vitatásában, abban t. i. hogy mint mondók, a historiai jogot, a *pragmatica sanctiót* vették kiindulási pontul — abban rejlik politikai szellemök, czélzatuk; abban van az országgyűlés látszólagos eredménytelensége daczára nagy-szerű horderejök, mely a birodalmi történetek további fejlődésére üdvösen fog hatni, föltéve, hogy e birodalomnak s vele Magyarországnak még jövője van, min mi nem kételkedünk.

A historiai jog Magyarországra nézve nem csak előnyököt, hanem Austria irányában kötelelességeket is tartalmaz. Nem kell ezt feledni a historiai jog elleneinek.

A két fölrirat nagy politikai eredménye tehát, hogy az 1861-ki országgyűlés tartalék és visszaléphetés nélkül elfogadá, s érvényre emelé a z Austriával való államkötelék szempontját.

Ez nagy vivmány; s nagy politikai haladást jelez annak szemében, ki a magyarországi viszonyokat, s az utolsó tizenkét év alatt fejlett közhangulatot ismeri.

Az 1861 országgyűlés az első fölriratot szó-többséggel, de már a másodikat szó-egységgel fogadta el, s így ünnepelesen s visszavonhatlanul nyilatkoztatta ki, hogy az austriai államkötelék azon alap, melyet az ország törvényes önállóságának határá ul elismer, melynek föntartásával az ország jogait kiegyeztetni kész.

„Nem kívánunk — így szól az első fölrirat, ellenségesen föllépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen. Nem akarjuk mi a birodalom fönnállását veszélyeztetni, s készek vagyunk azt, a mit tennünk szabad, s mit önállásunk s alkotmányos jogaink sérelme nélkül tehetünk, a törvényt szabta szigoru kötelezettség mértékén tul is, méltányosság alapján politikai tekintetekből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, miket az eddig fönnállott absolut rendszer fonák eljárása összehalmozott, az ő jólétük, s azzal együtt a mienk is össze ne roskadjon. De csak mint önálló független szabad ország akarunk ve-

lők, mint független önálló szabad országokkal érintkezni, s határozottan visszautasítunk minden alárendeltséget, minden egybeolvadást, akár a törvényhozás akár a kormányzat terén.⁴

És e végsorokkal rögtön a kérdések kérdéséhez érkeztünk: hogy t. i. miként álljon föl tovább is ezen államkötelék? miként tartsa fenn magát? mi módon legyen képes megfelelni céljának, mely nem egyéb: mint az állam kétféle alkatrészének közös biztosítása? Hogy Magyarország mint egyenjogú önálló rész áll a magyar koronához nem tartozó austriai országok ellenében, az áll; hogy azokkal törvényhozásban össze nem olvad — az természetes; de hogy a k o r m á n y z a t terén azzal egybe ne olvadjon, nehezen érthető.

Ezen államkötelék *de facto et de jure* közös ügyeket, közös főérdekeket föltételez; fejedelme közös. — Azt mondja a fölirat is egy helyt, hogy maga a személyes unio is kapcsolat, melyből közös viszonyok származnak; a 48-ki törvények is elismerik a közös birodalmi ügyek lételét: miként kezeltessenek tehát ezen közös ügyek? vagy is, miután ezek fő fontosságu, s a kormányzat és nem a közigazgatás körébe tartozó ügyek, kérdjük: mikép intéztessenek el azok, ha a kormányzatban egybeolvadást magunk részéről határozottan megtagadjuk?

Erre a fölirat fölfogásunk szerint a viszonyoknak meg nem felelő választ ad következő soraiban: „Magyarország kormányzatát s közigazgatását a magyar királyon kívül senkitől mástól függővé nem tehetjük s azt más országok kormányzatával nem egyesíthetjük; nem akarunk tehát sem a birodalmi tanácsban, sem a birodalmi népképviseletben részt venni, s annak rendelkező hatalmát Magyarország ügyei fölött el nem ismerjük, s az örökös tartományok alkotmányos népeivel csak úgy, mint

önálló szabad nemzet, más önálló szabad nemzettel, függetlenségünk teljes megóvása mellett, vagyunk hajlandók esetenként érintkezni.“

Nem ereszkedünk a personal és reál-unio vitatásába; ily tágértelmű s elméleti fogalmak körül kár is volt a fölratnak és leiratnak vitába ereszkedni. Mi azt tartjuk, leginkább megközelítjük az igazat mondván, hogy a magyar közjog szerint personalis, tetteleg reális unio volt a birodalom két része között.

Azon ügyek nagyrésze miket közöseknek kell elismernünk, 1848 előtt absolutistice intéztettek el; meglehetősen befolyásunk nélkül; az ország folyvást remonstrált, protestált, új törvényeket hozott; szóval megóvta jogát; de a dolgok úgy mentek mint azelőtt. Most a népek nem akarják, hogy ezen ügyek absolutistice intézessenek el; ő Főlsége is kijelenté, hogy nem akar absolutistice kormányozni; ennek következtében tehát, ha szétszaladni nem akarnak a birodalom népei; az a kérdés — miként szervezzük e közös érdekek kormányzatát?

Azt mondja a fölrat „hajlandók vagyunk esetenként érintkezni.“ De az államélet nem áll esetlegekből. Állandó folytonos érdekek azok, mik rendszerinti elintéztést igényelnek; mik continuitást föltételeznek a fölügyeletben, kezelésben, szóval a kormányzatban.

Abban áll-e például a pénzügyi kormányzat, hogy esetenként, tegyük föl: kölcsönvétel alkalmakor, összehívattak az országgyűlések, ezek igent vagy nemet mondanak; s aztán hazamennek — ? nem föltételez-e a birodalom közös pénzügye financia-politikát, a rendszabályok s elvek egész rendszerét s continuitását, mely a birodalom két országgyűlésének folytonos figyelmét s befolyását igényli? — de miként gyakoroltassék e befolyás állandó rendezés nélkül? —

Fölfogásunk szerint tehát, ha a birodalmi dualismusból, mely törvényszerű és történeti, s azon szent igaz elvből indulunk ki, mint a két fölirat, miszerint a magyar korona országok egyrészt, másrészt a többi austriai országok egymás mellett, nem alatt álló két fél, melyek azonban államszövetséget képeznek; volna bár ez államszövetség a leglazabb, mellőzhetlen, hogy a közös szövetségi ügyeik intézésére állandó érintkezés valamely eszközt hozzák létre.

Teljesen osztjuk a fölirat kijelentését, miszerint sem a február 26-ki birodalmi tanácsban, sem valamely birodalmi népképviselőben Magyarország részt nem vehet.

Az ész-jog is azt tanítja ugyan, hogy az ember a társadalomban élve, köteles lemondani természeti jogai egy részéről azon nyereségy fejében, mivel a társadalom biztosítja többi jogait, biztosítja emberi rendeltésének elérhető módjait.

Magyarország kétségtelenül nagy jótétemények biztosságát élvezi az által, hogy az austriai birodalom tagja. E nagy népszövetség, mely félmillió fegyverest tart állandón harcra készen, nagyobb tartózkodást költ más hatalmakban, ha rossz akaratuk volna, mint a magára hagyott Magyarország. A birodalom trónján pedig oly család ül, mely századok óta hatalmat fejtett ki, jogait tiszteltre emelé; s így paizsával hazánk integritásának, a magyar szent korona épségének is biztosítója volt eddig s leendő mindaddig, míg a rablás nem fogja az európai közjogot helyettesíteni.

Ha ezen államszövetség Magyarországnak hasznos s nemcsak a másik félnek: azt mondja az ész és önérdék, hogy jogait sem gyakorolhatja oly függetlenül, s tekintettel kell lennie szövetségese jogaira is, s azon érdekekre, miket e viszony maga előidézett.

Ily általánosságban tekintve tehát Magyarország jogáról örökre lemondani ugyan nem, hanem joggyakorlatában magát korlátozni tartozik egészen azon határig, mely ezen államszövetség főnnállhatásának életföltétele. Valamint az egyén kénytelen nem több, de annyi természeti jogáról lemondani, mennyit az állam célja követel.

Historiai tény, hogy Magyarország már negyedfél százada nem bírta teljes állami önállóságát föntartani. Valószínű combinatio az is hogy Magyarország, ha a XVI-dik században nem kerül török járom alá, s nem menekül a Habsburg ház alatt létező (képleg szólva) államszövetségbe, — valószínű mondom, hogy később Lengyelország módjára más hatalom, különösen az orosz martaléka leendett. Mindenesetre mindaddig, mig az austriai államkötelék a szent korona sérthetlenségének biztositéka, addig Magyarország nem igényelheti teljes állami önállóságát; hanem csak azon mértékét, mely ezen államkötelék föntartásával, küldetésével megfér: mert hisz ez, jegyezzük meg jól, saját érdeke is! saját biztossága, saját erejének megkettőzése.

Az emberi bölcsesség pedig nem képes oly módokat kigondolni, mik szerint a birodalom közös ügyeit elintézni lehetne a nélkül, hogy az ország önállósága g y a k o r l a t i a l k a l m a z á s b a n némi korlátozást, esorbát ne szenvedne.

De másrészt semmi rabulistika sem képes azt csak félig meddig plausibilissé tenni, hogy az austriai államkötelék főnnállása és hatalma azt igényli, miképen Magyarország akár valódi, akár februar 26-ki fattyu jellemű népképviseletbe belépjen. Sőt igen sok okos ember van, s legyen szabad magunknak is az okosak közé vágyód-

nunk, kik ellenkezőleg azt hiszik, hogy ily központi népképviselőt a felbomlás bizonyos eszköze.

Mindenesetre figyelembe veendő, hogy Magyarország érthetőn nyilvánítja ily népképviselőtről azon nézetét, miszerint az Magyarországnak épen azon legdrágább kincseit veszélyezteti, miknek biztosítása végett érdekli őt az austriai államkötelék főnállása, s kész érette tovább is áldozatokat hozni. . . .

Ezen elmékedések foglalata az: nem elég a birodalmi közös ügyek tekintetéből esetenként érintkezni; hanem állandó intézményekre van szükség; de ezek nem octroyirozhatók, hanem a magyar törvényhozással egyezkedés útján hozandók létre; de — végre — nem szükséges, sőt nem engedhető meg a központi népképviselőt; hanem. . . . ?

Vakmerőség volna tőlünk ezt meghatározni akarni. Mi csak azt tudjuk, mi nem lehet. Mi legyen? azt rögtönözni egy államférfiu sem elég bölcs vagy hatalmas; az az idő műve lesz.

Vázlataink elején méltányoltuk a birodalmi tanácsnak az octoberi diplomában foglalt eszméjét, annyiból, hogy az az ország autonomiáján az alapul, országos bizottmányoknak a mult időkben is gyakran használt módszeréhez legközelebb álló.

De czélszerű-e ily közeg, mely az országgyűlésnek választásából kerülve ki szükségkép pártszinezettel bírand? mely mindenesetben sok oly elemeket gyűjtend magába, melyek a kormányzat közvetlen ügyeiben nem honosak? és végre nem táplál-e Magyarország ily közös közeg ellen is legyőzhetlen féltékenységet?

Nem fogna-e a Lajthán tuli s innen ministeriumok kellő groupirozása, egymás iránti viszonyaik, érintkezési módjuk, közbirodalmi s országos ügyekbeni hatáságuk

s felelősségek úgy körülírathatni, hogy a közbirodalmi ügyek akadálytalan menete, és az ország belautonomiája is biztosítva lennének??

E kérdések részletes vitatásába nem ereszkedhetünk. Irányadólag csak azt jegyezzük meg, hogy nehéz ezen intézmények kellő formáit eltalálni; de meg vagyunk győződve, hogy bizalommal s jó akaratral nem csak egy mód vezetne célhoz. Sok kivihető s czélszerű in praxi, mi elméletileg képtelenségnek látszik. Ellenben eddig az a baj, hogy oly eszköz erőltettetik, mely in theoria igen egyszerű s könnyű, de gyakorlatilag kivihetetlen.

* * *

Ennyiben tehát eltérünk a fölizrat következtetéseitől, mind a mellett hogy alapelve a mienk is.

Nem hagyhatjuk szó nélkül ugyanezért az első fölizrat következő tételeit:

„Pénz és hiteltügy, hadügy, vám és kereskedelem ezen leglényegesebb kérdései a nemzet politikai életének, egy közös birodalmi tanács alá rendeltetnek, hol azok fölött Magyarországra nézve is egy többségében idegen hatalom, nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint intézkednek . . . .“

„A német érdekek, miket az osztrák tartományok védni s elömozdítani kötelesek, reánk nézve idegen érdekek . . . . Németországnak lehet háboruja saját érdekében, határai megtámadtathatnak és azon háboruban Austria köteles részt venni . . . De az ő háborujok nem a mi háborunk, az ő érdekeik nem a mi érdekeink; ők nem állanak mellettünk, nem fogják védni megtámadott határainkat, mert mi nem vagyunk a szövetség tagjai.“

Az octoberi diploma megölő betűje volt, hogy a közadó és katona-állítás jogát egyszerűen elvette az országtól, s egyoldalun a birodalmi tanácsra ruházta; ez annál nagyobb hiba volt, mert Magyarország jogainak

ily csonkítását a birodalom fönnállása nem szükségeli, mint három század története mutatja; — a magyar nemzet a közös trónért sem vagyonával sem vérével nem farkodott soha. — Még nagyobb hiba volt az, hogy a királyi leirat fölemlítvén a nemzetnek a franczia háboruk idejében tett áldozatait, miket nem parancsszó csikart ki tőle, hanem alkotmányos uton szavazott meg, hogy a nemzet akkori loyaltását a fölirat fegyverül használja most ellene; s mert akkor a nemzet jogával vissza nem élt, most azt állítja, hogy joga nem is volt; . . . hátha a nemzet akkor visszaél jogával? akkor valószínűleg az állíttatnék, hogy — azért veszíté el azt, mert veszélyezteti a közállamot!

Ellenben szükkeblü fölfogásnak tartjuk azt, hogy „érdekeink nem a többi tartományok érdekei, háborúink idegenek, s nem segítünk egymáson.“ Ha az így van, akkor nincs austriai birodalom, csak egy negatív államkötelék, mely mindössze abból áll, hogy — egymást nem bántjuk; ellenségek nem vagyunk, de nem is szövetségesek.

Nekünk úgy látszik, mi védjük, s védjük az ő érdekeiket; ők a mieinket. Ha annyi magyar vér nem áztatta volna Európa valamennyi harcztéreit, ma nem léteznék austriai állam. Ha német, cseh, morva nem küzd velünk egész Belgrádig, tán ma is török rongytartomány lenne Magyarország. A cseh, ki a Bánátot segíté visszaszerezni, nem idegen érdekért vérzett el ott, vagy veszett el lázban és cholérában; mert Austria Magyarország nélkül nem nagyhatalom; pedig ez államköteléknek köszöni Csehország virágzó létét. A magyar, ki Győrtől Párisig, Olasz és Németországban harczott a francziák ellen, nem idegen érdekért harczott; ha I. Napoleon „eltörli Austriát,“ ha a keleti és nyugati caesarismus erfurti terve

létre jő, hol volna ma Magyarország, kitől követelné alkotmányát, a *pragmatica sanctio* kétoldalu szerződésének teljesítését?

A Lajthán inneni s tuli országok egymás érdekeért fölváltva harcolhatnak, áldozhatnak; a diadal és hatalom közös, — a nyeremény mit közös hatalom ad, t. i. mindenik rész jogainak és lételének biztossága — közös.

Komolyan nem is úgy értendők e tételek, hogy az austriai császár háborút vihet, s a magyar királyság nem ad neki segítséget! Eddig is adtunk; ezután is adunk. De akkor minek ezen elidegenítő tan az idegen érdekekről? Érdekeink egyek; rendszeresíteni kell kezelésüket. Austriának kevesebb háboruja lesz, ha Magyarország segítsége neki előre biztosított. Igaz, hogy egy közös testületben egyesülvén velök, beleszólnak némileg a mi ügyeinkbe. De majd mi is beleszólunk az ő ügyeikbe, s avatkozunk érdekeikbe. Ez egy magasb politikai szempont, melyet már máshelyt igyekeztünk figyelembe ajánlani.

Egyébiránt a félreértést mit ezen horderő nélküli tételek netán előidézhetnek, teljesen helyreigazítja a II-ik fölirat, midőn a kormányzati ügyeket részlelezi s megmutatja, hogy az 1848-ki ministeriumot föllállító törvény nem sérelmes a birodalom nagyhatalmi állására, nem akadály a közbirodalmi ügyek kormányzatára nézve.

A második fölirat e részben megbecstülhetlen, s sem a népek, sem a kormány által eléggé nem méltányoltatott.

Ki elfoghatlanul tanulmányozza a második föliratnak azon részét, mely az 1848-ki törvények közjogi cikkeiről, különösen a kormányzatról, a felelős ministeriumról szól, azon eredményre jövend, hogy azon törvények alól és fölülről félreismertetnek, nem is ismertetnek.

Fölül rettegés tárgyai; alól szép eszmény. Amott forradalmat jelentenek; itt teljes önállóságot, Magyarország függetlenségét. Azok, kik gyűlölik, s azok kik rajognak érettök, egyaránt csalódnak. Azok is, ezek is a 49-ki szemüvegen látják a 48-at.

De az 1848-ki törvények nem tartalmazzák azon állapotot, mely azon két szerencsétlen év viszonyai közt kifejllett.

Az 1848-ki törvények befejezetlen műt képeznek. A nemzetiségi surlódások, az európaszertei forradalmi örültség, az akkori bécsi kormány ész- és fejetlensége, — majd a reactió és háboru befolyása alatt alakultak azok azzá, a mivé lettek: Magyarország elszakadási symbolumává.

De e törvények nem tartalmazzák azt magukban. Kossuth nyolczvan millió bankót nyomott; a honvédelmi bizottmány magyar honvédsereget szervezett az austriai császár ellen: de erre az 1848-ki törvényekben nem, csak a rendkívüli körülményekben lelhető, a nem törvényes, hanem forradalmi meghatalmazás.

Az 1848-ki ministerium a törvény szelleme szerint nem egyéb, mint az országnak 1790: X. t. cz. által kimondott önálló belkormányzatának korszerű formulázása. A pénzügyminiszterium nem egyéb, mint a királyi kamra, mely csak az országos pénztárra vonatkozik; a honvédelmi ministerium, mint már neve mondja, csak a belkőzigazgatásra szoritkozik, nem osztja meg a hadserget, nem korlátolja a fejedelemnek mint fő hadúrnak jogát.

Ez nem magán nézetünk, hanem, mint mondók, az 1861-ki országgyűlés által kijelentett tényállás.

Lássuk a külügyeket! Semmi kétség, hogy a biro-

dalom külügyei, a többi hatalmakkali érintkezése, közös birodalmi ügy, illetőleg a fejedelem reservált joga s minden esetre egységes kell hogy legyen. Elleneink azt mondják: Magyarország az 1848-ki törvények alapján külön államot képezend. Mit szól e részben az országgyűlés?

„Vannak hazánkban is oly fejedelmi jogok, miket magára a király személyére rubázott az alkotmány. Mivel pedig a magyar király egyszersmind az örökös tartományoknak is fejedelme, — természetes, hogy az ily jogokat mind Magyarországra, mind a többi tartományokra nézve ugyanazon fejedelem gyakorolja.

Ilyen fejedelmi jog a magyar királynak azon joga, miszerint a külhatalmak iránti viszonyokat vagy is a külügyeket — legmagasabb királyi hatalmával intézi. — Törvényeink, névszerint az 1608 ik évi 2-ik, s 1681-ik évi 4. törvényezikkek kikötötték ugyan, hogy a háborúnak és békének kérdése különösen Törökországra nézve a magyarok befolyásával tárgyalassanak; a háború Magyarországon, és kapcsolt részeiben az ország tudta, s beleegyezése nélkül meg ne inditassék; a békekötésnek pontjai az országgyűlésével közöltessenek; a fényes Portánál a cs. residens mellett magyar residens is tartassék, s az a cs. residenssel egyenlő hatalmu legyen, — s több törvényeink, különösen az 1723: 104, 1741: 11, és 1790: 17. t. cikkek kikötötték azt is, hogy a külügyek tárgyalásából a magyarok se zárassanak ki, s a külföldi követésekre magyarok is alkalmaztassanak. A külügyek legfőbb vezetése és intézése azonban magának a fejedelemnek kezeibe volt letéve s az ország erre vonatkozólag is legfőbb biztosítékát az adó és katonaaállítás meghatározásának jogába helyezvén, csak azt akarta, hogy a külügyek tárgyalásánál a magyaroknak is legyen befolyásuk. Ezen elvet követte a külügyekre vonatkozólag az 1847—48-ki törvényhozás is, midőn az említett királyi jogot tisztelve, s teljes épségében fentartva, külön magyar külügyminiszteriumot épen nem állított, s elegendőnek tartotta, hogy az Ő Felségének személye melletti minister által tartassék fenn azon befolyás, melyet az ország e részben a fönt elősorolt törvények értelmében igényelhet.“

De Magyarország régi törvényes jogain tulment-e, honvédelmi miniszteriumot állitván föl az 1848-ki törvény szerint? akadályozza-e az ő fölsége haduri jogait?

megosztja-e a hadsereget? Mind e kérdésre válaszol a fölrirat következő soraiban :

„Emliti továbbá a legmagasabb királyi leirat a hadsereget és anrak közösségét. — Kétségtelen az, hogy a magyar hadsereg a többi tartományok seregeivel együtt közösen harczolt a hon és fejedelem ellenségei ellen; de lényeges volt mindig a különbség Magyarország, és az örökös tartományok között azokra nézve mik a katonaságot tárgyazzák. — Magyarország az örökös tartományoknak, s azok kormányzatának minden befolyása nélkül önállólag határozta meg a magyar katonaság számát, a mint ezt számos törvények, különösen az 1802 ik év 2. t. czikk bizonyítják — Országgyűlésileg határozottatott meg a magyar hadsereg fönntartásának módja, és pedig gyakran lényegesen eltérő eg az örökös tartományokban behozott rendszertől; a megfogyott hadsereg pótlására szükséges ujonczok országgyűlésileg ajánltattak meg, és ezek megajánlásánál csak a magyarországi ezredekben létező hiány vétetett tekintetbe, s az ajánlat a magyar ezredek betöltésére tétetett; a többi tartományok katonaságánál létezett aránylag kisebb vagy nagyobb hiányra soha semmi figyelem nem volt. — Országgyűlésileg határozottattak meg az ujonczok állításának módja, s feltételei, valamint a szolgálatnak ideje is minden tekintet nélkül arra, hogy a többi tartományokban minde:ek miként állapítottak meg. — És az ujonczok megajánlásánál nem csak az vétetett figyelembe, hogy a magyar ezredek teljes számából mennyi hiányzik, hanem megkivánta az országgyűlés azt is, hogy a küldolgok fenforgó körülményei is fedeztessenek fel előtte, s az ezek szerint megismert szükséges mérve tette ajánlatát. Bizonyítják ezeknek valóságát törvényeink, melyek közül e'ég leend az 1840. évi 2. t. cikkelynek 1. szakaszát felhoznunk, mely következőleg szól: „Az ország rendei, miután a törvények értelmén sarkalló kívánatuk folytában a küldolgok fenforgó körülményeiről, és a magyar ezredek jelen állapotjáról O Felsége nevében értesítetttek, a szükség iránti felfedezés következtében ennek pótlásánl segedelmeképen, s minden ebből vonható következtetés nélkül a magyar ezredekhez önkényt 38000 ujonczot ajánlanak, következő feltételek alatt . . .“ stb.

„...Régiebb törvényeink az iránt is különösen rendelkeznek, hogy az idegen katonaság Magyarországból eltávolittassék; a magyar katonaság visszahozassék, a magyar várakban magyar parancsnokok alkalmaztassanak; a magyar hadak főkapitánysága az ország nádorát illesse. A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött mindig a magyar királyi helytartótanács intézkedett, s több ízben, különösen 1790. és 1840 ben országgyűlési bizottmányok nevezettek ki ezek állandó szabályainak kidolgozására. Két-

ség:elen mindezekből, hogy Magyarország a katonaságot illetőleg is mind közjogi, mind kormányzati tekintetben mindig alkotmányos önállással bírt, s az 1848: 3. t. czikknek azon része is, mely a magyar katonai ügyeket kormányzati tekintetben a magyar király fejedelmi hatalmának sérelme nélkül a felelős ministeriumra bízta, már előbb fönnállott törvényeink szellemében lőn alkotva.“

Az idézett 1848: III. t. cz. 8-dik §-a pedig így szól :

„A magyar hadseregnek az ország határain kívüli alkalmazását, nem különben a katonai hivatalokrai kinevezéseket, Ő Főlsége fogja a 13. §. szerint folyvást királyi személye körüli leendő felelős magyar minister ellenjegyzése mellett elhatározni.“

A pénzügyministeriumra nézve pedig a fölizrat bőven kifejti az ország jogait :

„A mi a pénzügyet illeti, alig van tárgy, melynél annyi törvényt lehetne felmutatni annak bebizonyítására, hogy az ország e részben is fen kívánta mindig tartani önállását, és függetlenségét. — A bécsi kamara szeretett jogtalanul beleavatkozni Magyarországnak pénzügyeibe; de az ország minden ilyen beavatkozást határozottan visszautasított, s törvény által is több ízben kimondotta pénzügyének függetlenségét. Az 1741-ki 14-ik törvényczikk azt rendeli, „hogy a magyar kamara megtartassék törvényes függetlenségében, fölizratait közvetlenül Ő Főlségéhez küldje, melyekre a leiratok egyedül Ő Főlsége által fognak kiadatni, végre mindazok, mik Magyarországnak és a kapcsolt részekben a kincstárt (aerarium) illetik, és így a só és bányászat is, a magyar kamara alá legyen helyezve.“ Az ország jövedelmeinek kezelése tehát törvény szerint önálló, s a többi tartományokétól független volt. — Az ország adójának meghatározása is, — mint fentebb kifejtettük, az örökös tartományok kormányzatának minden befolyása nélkül országgyűlésileg történt.

„Megemlítettünk még egyet e részbeni alkotmányos önállásunk kimutatására. 1811-ben midőn a rendkívülileg megszorított papiros pénznek értéke egy ötöd részre leszállítottván, annak beváltására újabb papiros pénz „váltó czédulák“ neve alatt kiadott, Ő Főlsége a magyar országgyűlést felszólította, hogy ezen váltóczédulák értékének biztosítására, és időnkénti beváltására segedkezett nyujtson. Megbizottakat is küldött Ő Főlsége, kik az állam pénzvizszonyait, és a sürgető szükség minden körülményeit egy — az országgyűlése által választandó küldöttségnek felfedezvén, a tervet is előadják, mely szerint a bajon segíteni lehetne. E

megbizottak eljártak megbizásukban, előadták a tervet, mely abból állott, hogy a 211 millió forint értékű váltó-czédulából 100 milliót válaljon az ország magára, és annak beváltására gondoskodják biztos pénzalapról. Az ország rendei tanácskozás alá vették e tárgyat, s abban állapotok meg, hogy sem a 100 milliót magukra nem vállalják, sem valamely pénzalapnak előállításába nem bocsátkoznak.

Ha Magyarország önálló és független nem lett volna, Ő Felsége nem szólította volna fel külön Magyarországot, hogy az állam ezen adósságának egy részét vállalja el, s az ország nem tagadhatta volna meg annak elvállalását.

De gyakorlatilag mutatja ezen világos példa még azt is, a mi elméletileg az alkotmányosság elvéből amugy is tisztán következik: hogy Magyarországot azon államadósságok, mik az ország tudta, s egyenes beleegyezése nélkül, nagy részt nem is az ország érdekében tettek, jogilag nem terhelhetik. — Ezt azonban nem azért említjük meg, mintha változtatni akarnánk első feliratunkban tett azon kijelentésünkön, hogy — „mi nem kívánunk ellenségesen fellépni az örökös tartományok alkotmányos népei ellen.“ ... Sőt újra ismételjük mindezeket, és ismételjük azt is, hogy csak mint önálló független szabad ország akarunk velük e tárgyban is érintkezni. — De ha a mi politikai jogaink tekintetbe nem vétetnek, ha törvényes önállásunk megtámadtatik, ha az alapszerződések által biztosított ősi alkotmányunk helyett más valamely oetroyrozott alkotmányt akarnak reánk kényszeríteni: akkor Isten és világ előtt igazolva leszünk, ha semmi oly terhek és kötelezettségek elvállalásába szabad akarattal bele nem egyezünk, mikben résztvenni törvény és igazság szerint nem tartozánk.“

Nincs itt arról szó, hogy az országgyűlés közös birodalmi pénzügyet el ne ismerne; — az 1848: III. maga is „országos pénzügyről“ szól csak, s nem mondja, hogy Magyarország külön vál Austriától pénzügyeivel, el nem vállalva semmit államadósságaiból vagy elválalva ennyit vagy annyit. Az 1861-ki országgyűlés ezen az 1848-ki törvény által nyitva hagyott kérdés elintézésére igen tapintatosan hagyott tért s adott a kiegyezésre támpontokat.

E három tárgy egyedül az, mely par excellence közállami ügynek mondható. Azon egység, mely például a kereskedelmi politikában szükséges, a közlekedési eszkö-

zök, különösen vasuthálózatok iránt kívánatos egyezmények, s e félék csak másodrendű kérdések.

A 48-ki törvények legképtelenebb rendeletei s gyanúsításukra legtöbb okot adnak azon czikkek, mik a nádorkirály és királynádor, a sérthetlen nádor és miniszterelnök-nádor torz helyzetetését jelölik ki. Ezek azon czikkek, miket a legbuzgóbb negyvennyolczasok is föl adott, elveszett positionak tekintenek, miket egy hang sem védelmezett, miknek revisiója illetőleg eltörlése ellen egy hang sem emelkedett az országban, a mint jellemző is, hogy a fölirat a nádorról qua királyi helytartóról nem is emlékezik.

A második fölirat nyomán tehát, annak szelleme, a benne foglalt vallomások szerint a közbirodalom érdekeinek, a fejedelem sérthetlen jogainak megóvására, illetőleg a magyar alkotmányval leendő kiegyeztetésére, — a nádorról szóló czikkek kivételével — nem is szükség az 1848-ki törvényeket revideálni, hanem csak exequálni. Az 1848-ki törvények csak elveket állítanak föl, de kivitelök nincs módosva. A kivitel, a végrehajtás, szóval a miniszteriumok tettlegesítése (Aktivirung) fogna azon pont lenni, mely a további egyezkedés anyagait nyujtaná; akkor fogna eldöntetni: mily hatásköre van, például a hadügyminiszternek? mily szervi összefüggése lenne az ország-kormányzatnak, a birodalmi közös ügyekkel? mennyire állnak azok a fejedelem közvetlen behatása alatt? Kérdések, melyek 1848-ban csak a fatunra bizattak, s az események által oldattak meg.

E kérdések képeznék az alkudozás tárgyát; s mily irányban fognának eldöntetni, szinte bizonyossággal következtethető azok után, miket az 1861-ki országgyűlés a második föliratban az 1848-ki ministerium fogalmára,

hatáskörére, jellemére nézve vallott, elfogadott, s Ő Főlsége irányában kijelentett.

E kérdésekre nézve eldöntő fogna lenni az alkotmányos téren álló fejedelem elhatározása, nem csak mert a fölirat szavai szerint: „a ministereket Ő Főlsége nevezi ki“; hanem azon egyszerű okból: mert a hatalom kezében van. Nem forradalom akar most kicsikarni erőszakkal; hanem a fegyvertelen, de jogaival loyális módon élni óhajtó nemzet állna most bizalomteljesen a fejedellel szemben.

Mindezek részletes vitatása nem ide tartozik. Valamint e lapok körén tul megy kiemelni mindazon a föliratban szórványosan előforduló tételeket, mik a méltányos kiegyenlítés ohájának kétségtelen jelei.

Eddig mondottainkból is kitűnt, hogy fölfogásunk szerint a két, különösen a második fölirat az alkotmányos téren való sikeres egyezkedésnek félreismerhetlen s igen erős támpontokat nyujt; — mik mint kiindulás pontjai annál figyelemre méltóbbak, mert azon országgyűlés, melytől erednek, a sokszor ecsetelt tiz évi előzmények, s februári patens után sem nagy bizalomra jogosítva, sem a leirat után az eredmény valószínűsége által méltányosan hangolva ugyancsak nem lehetett.

Ismervén nemzetünk jellemét, s a történetet, minden vérmesség nélkül állithatjuk, hogy vajmi más foka a simulásnak, a közállam iránti méltányos érületnek nyilvánult volna a föliratban, ha nem lettek volna sajnos nagyon is alapos és fris emlékü okai következő fájdalmas nyilatkozatra :

„Nem azért tagadtatik meg a magyar alkotmány teljes visszaállítása, nem azért vétetik el tőlünk az adó és katona-állitás meghatározásának gyakorlatilag is mindig fenállott kétségtelen joga, mintha ezek a birodalom

kormányzatát gátolnák s Austriának nagyhatalmi állásával meg nem férnének. Nagyhatalom volt Austria akkor is, midőn Magyarország saját országgyűlésén ajánlotta meg a pénzt és katonát; oly hatalom volt, melyet a szerencsétlenségek hosszú sora sem volt képes megtörni. Az ellentünk intézett csapásnak valóságos oka főképen az, hogy a mi alkotmányos önállásunk, a mi törvényeink össze nem férnek a központosított egységnek azon eszméjével, mely a félretett absolut rendszerből az alkotmányosság terére is áthozatott, — s fájdalom! még most is vezérelvnek s kiindulási pontnak tekintetik.“

XV

Fölsőház és conservatív elemek.

„A kicsiny és nagy ambíciók gondosan óvták magukat a jövő számára, mintha a jelen föláldozása által szolgálni lehetne a jövőt .....

b. Kemény Zsigmond.

Végig mentünk az october huszadika óta beállt politikai mozgalmon egészen az országgyűlés feloszlataiságig.

Az ezután következett pár hónapi átmenet kínos emléktű. Az „ismeretlen“ elé mentünk, mi mindig kéjelmetlen valami. Az országgyűlés feloszlataisa után a nemzet érzé, hogy ismét elvesztett mindent. A megyék egymás után lemondottak; ha le nem mondtak, feloszlattak.

Sokan észrevéve utólag, hogy nem valami kittinő okosság nyilatkozték a lefolyt idők alatti eljárásunkban. sokan belátva utólag, hogy a kormány, melyet ők tehetlennek tartottak, s melylyel tiz hónapig gunyt üztek, ellehet nélkülök is, sőt ellenök ha kell: — gondolkodóba estek, alárendelték magukat a mérsékelteknek, kik szívesen megmentették volna a megyét, és concessióra is készek voltak; (mint az adó és katona behajtást nem ellenezni, irányában szenvedőleges maradni s a többi) — mások nem látva menekülést a hinárból, a megyének

pompás temetést rendeztek, s befektették azon sirba, melyet az ő saját bölcseségök előre készített.

Az egyik szidta a kancelláriát, hogy miért oszlatja fel a megyéket, midőn ezek épen engedékeny hangulatot mutatnak; más szidta a megyéket, melyek önként feloszoltak.

Mind a kettő igazságtalan volt.

Miután a megyék az 1848: ki törvényeket kiáltották ki álláspontjuknak, az országgyűlés feloszlatása után állásuk tarthatlan volt; mert megtagadván a kormány az országgyűlésétől az 1848-ki alapot, nem volt képzelhető, hogy azon alapon megtürje a megyéket.

Sőt az országgyűlés feloslása után a megyéknek önként le kellett lépniök; — nem azokat illeti a szemrehányás, kik a megyék öngyilkosságát közvetlen előidézték; sem a kancelláriát; a feloslítás kényszerűsége azon helyzetben feküdt, melybe az átalunk bőven ecsetelt megyei politika a megyéket bele vitte.

Ha a megyék az octoberi diploma adta ideiglenes hatáskörükön túl nem mennek, — az országgyűlés feloslítása után is ott maradnak, hol előbb voltak; — tökéletlen önállásban, az igaz, s a kormány sok kellemetlen rendeleteinek végrehajtói; de megmaradnak, mint a nemzeti közélet erős töredéke. Azt mondják a bölcsek: „mind ez előre még oct. 20 előtt ki volt csinálva, a megyéket mindenesetre feloslatták volna!“ — De kérjük miért? ha nem volt ok reá?

Ezen kétes eset be sem áll vala, ha a megyék nem mennek túl october 20-kán, nem foglalják el tetteleg és az ismeretes modorban a tért; — mert az esetben az egész helyzet változik; ő Fölsége nem veszi el a kiegyenlítés iránti bizalmát; s ha az első országgyűléssel nem boldogul, mást hív össze; de a közrend háborítlan, az administra-

tio érintetlen marad, a febr. 26-ki alkotmány másképp üt ki; s a dolgok lassan tán de szerencsésen kifejlődnek.

Mind ezt, hol a megyei politikáról szoltunk, bővebben kifejtők; s itt csak azért kelle érintenünk, hogy áttérhessünk azon kérdésre, miként történt legyen az, hogy a megyei korlátolt nézletek, a megyei párttaktika, s politikai tapintatlanság átvitettek az országgyűlés terére is, s ott tulsulyt gyakoroltak? Minthogy nemzetek nem drótbábuk, miket a marionette színházban egyetlen kéz tetszés szerint tánczoltat, megfogható, hogy a tiz évi elfojtott nemzeti közérzület a megyékben fék és fegyelem nélkül kitört: de miként történt az, hogy az országgyűlésen sem uralkodott politikai czéljának oly tiszta tudata, hogy a szenvedélyeket fékezze s fegyelmezze — holott az országgyűlés a nemzet politikai értelmiségének központja s képviselője kell hogy legyen??

Mert a határozati párt tulsulyra vergődött! Sokan azt hiszik, ezt Deák Ferencz képes lett volna megelőzni; ha az országgyűlés megnyitása előtti napokban a követi értekezletekben tevékeny részt veszen, fölvilágosítja a homályban tapogatókat, meghódítja az ingadozókat, a határozati párt nem kapta volna meg a többséget. Nem tartá-e czélszerűnek elvesztegetni erejét előörsi csatákban, vagy nem akart nyomást gyakorolni? vagy kerülte a vezéri szerepet? vagy az országgyűlés eredménytelenségének előrelátása hangolá stoikus egykedvűségre? vagy nem tulajdonított e pártalakulásnak veszélyes hordert? vagy mind ez együtt . . ?

És az országgyűlés alatt, honnan van az, hogy ismert higgadt gondolkozásu politikusok csak a phrasisfaragók uszályhordói valának? s a közvetítő nézletü férfiak még csak a hallgatás ellenzékét sem merték a botlá-

sok ellenébe állítani, és az ész nem talált magához illőbb szerepre mint az esztelenségnek viszhangul szolgálni?

A fölrirati viták mutatják, hogy a fölrirati párt országos régi és új kapacitásai kivétel nélkül, csaknem védtelenül hagyták az eredeti szerkezetnek valamennyi megtámadott pontjait; s semmit nem tőnek, semmit nem szóltak, hogy a kiegyenlítést compromittáló jelenetekkel együttességet maguktól elutasítsák?

A napi sajtó pedig, mely a közönségtől függ, érezve, hogy a közvéleményt előkészíteni nem képes, s azt követni kénytelen, csak kelleetlenül kullogott az előbbre haladott közérzület mögött; nem ment vele, de nem is tartá vissza. Az octoberi kormányférfiak az országgyűlés folyama alatt halott gyanánt hallgattak; hivatalos közlönyük kerülte a vizályt, nem látván fölül semmit mit támogasson, látván sokat mit nem védhet.

A conservatív elemek ziláltságában senki se beszélt szive szerint, senki se tévé meg kötelességét; kivételt egyedül egy lap: a Pesti Hirnök képezett.

A higgadt conservatív elemek organisatioja, s így egy compact közvetítő párt létrejötte volt az ország égető szüksége. Ennek hijján mindenki magára hagyatva, egyedül állva hasztalan emelte föl szavát, ha bátorsága volt, elhangzott az a zajos chorusban; — de ki nem nagyon bátor, hallgatott.

Más országokban a fölsőház képezi a conservatív elemeknek mintegy központját, vezérét. Nálunk is az fogna lenni rendes időkbén s akkor teljesítendi azon mérséklő szerepet, mely a fölsőháznak mint alkotmányos intézménynek hivatása; különben czéltalan. De kivételes izgatott időkbén foganatlan, s nem is ezekre számított intézmény ez. Különösen a fölsőház kiegészítő tagja (az első rend) az egyház nagyai, kitünőleg conservatív ele-

met képeznek a társadalom javára. De az egyház állása korunkban nehéz; hazánkban különösen. Minél hazafiasabb, mérsékeltőbb, annál kevésbé alkalmas kezdeményezésre. A politikai téren ma már nem áll az „*exclesia praecedit*.” A tömeg fél, hogy az egyháziak túlzott befolyásra emelkednek; a vallásos politikus attól tart, hogy midőn politikai téren használni akarnak, a vallásnak ártanak, ingerültséget költvén maguk ellen.

A „mágnás“ pedig nagyon *specificum quid*, mind a mellett, hogy sok köteléssel van a közép nemességhez s közvetve egyéb osztályokhoz kötve; mind a mellett, hogy hazánkban már nem osztály, hanem politikai érzület szerint alakulnak a pártok, s mágnás minden pártárnyaltnál lelhető: bizonyos mégis, hogy ha ők kezdeményeznek eonservatív pártszervezést, az mágnás-pártnak fogna neveztetni.

Mégis volt egy pillanat, midőn a fölsőházra fordultak a szemek s önállóságot, kezdeményezést tőn fel róla a közönség. Ez akkor volt, midőn az első fölirat fölött kelle határoznia. „Nem fognak-e az eredeti szerkezet mellett fölszólalni?“ Nem tevék. Egyhangulag elfogadták a képviselő házét. A királyi leirat után helyreállítá a képviselőház az eredeti szerkezetet. Természetesen ezt is elfogadá. A második föliratot is elfogadá.

A vitákban került minden mélyebb s komolyabb elmélkedést, mely a hazafiui magas remények szédítő örvényeire utalt volna. Alig tőn egy két gyengéd az eszélyre emlékeztető czélzást. Szóval mindent megtőn, hogy csendesen eltüntesse magát.

De általán szükséges-e ily közvetető párt? nem halljuk-e uton utfélen, hogy a nemzet ereje egységében van? mennyire örvendetes az, hogy nincs párt ez országban?
— Ámbár ha az ember józanon tekinti a valót, csak azt

találja, hogy, mint mindig e huszárnemzetnél, az tartatik a leghazafiasb politikának, mely legmerészebb; az egység pedig abból áll, hogy a legmerészebbnek rendelje magát alá mindenki, s eldobott kantárral hajtson előre, különben hazaáruló! — Épen csak mintha a politikai tér csatamező volna.

Vannak közvetítő férfiaink; de nincs közvetítő párt.

Szükséges pedig két oldalra az ilyen czélzatait nyíltan bevalló s tagjainak multja, állása, neveik által a trónnak biztosítékul szolgálni képes párt, hogy a trón is, s az azt környező körök meggyőződjenek, miszerint rágalom e nemzet politikai mozgalmát azzal gyanusítani, hogy az a törvény álczája alatt a forradalom előkészítése; és másrészt hazug ámitás azt mondani, hogy e hazában conservativ árnyalat létezhet, melynek törekvései s vágyai nem állnak az ősi alkotmány alapján; s mely most csak a kényszer alatt hallgat.

Szükséges, hogy az uralkadó bizalmat nyerjen azon eszme iránt, miszerint ezen ország, a mint csak saját fiai által kormányozható, szintoly biztosan bizható is reájok. Hisz ha ő Fölsége ma akar határozottan a hazai jog-alapra állni, képes-e alkotmányosan kormányozni? Vannak közvetítő férfiaink, lehetnek minister candidáltak kiknek személye iránt a fölség bizalommal viseltetik, de hol van pártjuk? lehet-e párt nélkül alkotmányosan kormányozni? lehet-e kiegyenlítést kezdeményezni?

Szükséges oly párt továbbá, mely nyíltan bevallja, hogy a nemzet egység sem panacea; mert vannak vágyak miket a nemzet legnagyobb egyértelműség mellett sem képes valósítani. — Párt, mely ellensulyozza azokat, kik az idealizált 48-nak oly alkalmazása után esengnek, melyet az 'austriai birodalom uralkodója soha megengedni nem fog; mely tehát nem kiegyenlítéshez, hanem új har-

czokhoz vezet. Párt, mely szembeszálljon azon oktalan ambitiosus politikusokkal, kik a mohácsi vész óta lejárt három század történetét ignorálva, Mátyás korabeli független Magyarország ábrándjaiban kéjelegnek, és semmibe sem veszik, hogy az ország harmadrészben nem magyar, s egy önálló állam anyagi s szellemi praemissáiban szükölködik.

Szóval egy párt, mely korszerű alkalmazással Széchenyinek azon tanait kövesse, mik őt egész politikai pályáján vezették, miket haláláig — mindennek daczára — vallott, s miket eddig az események igazoltak.

Nincs itt szó a nem zet megosztásáról, szakadásról: mert ha találkoznék is, ki azt, a miben a nemzet most is egy, az alkotmányos jogfolytonosság elvét megtagadná: az sem okozhatna szakadást a nemzetben, mert ily alapon pártot nem alakíthatna, hanem egyedül válna ki nemzetéből, melyet megtagadott. Hanem az ezen egység aegise és álczája alatt eddig gyakorolt tulsulyt kell elhelyezni egy nézet árnyalatról a másakra; s érvényt s tulsulyt szerezni a józan belátás, szenvedélytelen fölfogás sugallatainak, a gyakorlati politikának.

Ellensulyozni kell a merész eszményi politikát vagy is politikátlan eszményiséget, mely 1848-ban a sir széléig ragadta a hazát, mely 1861-ben is a közvetítés sikertelenségének egyik főoka volt; s melynek ördögi varázsa tartja még e pillanatban is fogva e nemzetet, hogy az menekülésére egy mozdulatot sem mer tenni, s megmerevültek annak legéletrevalóbb, legnemesebb fiai s államférfiai.

Nehéz hazánkban a mérséklet s ildom politikája, melynek a népszerűséggel gyakran kell kihívólag szembeszállni. Mi valóságos négerék vagyunk s az érzések végletei által hányatunk. Nekünk vagy szeretni vagy

gyűlölni kell. Istenitünk vagy lábbal tapodunk. Bálvány a nyilvános ember, kinek vakon hódolunk, vagy hazaáruló. Közép nincs.

Egy Széchenyi, ki eszének minden gondolatát, szívének minden dobbanását imádott hazájának szentelé, ki oly nagyszerű eredményekre s áldozatokra hivatkozhatott — a mint első ízben föllépett egy népszerű férfiú népszerű oktalansága ellen, hazaárulónak kiáltatott.

Természetes tehát, hogy kinek magas állása nagy jövedelme van, s így békésen élhet, s a közéletben is, hogy tapsot arasson, csak pár hazafiasan hangzó szavába, egy kis sarkantyú pengetésbe kerül: természetes, hogy ily szerencsés helyzetű ember nem szívesen áldozza föl nyugalma, nem akar izgató küzdelmekbe ereszkedni, hol gyanúsítás és gyűlölség bizonyos, de az eredmény bizonytalan.

Fontoljuk meg azonban, hogy ezen uton a haza menthetlenül elvész, s vele majd a magas állás, a vagyon, a lét. A ki küzd, az győzhet; de ki önként lemond, az elveszett.

Az octoberi kormányférfiak voltak első rendben hivatva a higgadt elemek s conservatív érdekek ezen összpontosítására, szervezésére hatni; s hogy ezt nem tevék, de meg sem kísértették, ez szerintünk ha nem egyetlen de menthetlen mulasztásuk.

Mint kormány a kormányzat eszközeire támaszkodva szembe nem szállhattak a közhangulattal. De mint bizalmiférfiak fölül, szeplőtelen hazafuijellemökre s politikai magas képességökre, valamint diszes társadalmi helyzetökre támaszkodva alól igen is volt ezer módjuk kezdeményezni, irányt adni.

Nyommasztó érzés volt annyi ész, hazafiság s tett-képesség birtokosait látni, mint hagyatnak cserbe a poli-

tikai ösztöne hagyott nemzet által; de még nyommasztóbb volt látni, mint semmisítik meg magukat, mint türik el hallgatva a hazafiui érdemeiket hálátlanul bűnné bélyegző gúnyt, nem martYROK, hanem elcsüggedtek módjára, — s hagyják menni a dolgokat a mint mennek; a nélkül hogy az országnak megmondták volna: mit akarnak? mit tartanak lehetőnek?

Nem feledtük el ugyan az octoberi kormány hattyudalát, értjük azon ész és méltóság teljes beszédet melyet a volt tárnok Majláth György az országgyűlés felosztatásakor mondott. Sőt azt idézzük, mint a melyet sokan új pártalakulás programmjául tekintének akkor is, s a melyet ilyenül mi is szívesen üdvözlöttünk volna.

Majláth ezen beszédében előbb az octoberi kormányférfiak állását jellemzi. Küldetésöket inkább bizalmi, mint hivatalos jelleműnek mondja. Az october 20-ki mű méltánylatára térve át, kiemeli, mint annak alapelvét, azon meggyőződést, miszerint a „historiai jogosultságok elismerése mellett a legmagasb államérdekek egynemelyikére ezeket egy pontban egyesíteni szükség volt.“ Ennek kifejezése az oct. 20-ki birodalmi tanács.

Kifejti továbbá Majláth az october 20-ki diploma és kéziratok s a február 26-ki patens közti elvi különbségeket, ellentéteket.

De beszédének legfontosabb, s tárgyunkhoz tartozó része az, hol a higgadt belátás érveivel mutatja, hogy a dynastiával, s általa az austriai tartományokkal való összeköttetésben találta Magyarország állami s nemzeti létének legtökéletesebb biztosítékát; s őseink politikáját ez igazság érzete vezette.

„Látjuk ugyanis, így szólt, hogy már igen sokszor voltunk közel az elváláshoz, és őseink bölcsesége ismét legheylesebbnek tartotta az együtt-maradást, talán ösztönszerű-

legsejtve, hogy ez fenyegeti még legkisebb veszélylyel nemzeti létünket, mert sokkal polgárisultabb az elem, hogy sem bennünket kiirtson, és nem eléggé ügyes, hogy sem magába fölszijen.

„De épen ezen összeköttetésben szükséges, hogy Magyarországnek meglegyen kellő sulya és nyomatéka. — Nem egyedül az ország historiai multja, vagy kiterjedése végett, nem azért, mert fajunk talán politikailag érettebb, vagy alkotmányilag tapasztaltabb; ha ez így volna is, jobban szeretem, ha ezt mások mondják el felőlünk; hanem azért, mivel azon polyglott tömkelegben, mely az osztrák birodalom népeiből alakult, azon népfaj, melytől Magyarország elnevezését nyerte, az egyedüli rokotalan faj.

„Szemeink hiában függenek a külföldön, nekünk itt élnünk halnunk kell. — És épen ezért vagyunk arra hivatva, hogy e fajok közepette, melyek többet kevesebbet kifelé gravitálnak, e conserváló és neutralizáló elemet képezzük; csak helytelen számítás, vagy erőszak téríthetnek el azon ösvénytől, melyet a dolog természetes folyama, és a józan ész számunkra kijelelt.

„Erre nézve természetes, hogy nem legjobb kezdet, ha egy nemzetnek, mely 848 éven keresztül alkotmányos életet élt, ezen alkotmányos életének jogfolytonossága vétetik kétségbe. És ugy hiszem, hogy azon negatióra, mely e jogfolytonosságot kétségbe vonta, senki sem várhatott egyebet, mint azon határozott hangulatu affirmatiót, mely törvényeink minden bettjéhez ragaszkodik.

„Ki egyebet remélt, az nem ismerte ezen népet, mely talán száz vélemény-árnyalatra oszlik, midőn jogait biztosítva hiszi, s ezen árnyalatok fölött keleti vérének egész hevével vitatkozik; de egy tömör testté alakul, mihelyt

nemzeti vagy állami létének jogfeltéteit kétségbe vonva látja.

„Ezen alapokon a közvetítés műve lehetetlen.“

Oda célozva továbbá, hogy a közel jelenben Lajthán tuli szomszédaink fiatal alkotmányos életüket arra használandják föl, hogy eröltetve térítsenek körükbe, megengedi, hogy talán pillanatra sikert aratnak, de a birodalom jövőjét biztos alapra helyezni nem fogják.

„És attól tartok, u. m. hogy beérkezendik az idő, midőn a bánat érzetével fognak visszagondolni azon pillanatra, melyben egy szabad nemzet jogait mellőzve, azok romján kivántak saját jogaiknak érvényt szerezni.

„Ha viszont mi a törvényos utról eltérve, jogos igényeink helyett jogtalan és hiu ábrándok után kapkodunk, vagy pedig, ha jogos igényeinket érvényesítve nem ügyeszkünk azokat az életerőssé vált igényekkel, és a tények hatalma által kifejtett viszonyokkal egyeztetni, akkor ismét meglehet, hogy hosszas vajudás után ezen ország lehet dicső és boldog, de attól tartok, hogy Magyarország nem lesz többé. Nem lesz azon Magyarország, melyet szent István hajdan koronája alatt egyesített, nem lesz azon Magyarország, melyet őseink vérével szereztek, de eszükkel tartottak fön.

„Egyébkint én töretlen bizalommal vagyok a király igazságszeretetébe, és a hivatkozást a helytelenül értesített fejedelemtől a helyesebben értesítendőre még mindig lehetőnek tartom. Bizom a véltünk százados kapcsolatban álló népek helyes fölfogása és saját érdekük sugallta méltányosságában. Bizom végre nemzetünk jó nemtőjében, mely e népet a tévedések köréből mindig visszavezérelte józanság törvényeihez.“

. . . . Ezen férfias ékesszólás alapeszméiben látjuk letéve azon programot, melyre célozunk.

. . . . . A jeles beszéd kétségtelenül elkésett; meglehet, ha előbb mondatik el, hatástalan nem marad; így csaknem nyomtalanál tűnt el az országgyűlés feloszlátása által előidézett izgalomban.

Miért nem nyilatkozott Majláth előbb? nem lett volna-e czélszerűbb, nem fogta volna-e maga és pályatársai állását az országban megerősíteni, vagy legalább tisztába helyezni, ha előbb szólal föl? A közös birodalmi ügyek tárgyalásának szükségét indokolni nem volt-e kihívó alkalom az első fölrirat vitatása, mely az esetleges érintkezés elvét állítá föl? Mint az alsóházban Zichy Antal tevő, nem lehetett volna-e a felsőházban a tényleges politika előnyeit fejtegetni, és nem kár a hazára, hogy alapos, okszerű, ellenmondhatlan észrevételek, mikkel Majláth nemzetünknek Ausztriához való viszonyát fejtegeté, csak post festum mondattak el, midőn már az események fejlődésére hatást nem gyakorolhattak?

Ezek nem csak a mult kérdései. Majláth beszédének jelentékenysége nagy ma is. E beszéd, ha tetszik program, láncszemet képezhet a mult és jövő szerencsés egybekapcsolásához. De nem magától; hanem ha azt fölfogjuk, s a forrasztás durva kovács munkájától gyáván vissza nem rettentünk.

Látjuk a kétkedőket és csüggedőket, kik azt válszolják: „minek? nem lesz még sem eredménye; lehetetlen a kiegyenlítés; veszett munka!”

De mi erre csak azt mondjuk:

Fais que tu dois, advienne que pourra!

Tegyük meg kötelességünket, történjék bármi!

TARTALOM.

	<i>Lap szám :</i>
I. Általános szempontok	1
II. Mit adott mit vett el az octoberi diploma?	7
III. Az új korszak első mozzanatai	27
IV. A megyék öszervezése s politikája	34
V. A törvénykezés ügye.	63
VI. Recapitulatio	76
VII. Esztergomi értekezlet	85
VIII. Február 26.	95
IX. Országgyűlés megnyitása. Fölirati-határozati párt.	120
X. Gróf Teleky László	138
XI. Fölirati viták	143
XII. Nemzetiségi kérdés az országgyűlésen	169
XIII. A k. leirat leérkeztétől az országgyűlés bezáráig	177
XIV. A két fölirat jelentősége	295
XV. Fölsőház és conservatív elemek	223

REVUE DE LA LITTÉRATURE

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]